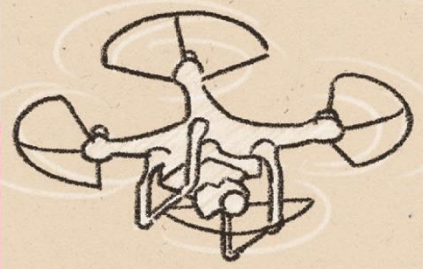

provinsje fryslân
provincie fryslân

Omgevingsvisie

'De romte diele'

Mei 2020

De romte diele

Omgevingsvisie Provincie Fryslân

GS 11 mei 2020

Gedeputeerde Staten
11 mei 2020

Inhoud

Samenvatting

1.	Introductie	12
1.1	Betekenis van de Omgevingsvisie	12
1.2	Leeswijzer	14
2.	Wat speelt er?	15
2.1	Wat komt er op ons af?	15
2.2	Inbreng vanuit de samenleving	16
2.3	Hoe staan we er voor?	17
2.4	Kenschets ligging	19
3.	Ambitie: waar willen we naar toe met Fryslân?	21
3.1	Ambitie: vitaal, veerkrachtig, karakteristiek en gezond Fryslân	21
3.2	Vitaal en veerkrachtig	22
3.3	Karakteristiek en gezond	24
3.4	Meebewegen en samenwerken	25
4.	Hoe gaan we werken?	28
4.1	Inhoudelijke principes	28
4.2	Samenwerkingsprincipes	30
4.3	Werken met principes in de praktijk	32
5.	Basis op orde	34
5.1	Samenhangend netwerk van steden en dorpen	35
5.2	Slimme groei van de gastvrijheidseconomie	41
5.3	Duurzame landbouw	42
5.4	Karakteristieken van het landschap zijn beleefbaar	43
5.5	Behoud van het Friese erfgoed	44
5.6	Natuur beschermen en ontwikkelen	45
5.7	Verbeteren en schoon houden van het milieu	48
6.	Urgente opgaven	52
6.1	Algemeen	52
6.2	Fryslân houdt de leefomgeving leefbaar, vitaal en bereikbaar	54
6.3	Fryslân zet de energietransitie met kracht voort	61
6.4	Fryslân wordt klimaatadaptief ingericht	66
6.5	Fryslân versterkt de biodiversiteit	72
7.	Welke gebieden vragen de komende tijd aandacht?	77
7.1	Vormen van gebiedsgericht werken	77
7.2	Veenweidegebied	78
7.3	IJsselmeer	81
7.4	Waddengebied	83
8.	Hoe ziet het vervolg eruit?	87

Samenvatting

Brede welvaart¹ in een vitaal, veerkrachtig, karakteristiek en gezond Fryslân. Dat is de hoofdambitie van de provincie Fryslân voor de Friese leefomgeving. Met de leefomgeving bedoelen we: de gedeelde ruimte waarin de mensen in de provincie samenleven. Fryslân is van alle mensen die er wonen, werken of te gast zijn.

De ambities en veel ideeën voor de uitwerking daarvan zijn aangedragen door mensen uit Fryslân. Samen met de gemeenten en het Wetterskip hebben we in 'De Friese Aanpak' een open dialoog gevoerd met de Friese samenleving.

Veel beslissingen over de leefomgeving worden in de samenleving en door de gemeenten genomen. De provincie heeft een eigen rol als het gaat om het beleid voor Fryslân als geheel. Er zijn heel wat vraagstukken die op provinciaal niveau spelen. Bijvoorbeeld de klimaatverandering en de zeespiegelstijging, de overgang naar duurzame energie, de bevolkingsontwikkeling, de toename van het toerisme, de verschraving van het landschap en de kansen van technologische ontwikkelingen.

Ook zijn er veranderingen in de organisatie van de samenleving. Inwoners, ondernemers en andere partijen nemen vaker zelf het initiatief om hun leefomgeving aan te passen. Gemeenten worden groter door herindeling en krijgen meer taken.

De komende jaren zijn cruciaal. Alle kennis, vaardigheden en creativiteit in de Friese samenleving zijn nodig om grote en kleine vraagstukken goed aan te pakken. Dat vraagt om een vergezicht, een gezamenlijke blik op het Fryslân dat we tussen nu en 2050 willen worden. Graag inspireren wij met deze Omgevingsvisie ook anderen in de provincie bij hun werk voor de Friese leefomgeving.

In de Omgevingsvisie werken wij de provinciale ambities, opgaven, doelen en werkwijze voor de komende jaren uit. In deze samenvatting leest u de essentie van de visie en ziet u de samenhang tussen de verschillende onderdelen.

---

¹ Brede welvaart: alles wat de kwaliteit van leven in het hier en nu beïnvloedt en de mate waarin dat ten koste gaat van latere generaties of van mensen elders in de wereld (CBS 2019).

Ambities

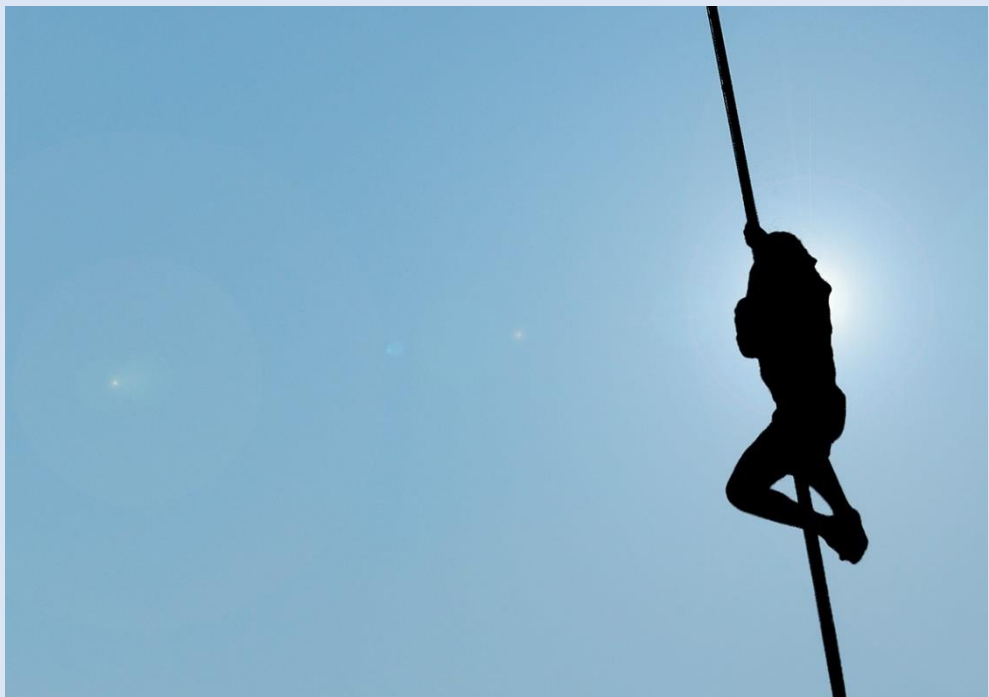
Vitaal betekent dat we streven naar brede welvaart door slimme economische groei: dat is groei die een positieve bijdrage levert aan de ambities. Een sterke, groene economie genereert de middelen om te investeren in omgevingskwaliteiten. Het zorgt ervoor dat de steden, de dorpen en het platteland leefbaar zijn en blijven. Dat er voldoende woningen, voorzieningen en bedrijvigheid zijn. Dat de bereikbaarheid goed is. En dat leegstand en verpaupering van bebouwing zijn teruggedrongen.

Veerkrachtig betekent dat we in Fryslân ingrijpende ontwikkelingen kunnen opvangen. Veranderingen in het klimaat bijvoorbeeld, waardoor we het energiegebruik moeten terugdringen. We willen dat de Friese steden, dorpen en landschappen robuust zijn en tegen een stootje kunnen. We willen dat onze economie circulair en veelzijdig is zodat economische kansen ten volle benut kunnen worden en eventuele tegenvallers goed opgevangen kunnen worden.

Karakteristiek betekent dat we onze identiteit willen behouden. De Friese ruimte heeft een eigen karakter met onder andere terpen, de Wadden, het coulisselandschap. Die herkenbaarheid willen we behouden en gebruiken bij nieuwe plannen.

Gezond betekent een goede kwaliteit van de bodem, het water en de lucht. We willen de provincie ook in een goede staat doorgeven aan toekomstige generaties. We willen vruchtbare landbouwgronden, kenmerkende natuurgebieden en veel verschillende soorten planten en dieren. We beschermen de rust, de stilte en het donker in delen van de provincie Fryslân.

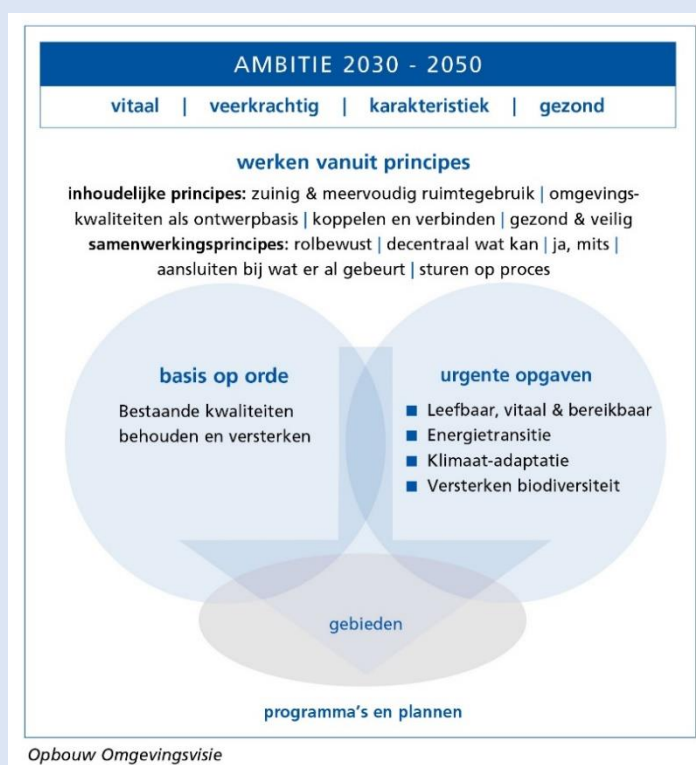

Doelen en werkwijze

De Omgevingsvisie geeft de komende jaren richting aan de activiteiten van de provincie. Waar werken we naar toe, welke toekomst zien we voor ons? Dat staat beschreven in de ambitie. Met de samenleving willen we goede ideeën en mooie plannen voor Fryslân realiseren.

Vooruitkijken is moeilijk. De Omgevingsvisie is geen blauwdruk voor hoe Fryslân erbij ligt over tien, twintig of dertig jaar. Toch moeten we keuzes maken en daarop sturen. We sturen op doelen en zo min mogelijk op regels. We onderscheiden doelen voor de bestaande kwaliteit van de leefomgeving én doelen voor de aanpak van vier nieuwe, urgente opgaven. Op de volgende pagina's vindt u deze op een rij.

De Omgevingsvisie bindt onszelf als provinciale overheid. Er staan negen principes in voor onze manier van werken, principes die richting geven bij het maken van keuzes. Deze principes worden altijd in samenhang toegepast. Ze kunnen in verschillende situaties tot verschillende oplossingen leiden. Zo kunnen we maatwerk bieden.

Inhoudelijke principes:

1. **Zuinig ruimtegebruik.** De Friese ruimte doelmatig benutten, onder andere door verschillende vormen van ruimtegebruik te combineren.
2. **Omgevingskwaliteit als ontwerpbasis.** Nieuwe ontwikkelingen bouwen voort op bestaande omgevingskwaliteiten. Aandacht voor eigenheid en identiteit.
3. **Koppelen van ambities.** Plannen en projecten dragen bij aan meerdere ambities. Dit kan door opgaven met elkaar te verweven, slimme combinaties te maken en koppelkansen te benutten.
4. **Gezondheid en veilig.** We nemen gezondheid en veiligheid mee in plannen en zoeken actief hoe we kunnen bijdragen aan een gezonde, prettige leefomgeving. De milieukwaliteit moet minimaal aan de wettelijke normen voldoen.

Samenwerkingsprincipes:

5. **Rolbewust.** Als provincie kiezen we onze rol bewust. We doen dit tijdig en in samenspraak met partners en inwoners. Naast de meer klassieke rollen als presterende en rechtmatige overheid, komt nadruk te liggen op netwerkende en participerende rollen.
6. **Decentraal wat kan.** Taken in de leefomgeving worden in principe uitgevoerd door gemeenten en waterschappen. De provincie neemt vooral verantwoordelijkheid voor belangen die de hele provincie raken en voor wettelijke provinciale taken.
7. **Ja, mits.** Van bepalen naar aansluiten en ondersteunen. Met een open houding, uitgaan van wat mogelijk is. Beleid is flexibel en biedt ruimte voor maatwerk per gebied. Bij situaties die niet binnen onze ambities en wettelijke taken passen, zijn we duidelijk in een zo vroeg mogelijk stadium.
8. **Aansluiting zoeken.** We sluiten aan bij wat er al in de samenleving gebeurt. De provincie tuigt niet iets nieuws op als er al initiatieven bestaan die aan dezelfde doelen bijdragen.
9. **Sturen op proces, ruimer op inhoud.** We geven samen met betrokkenen onze doelen aan en sturen vervolgens op het proces om daar te komen. Procesregels worden vastgelegd in de omgevingsverordening.

Bestaande kwaliteit op orde

Om de ambities te kunnen realiseren moet de basis op orde zijn. De Friese ruimte heeft veel kwaliteiten die we willen behouden en versterken. Dat moet op een slimme manier gebeuren: niet door verandering tegen te houden maar door gewenste nieuwe ontwikkelingen te laten aansluiten bij bestaande kwaliteiten. Om deze kwaliteiten op orde te hebben en te houden, voeren we onze wettelijke taken uit en nemen we de verantwoordelijkheid die we als provincie hebben. We hebben zeven doelstellingen voor de bestaande kwaliteit geformuleerd:

Samenhangend netwerk van steden en dorpen

We willen in Fryslân een compleet palet bieden van steden en dorpen met gevarieerde en aantrekkelijke woningen, bedrijvigheid en voorzieningen. Steden en dorpen vullen elkaar aan en vormen een netwerk. Goede bereikbaarheid is essentieel voor dit netwerk: we streven naar snel, veilig en duurzaam vervoer over weg, water, openbaar vervoer en digitaal.

Slimme groei van de gastvrijheidseconomie

De provincie zet in op slimme groei van de gastvrijheidseconomie in Fryslân. Circulaire economie is hierbij een belangrijk uitgangspunt. We willen het cultuurtoerisme stimuleren: het verhaal van Fryslân delen met bezoekers. Dat betekent kiezen voor kwaliteit.

Duurzame landbouw

De Friese landbouw moet in 2025 duurzaam en circulair zijn, zowel ecologisch als economisch. Innovatie en samenwerking in de keten zijn succesfactoren hiervoor. We willen de diversiteit van agrarische bedrijven behouden. Natuurlijke en sociale binding met de omgeving zijn belangrijk.

Karakteristieken van het landschap zijn beleefbaar

De Friese landschapstypen en hun ontstaansgeschiedenis moeten herkenbaar blijven. We borgen de kernkwaliteiten van landschap en cultuurhistorie, zoals weergegeven in de provinciale nota *Grutsk op 'e Romte*. We stimuleren gemeenten en andere partijen hier samen met ons invulling aan te geven.

Behoud van het Friese erfgoed

Restauratie, hergebruik en verduurzaming van het Friese erfgoed worden gestimuleerd. De wettelijke taken worden uitgevoerd op basis van de Erfgoedwet: het adviseren over

Rijksmonumenten en beheren van het provinciaal archeologische depot en de Friese Archeologische Monumenten Kaart Extra.

Natuur beschermen en ontwikkelen

We zetten ons in voor de realisatie en bescherming van het natuurnetwerk. Voor de Natura 2000 gebieden realiseren we via beheerplannen natuurdoelen. Ook buiten het natuurnetwerk beschermen we de natuurkwaliteiten, met name in de agrarische gebieden. We stimuleren agrarisch natuurbeheer door boeren, met een accent op weidevogels. We willen dat de gebieden waar het echt stil is, ook echt stil blijven. En dat gebieden met volop duisternis, donker blijven.

Verbeteren en schoonhouden van het milieu

Wat schoon is, houden we schoon. Een gezonde bodem, frisse lucht en schoon water zijn basisvoorwaarden voor een gezonde en veilige leefomgeving. We voldoen uiteraard aan wettelijke milieunormen en bestuurlijke afspraken. Mogelijkheden en draagvlak voor meer ambitieuze milieunormen worden benut.

Urgente opgaven aanpakken

In dialoog met de samenleving zijn vier opgaven benoemd die we actief willen aanpakken. Het zijn urgente vraagstukken waarvoor we nú al alles op alles moeten zetten om met de samenleving oplossingen te vinden.

- Fryslân houdt de leefomgeving vitaal, leefbaar en bereikbaar
- Fryslân zet de energietransitie met kracht voort
- Fryslân wordt klimaat-adaptief ingericht
- Fryslân versterkt de biodiversiteit

Deze opgaven zijn groot, onderling verbonden en ze raken de hele provincie. De opgaven vragen om een integrale en gezamenlijke aanpak. Alleen met elkaar kunnen we oplossingen vinden: maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, overheid en samenleving. De provinciale inbreng moet hierbij meerwaarde en synergie opleveren. Dit kan door opgaven met elkaar te verweven, slimme combinaties te maken en koppelkansen te benutten. Door menskracht en middelen in te zetten.

De opgaven vragen veel ruimte. Slim ruimtegebruik door het creatief combineren van opgaven is absoluut noodzakelijk en daarom tot principe verheven. Samen met onze partners worden de opgaven uitgewerkt in operationeel beleid, acties en maatregelen. De vier opgaven worden hierna schematisch in beeld gebracht:

OPGAVE 1

Leefbaar, vitaal en bereikbaar

Wat is er aan de hand?

- De bevolking verandert: vergrijzing en krimp op het platteland, afname beroepsbevolking, voorzieningen en vitaliteit staan onder druk
- Knelpunten op het gebied van gezondheid en onderlinge verbondenheid verdienen aandacht
- Bebouwing is verouderd en sluit niet meer aan bij de hedendaagse vraag
- Betaalbaarheid van regionaal OV (bus) staat onder druk

Waar bestaat de opgave uit?

- Grootschalig opknappen van bestaande bebouwing
- Aanbod woningen en voorzieningen afstemmen op bevolking
- Stimuleren van nieuwe economische impulsen, gekoppeld aan aantrekkelijke huisvesting voor (nieuwe) doelgroepen
- Stimuleren van (ervaren) gezondheid van mensen, o.a. door het stimuleren van gezond leven, bewegen en ontmoeting
- Nieuwe vervoersconcepten en -technieken benutten
- Een goede en snelle aansluiting op de economische centra
- Friese economie circulair maken

Doelstellingen

- Tevredenheidsscore van inwoners over hun leefomgeving blijft minimaal een 8
- De leefomgeving levert een bijdrage aan de gezondheid van mensen en is voor iedereen toegankelijk
- Woningen, werklocaties en voorzieningen voldoen aan behoeften van gebruikers en aan energieprestatie-eisen
- De economie is meer circulair en verspilt minder grond- en hulpstoffen
- Fiets- en OV-gebruik nemen toe, waarbij aansluitingen (knooppunten) zijn verbeterd
- De treinverbinding met de Randstad en Duitsland is versneld

Wat gaan we doen?

- Stimuleren van het grootschalig opknappen van bestaande bebouwing en van het aantrekkelijk en toekomstbestendig maken en houden van bedrijventerreinen en winkelgebieden
- Ondersteunen van initiatieven/projecten vanuit de samenleving die bijdragen aan leefbaarheid
- Ondersteunen van gemeenten bij keuzes over spreiding/concentratie voorzieningen en een uitnodigende, gezonde omgeving.
- We nemen met betrekking tot de huisvesting van seizoenswerkers en tijdelijk personeel een positieve grondhouding aan tegenover kwalitatief goede huisvesting in steden en dorpen, het buitengebied of op het terrein van de werkgever zelf
- Verkennen of elementen uit de 'Blue zone' aanpak passen bij Fryslân en kunnen helpen om knelpunten op het gebied van gezondheid en onderlinge verbondenheid te verminderen.
- In het kader van Blue zone brengen wij partijen bij elkaar en verbinden ze, of we financieren een campagne mee. We letten op toegankelijkheid haltes OV, natuurgebieden voor mensen met een beperking
- Samen met partners inzetten op circulaire economie en innovatie
- Herstructureren van regionaal OV door versterken hoofdstructuur en verbeteren van aansluitingen (knooppunten). Nieuwe vervoersconcepten en technieken onderzoeken. In dat verband ook kijken naar mogelijkheden van fietssnelwegen
- Inzetten op snellere treindienstregeling met de Randstad en Duitsland. Faciliteren van benodigde maatregelen zoals aanpassingen van spoorlijnen en bruggen
- Het leveren van bijdragen aan een Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse (MKBA) naar de Lelylijn incl. vervolgstappen, die het Rijk in samenwerking met de betrokken provincies uitvoert.

OPGAVE 2

Energietransitie

Wat is er aan de hand?

- De aarde warmt op
- Akkoord van Parijs: opwarming maximaal 2°C
- Gaswinning Groningen stopt in 2022

Waar bestaat de opgave uit?

- Uitstoot broeikasgassen omlaag, af van fossiele brandstoffen
- Balans vinden tussen duurzaamheidsdoelstellingen en ruimtegebruik

Doelstellingen

- Fossielvrij in 2050
- 49% CO₂ reductie in 2030

Besparen

Voor 2030 wordt 25% energie bespaard ten opzichte van 2010

Opwekken

- Voor 2030 wordt 33% van de Friese energie duurzaam opgewekt
- Uitgaan van mix van opwekkingsmogelijkheden

Verduurzamen

- Verkeer en vervoer
- Landbouw

Samenleving betrekken

- Positief imago/draagvlak
- Samenwerken en participatie organiseren

Wat gaan we doen?

- Werken aan energiebesparing in bebouwde omgeving samen met onze partners en in samenhang met onze rol in het aanpassen van de woningvoorraad
- Samen met partners een Regionale Energie Strategie (RES) opstellen
- Op basis van deze visie initiatieven uit de samenleving ondersteunen die voorzien in eigen energiebehoefte en die naar aard en schaal passen in de omgeving
- Voor grootschalige ontwikkelingen samen met partners proactief op zoek naar (type) locaties die geschikt zijn
- Samen met onze partners extra inspanningen doen voor zonnepanelen op daken
- Wij wensen het aantal solitaire molens aanmerkelijk terug te dringen en willen saneren. We staan daarom toe dat meerdere bestaande molens vervangen worden door één nieuwe.
- Bijdrage leveren aan onderzoek en kennisontwikkeling voor geothermie en voor verbeteren en versterken van distributienetwerk. **De ontwikkelingen op het gebied van thorium als energiebron volgen we**
- Geen fracking toestaan voor geothermie met gebruikmaking van schadelijke stoffen, en grondwaterbeschermingsgebieden beschermen tegen negatieve gevolgen van geothermie en koude-warmteopslag
- Op programmaniveau de verduurzaming van het OV uitwerken
- Bij onze inzet voor landinrichting, grondbeleid en natuur-inclusieve landbouw, verduurzaming een plek geven
- Het betrekken van de omgeving en de mogelijkheden creëren om te participeren (bijvoorbeeld financiële participatie) zijn voor ons een voorwaarde voor succesvolle ontwikkelingen

OPGAVE 3

Klimaatadaptatie

Wat is er aan de hand?

Het klimaat verandert. Zeespiegelstijging en weersextremen zorgen voor overlast en schade en bedreigen onze veiligheid

Waar bestaat de opgave uit?

Fryslân klimaatbestendig inrichten en meebewegen met de veranderingen in het klimaat

Doelstellingen

In 2050 is Fryslân **water-robust en** klimaatbestendig ingericht

Wat gaan we doen?

Samen met partners de opgave uitwerken op programmaniveau

Werken aan adaptatie en acceptatie:

Klimaatbestendig watersysteem

- Strategische grondwaterstudie gebruiken voor keuzes over onder meer toekomstige drinkwaterwinning, aanpak verzilting zeeleigebied, veenweidegebied
- Studie doen naar toekomstbestendige inrichting van de Friese boezem
- Nagaan in welke situaties het doelmatiger is om schade te vergoeden in plaats van te kiezen voor dure oplossingen als kadeversterking

Waterveiligheid

- Kust veilig houden met sterkere multifunctionele dijken, benutten koppelkansen, 'building with nature'
- Waar dat nodig is, borgen reserveringszones voor toekomstige dijkversterking
- **Secundaire waterkeringen, boezemkades en polderdijken op sterkte houden**
- Voldoende hoog of klimaat-adaptief bouwen

Voldoende water, beperken van wateroverlast en van gevolgen droogte en hitte

- Zorgen voor voldoende afvoer, (gemaal)capaciteit voor water
- Voldoende ruimte zoeken voor vasthouden en bergen van water, uitbreiding van de boezem en inrichting van **overgangszones en** overloopgebieden, ook in de stad. Ook ten dienste van het beperken van hittestress: voldoende water en groen in de stad
- Natuurlijke situatie vaker als uitgangspunt nemen: uitzoeken in welke gevallen en onder welke condities dat kan
- Zoeken naar combinaties van ruimtegebruik
- Bescherming strategische grond- en drinkwatervoorraden en tegengaan verzilting

Schoon water

- Kwaliteit oppervlaktewater verbeteren en zorgen dat er meer gezonde zwemplekken zijn, in zowel de stad als het landelijke gebied

OPGAVE 4

Versterken biodiversiteit

Wat is er aan de hand?

- **Afname van planten- en diersoorten, zoals insecten en weidevogels**
- **Soortenverlies is een indicatie voor de kwaliteit van de totale leefomgeving. De afname van soorten heeft effect op voedselproductie, gezondheid en beleving van de omgeving**

Waar bestaat de opgave uit?

- **Biodiversiteit versterken via herstel van de kwaliteit van de leefgebieden**
- **De verbinding leggen tussen biodiversiteit en de samenleving**

Doelstellingen

- Neergaande lijn van de biodiversiteit ombuigen en opgaande lijn voor de lange termijn vasthouden
- Het aantal bedreigde, beschermde soorten waar Fryslân belangrijk voor is, neemt elke 10 jaar met 20% af door toename van plant- en diersoorten

Wat gaan we doen?

- Samen met partners zullen we de opgave op programmaniveau verder uitwerken
- Er komt een biodiversiteitsherstelprogramma om de daling in biodiversiteit (soortenrijkdom) te keren
- Basis op orde: o.a. afronden, inrichten en beheren van het natuurnetwerk, herstelbeheer Natura 2000
- Bevorderen van natuur-inclusief ontwerpen bij nieuwe ontwikkelingen en het realiseren van andere opgaves
- Vergroten betrokkenheid van mensen bij natuur in hun leefomgeving door actieve inzet bij het herstel van biodiversiteit en landschapsonderhoud in de directe omgeving
- Stimuleren **en ondersteunen** van de transitie naar natuur inclusieve landbouw/ circulaire economie, onder andere via **een integrale Landbouwagenda**. Daarnaast koppelingen maken met onder meer de recreatiesector, het beheer en onderhoud van infrastructuur en ontwerp van bedrijfsterreinen door overheden
- Burgers meer betrekken bij agrarisch natuurbeheer en bij het versterken van natuur inclusieve landbouw
- Cultuur inzetten als middel om samenleving te betrekken bij biodiversiteit en circulariteit (Legacy LF2018, Agenda 2018)
- Experimenteren in proeftuinen met het wegnemen van onnodige regelgeving (rijk, Europa)
- Werken aan preventie van overlast en schade en zo eenvoudig mogelijke uitvoering van wettelijke taken

Vervolg: van visie naar uitvoering

Om tot oplossingen en uitvoering te komen, is herkenning van de opgaven cruciaal. De keuze van de opgaven in deze provinciale Omgevingsvisie is gebaseerd op de dialoog in de afgelopen periode. Samenwerken, partnerschap, aansluiten bij energie van anderen en ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen, staan voorop. En tegelijkertijd ook: verantwoordelijkheid nemen en knopen doorhakken als de opgave om richting, versnelling of ondersteuning vraagt. In de aanloop naar de definitieve besluitvorming in Provinciale Staten willen we graag met onze partners bekijken welke aanpak mogelijk is voor de verschillende opgaven en wat dit betekent voor samenwerking en rollen.

Gebiedsgericht werken

In de uitvoering gaan we bij voorkeur gebiedsgericht te werk. Dat betekent starten vanuit de kwaliteiten van een gebied om te zorgen dat functies op plekken terecht komen die zich daar bijvoorbeeld qua waterhuishouding, ontsluiting, ecologie of landschap voor lenen. Uitdaging is ambities, doelen en opgaven in een gebied met elkaar te verbinden. De gebiedskennis van lokale partijen, inwoners en kennisinstellingen vormt de basis.

Gebiedsgericht werken kan op verschillende manieren vorm krijgen: samenwerking op initiatief van lokale partijen, samenwerking tussen overheden of samenwerking op provinciaal initiatief. Per vraagstuk wordt bekeken welke vorm het beste werkt. Enkele grote gebieden hebben op dit moment onze bijzondere aandacht: het veenweidegebied, het IJsselmeergebied en het Waddengebied.

Planning

Na de vaststelling van de Ontwerp-Omgevingsvisie komt deze ter inzage voor de formele procedure van inspraak. Iedereen kan dan een zienswijze indienen. Op basis daarvan stellen de nieuwe Provinciale Staten de definitieve Omgevingsvisie vast. De Omgevingsvisie vervangt dan (de strategische) gedeeltes van het Streekplan, het Verkeer- en Vervoerplan, het Milieuplan en het Waterhuishoudingsplan. De andere delen van deze plannen en de uitvoering van ander provinciaal beleid lopen door tot de nieuwe programma's klaar zijn.

1. Introductie

Fryslân is in beweging. Het bruist en borrelt er. De creativiteit, energie en dynamiek van Leeuwarden Fryslân 2018 (LF2018) smaken naar meer. Een nieuw elan is naar voren gekomen waarmee Fryslân zich verder kan profileren als een prachtige provincie met unieke kenmerken en een eigen identiteit. Een ondernemende provincie met mensen en organisaties die in onderlinge verbondenheid veel weten te bereiken op allerlei terreinen. Een provincie die vanuit het heden en verleden, zelfbewust naar de toekomst kijkt. Tegelijk zijn er ontwikkelingen die om aanpassingen van de fysieke leefomgeving² vragen. Met de leefomgeving bedoelen we: de gedeelde ruimte waarin de mensen in de provincie samenleven. Fryslân is van alle mensen die er wonen, werken of te gast zijn. Deze Omgevingsvisie stipelt een koers uit om gezamenlijk de Friese leefomgeving op de toekomst voor te bereiden.

1.1 Betekenis van de Omgevingsvisie

Deze visie is geen eindbeeld, het biedt een perspectief voor de gewenste ontwikkeling van de Friese leefomgeving op de lange termijn (2030-2040). Een Fryslân dat bij alle veranderingen haar eigenheid weet te bewaren. Alle kennis, vaardigheden en creativiteit in de Friese samenleving zijn nodig om grote en kleine vraagstukken goed aan te pakken. Dat vraagt om een vergezicht, een gezamenlijke blik op het Fryslân dat we tussen nu en 2050 willen worden. Met deze Omgevingsvisie geven we richting aan brede welvaart³ vanuit alle activiteiten van de provincie op het gebied van de fysieke leefomgeving. We hopen dat ook anderen zich hierdoor laten inspireren bij hun werk voor Fryslân.

De Omgevingsvisie is een instrument in de nieuwe Omgevingswet. We sluiten ons graag aan bij de doelen van deze wet: overzichtelijker regels, meer samenhangende benadering van de leefomgeving **gericht op het bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving**, meer ruimte voor maatwerk en initiatieven, en snellere en betere besluitvorming. De Omgevingsvisie bindt alleen de provinciale overheid. De uitvoering van de Omgevingsvisie gebeurt via programma's en plannen, naar thema of gebied. Juridische doorwerking is mogelijk door het opnemen van regels in een omgevingsverordening.

Alleen door samen te werken kunnen we de Friese omgevingskwaliteiten⁴ verbinden aan de maatschappelijke opgaven die op ons afkomen. In samenspraak met de omgeving werken wij daarom aan een visie:

- die partijen verbindt, onderwerpen agendeert, en mensen en organisaties uitnodigt om gezamenlijk aan de visie invulling te geven;
- die ambities en doelen centraal stelt, zonder nu al exact aan te geven hoe we de doelen gaan realiseren en wat de uitkomsten daarvan zullen zijn;
- met ruimte om in vervolprocessen het beste en integrale resultaat voor de mensen in Fryslân te bereiken; daartoe werken we ambitie en doelen verder uit in programma's;
- die kaders geeft om bij conflicterende belangen de juiste afweging te kunnen maken.

² Onderdelen die in elk geval onder de fysieke leefomgeving vallen: bouwwerken, infrastructuur, watersystemen, water, bodem, lucht (incl. geur **en straling**), donkerte, landschappen, natuur, cultureel erfgoed en werelderfgoed. De natuurlijke omgeving, waaronder ook cultuurlandschappen, behoort geheel tot de fysieke leefomgeving. Onder de fysieke leefomgeving vallen ook objecten die mensen gemaakt hebben en langdurig op dezelfde plek aanwezig zijn.

³ Brede welvaart: alles wat de kwaliteit van leven in het hier en nu beïnvloedt en de mate waarin dat ten koste gaat van latere generaties of van mensen elders in de wereld (CBS 2019).

⁴ Zie voor de omschrijving van 'omgevingskwaliteit' de begrippenlijst achterin.

Samen met de gemeenten en het Wetterskip Fryslân hebben we in de Friese Aanpak (DFA)⁵ een open dialoog gevoerd met de Friese samenleving. Uit deze dialoog hebben we inzichten en ideeën opgehaald voor deze visie. Ook de Friese gemeenten zullen bij het opstellen van hun omgevingsvisies en -plannen hiervan gebruik maken.

Het Rijk is bezig met een Nationale Omgevingsvisie en een interbestuurlijk programma (IBP). Met de hoofdlijnen voor de fysieke leefomgeving op nationaal niveau hebben we in deze Omgevingsvisie rekening gehouden.

Provinciale Staten hebben op 25 september 2019 de ontwerp Omgevingsvisie (geamendeerd) vastgesteld. De ontwerp visie heeft vervolgens van 4 november t/m 16 december 2019 voor inspraak ter visie gelegen. De ingekomen reacties (schriftelijk en mondeling) hebben we in een Reactienota verwerkt en van commentaar voorzien; hierbij hebben we ook aangegeven of en op welke wijze een reactie aanleiding geeft tot aanpassing van de visie.

Plan-MER, incl. aanvulling

Voor de Ontwerp-Omgevingsvisie is de procedure voor een milieueffectrapportage doorlopen, hetgeen heeft geresulteerd in een Milieu Effect Rapport (plan-MER), inclusief Passende beoordeling voor de Natura 2000 gebieden. Op basis hiervan zijn (potentiele) milieueffecten meegenomen bij de integrale keuzes in de Ontwerp-Omgevingsvisie. Het MER voor de Ontwerp-Omgevingsvisie gaat niet alleen in op milieuaspecten, maar beschrijft ook breder de effecten op de leefomgevingskwaliteit (waaronder sociaaleconomische aspecten). Om die reden wordt er ook wel gesproken over een Leefomgevingstoets.

De Commissie voor de Milieueffectrapportage heeft op 13 februari 2020 haar toetsingsadvies over de plan-MER uitgebracht. De Commissie adviseerde om de plan-MER op enkele punten te verdiepen. Deze verdieping heeft plaatsgevonden in een aanvulling op de plan-MER. Hiermee wordt naar onze mening voldoende tegemoet gekomen aan het advies van de Commissie MER. De passende beoordeling is niet nader uitgewerkt omdat dit niet zinvol is bij het gegeven abstractieniveau van uitspraken in de visie over maatregelen en activiteiten in relatie tot Natura 2000 gebieden.

De plan-MER en de aanvulling zijn als bijlagen bij deze Omgevingsvisie gevoegd en worden mede vastgesteld.

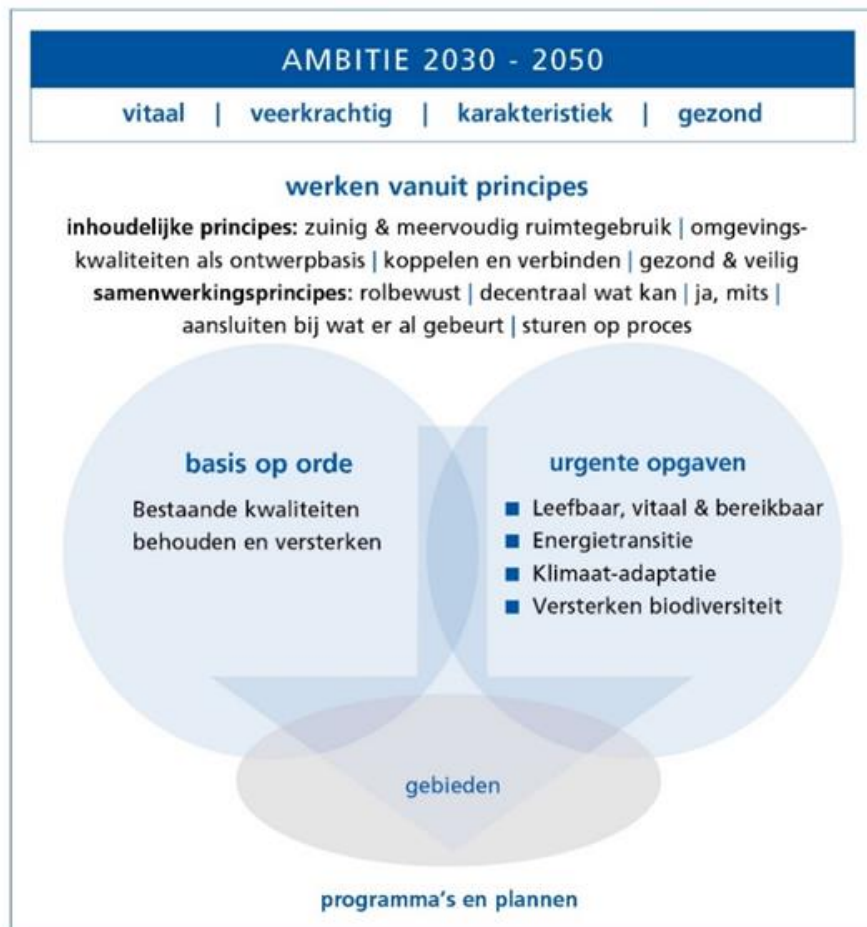
De Omgevingsvisie is n.a.v. de ingediende zienswijzen t.o.v. de ontwerp Omgevingsvisie op meerdere punten aangepast. Hierdoor correspondeert de plan-MER op enkele ondergeschikte punten niet meer geheel met de Omgevingsvisie. Voor de beoordeling van de effecten op de leefomgevingskwaliteit maakt dit echter geen verschil.

---

⁵ De Friese Aanpak (DFA) is een samenwerkingstraject van Friese gemeenten, Wetterskip Fryslân en provincie Fryslân, en houdt in dat gezamenlijk stappen worden gezet en inhoudelijke bouwstenen worden ontwikkeld in het proces om te komen tot gemeentelijke en provinciale Omgevingsvisies. Dit heeft o.a. invulling gekregen in het organiseren en uitwerken van Omgevingslabs voor diverse onderwerpen.

1.2 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 geeft de huidige staat van Fryslân weer en de ontwikkelingen die op ons afkomen. Onze ambitie voor de fysieke leefomgeving van Fryslân staat in hoofdstuk 3. De manier waarop we willen gaan (samen)werken komt aan de orde in hoofdstuk 4. Om de ambitie waar te kunnen maken moet de basis op orde zijn, en worden vier grote opgaven uitgewerkt (hoofdstuk 5 en 6). Hoofdstuk 7 behandelt de gebiedsgerichte aanpak. Tenslotte schetsen we in hoofdstuk 8 het vervolg.

Opbouw Omgevingsvisie

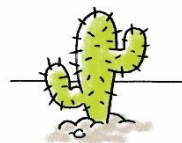
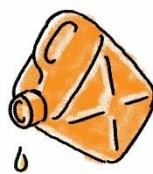
2. Wat speelt er?

Zowel ontwikkelingen en trends als de inbreng uit de samenleving, vormen belangrijke input voor deze Omgevingsvisie. Er doen zich veranderingen voor die de samenleving ingrijpend kunnen veranderen, en de uitkomst is nog onzeker. Trends uit het verleden kunnen niet altijd kunnen worden doorgetrokken naar de toekomst. De veranderingen vragen om aanpassing van het huidige omgevingsbeleid. Om te weten waar we naar toe willen, moet we eerst weten waar we staan en wat er speelt. In dit hoofdstuk kijken we vanuit dat startpunt vooruit.

2.1 Wat komt er op ons af?

Uit de analyse in het Kennisdocument⁶, komen ontwikkelingen naar voren die grote invloed (gaan) hebben op de Friese leefomgeving:

- klimaatverandering en zeespiegelstijging, en de bijbehorende noodzaak van meebewegen met wat het klimaat doet (klimaatadaptatie) en van de overgang naar een duurzame energievoorziening (energietransitie) en circulaire economie⁷;
- de bevolkingsontwikkeling (minder inwoners, meer ouderen, minder jongeren, **dalende beroepsbevolking**) en de gevolgen daarvan voor leefbaarheid en sociaaleconomische vitaliteit van gebieden, voor gezondheid en zorg. De trek van mensen, vooral jongeren, en economische activiteiten naar grotere steden speelt hierbij een rol. Fryslân heeft in zekere mate te maken met een braindrain;
- de organisatiekracht in de samenleving neemt toe. Inwoners en ondernemers nemen steeds vaker zelf het initiatief om hun leefomgeving aan te passen naar hun wensen. Gemeenten worden groter door herindeling en krijgen meer taken;
- aanzienlijke toename van het binnenlands en vooral van het buitenlands toerisme;
- de overgang naar een kenniseconomie en technologische/ digitale ontwikkelingen. Nieuwe technologieën kunnen ertoe leiden dat banen verdwijnen, maar ze kunnen ook nieuwe werkgelegenheid opleveren. De sociale en ruimtelijke gevolgen zijn groot en divers (zoals de gevolgen van online-winkelen voor winkelcentra), en lastig te voorspellen;
- de ecologische en landschappelijke verschraving van met name het platteland (afname van biodiversiteit en landschappelijke kenmerken) en de negatieve beleving daarvan door inwoners en bezoekers;
- de uitputting van natuurlijke voorraden, waaronder grond- en hulpstoffen. Schaarste en milieudruk maken hergebruik en circulaire stromen (afval bestaat niet meer) nodig.

⁶ In dit Kennisdocument geven we voor diverse onderwerpen van de Friese fysieke leefomgeving de stand van zaken, trends en ontwikkelingen weer; zie www.fryslan.nl/beleidsthemas/omgevingsvisie

⁷ In een circulaire economie worden reststoffen gebruikt als grondstof voor nieuwe producten; afval bestaat niet. De energievoorziening is gebaseerd op hernieuwbare energiebronnen (klimaatneutraal).

Deze ontwikkelingen vragen om een nieuwe blik op Fryslân en om fundamentele aanpassingen van de fysieke leefomgeving. Hiervoor zijn alle kennis, vaardigheden en creativiteit in de Friese samenleving nodig.

2.2 Inbreng vanuit de samenleving

In een dialoog met de samenleving is met allerlei mensen en organisaties gesproken over de stand van de Friese leefomgeving en de kansen en bedreigingen die op Fryslân afkomen. Ook is in DFA-verband gewerkt aan verschillende bouwstenen voor de provinciale Omgevingsvisie en voor gemeentelijke Omgevingsvisies. Deelnemers wezen met name op:

- de urgentie van maatschappelijke opgaven als energietransitie, klimaatadaptatie, verduurzaming en herstructurering bebouwd gebied, en herstel van biodiversiteit;
- het belang van behoud van identiteit, beleefbaarheid en veiligheid in relatie tot schaalvergroting in de landbouw, en tot energietransitie en klimaatadaptatie;
- de kwaliteit van natuur, landschap en milieu; men wees op het verdwijnen van weidevogels en verarming van het landschap;
- de kwaliteit van steden en dorpen; in dit verband zijn er zorgen over leegstand, kwaliteit van de woningvoorraad en bereikbaarheid van voorzieningen;
- de toenemende druk op ons dagelijkse leven, de toename van eenzaamheid en depressies, de opeenstapeling van gezondheids- en sociale problemen bij kwetsbare groepen.

Voor het bepalen van beleidskoersen, kwamen deze aandachtspunten naar voren:

- Geef speelruimte en experimenteeruimte aan initiatieven, projecten en oplossingen vanuit de samenleving. Sluit aan bij de energie, creativiteit, kennis en kunde die van onderop beschikbaar zijn;
- Stel als overheden (gemeenten en provincie) vooraf duidelijke kaders vast als deze nodig zijn. Van daar uit kunnen partijen aan de slag om met initiatieven, projecten en oplossingen te komen;
- Geef als provincie richting door aan te geven aan welke grote opgaven we de komende tijd gaan werken en in welke richtingen wordt gedacht. Houd ook bij de grote opgaven

- (zoals energietransitie en klimaat-adaptatie) contact met oplossingen van onderop, en zoek betrokkenheid van bewoners, ondernemers en organisaties in het gebied;
- Let op de schaal en herkenbaarheid van gebieden, hoe groot de opgaven ook zijn. Mensen hechten aan behoud van een menselijke maat en aan identiteit van het landschap;
  - Neem als provincie ook je verantwoordelijkheid als de urgentie, het belang en de gewenste kwaliteit van een opgave daarom vragen;
  - Neem gezondheid en veiligheid vroegtijdig en integraal mee. De fysieke leefomgeving kan hieraan in veel opzichten een wezenlijke bijdrage leveren;
  - Bied ruimte voor maatwerk per gebied. Een gebiedsgerichte aanpak is een geschikte manier van werken om per gebied tot integrale oplossingen te komen.

2.3 Hoe staan we er voor?

De foto van de Friese leefomgeving, die gemaakt is in het kader van dat plan-MER, laat zien hoe het momenteel met de kwaliteit van de Friese leefomgeving gesteld is. Ook geeft deze foto weer hoe de kwaliteit zich autonoom zal ontwikkelen richting 2030⁸, met een doorkijk naar 2040 en daarna. Hieronder vatten we de beoordeling per thema samen.

Klimaat

Op het gebied van klimaat is nog een slag te maken. Met het huidige tempo van energiebesparing worden de doelen niet gehaald. Overschakeling op duurzame energie zal nog grote inspanningen vergen. De CO₂-uitstoot, waar het uiteindelijk om draait, moet fors lager. Fryslân heeft een goede uitgangspositie voor omschakeling naar een circulaire economie. Fryslân is door de lage ligging kwetsbaar voor overstromingen en wateroverlast. Zowel het landelijk gebied als steden en dorpen zijn nog niet optimaal ingericht voor klimaatverandering.

Biodiversiteit

De biodiversiteit is de afgelopen decennia afgenomen en loopt nog steeds terug. Hierin zitten wel verschillen naar soorten: het aantal weidevogels neemt bijvoorbeeld af, terwijl ganzen het juist goed doen. Ook de populaties van bedreigde rode lijst-soorten laten een voortgaande daling zien. Onvoldoende ruimte- en milieucondities in de leefgebieden van dieren en planten zijn de oorzaken van deze achteruitgang. De aankoop en inrichting van het natuurnetwerk gaan gestaag door, maar het tempo is afgenomen en de afronding is later dan gepland (niet eerder dan 2026).

Onder- en bovengrond

De kwaliteit van oppervlaktewater en grondwater voor drinkwater is verbeterd, maar voldoet nog niet aan de normen. Verzilting en nieuwe vervuillingsbronnen leveren nieuwe risico's op. De zwemwaterkwaliteit is vooral tijdens warme perioden punt van zorg. Door oxidatie van veen daalt de bodem in het veenweidegebied en komt CO₂ vrij. Bij onveranderde drooglegging zal dit proces versneld doorgaan. Bodemdaling door diepe delfstofwinning is merkbaar in Noordwest-Fryslân. De bodemvruchtbaarheid van landbouwgronden neemt gemiddeld af. Landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten staan onder druk door ontwikkelingen.

Gezonde en veilige leefomgeving

Fryslân is een betrekkelijk schone, stille, donkere en veilige provincie; het leefmilieu wordt schoner en voldoet op de meeste plekken aan de wettelijke normen.

---

⁸ Dit is de omgevingskwaliteit zoals die in de toekomst wordt verwacht bij ongewijzigd, vigerend beleid en waarbij rekening wordt gehouden met verschillende autonome trends en ontwikkelingen.

Aandachtspunten zijn:

- geluidhinder langs wegen en rond vliegbasis Leeuwarden;
- neerslag van stikstofdioxide op kwetsbare natuur;
- de (verschillen in) gezondheid van mensen, bijv. tussen stad en platteland;
- verkeersveiligheid, waterveiligheid en hittestress.

Vitale en aantrekkelijke leefomgeving

Inwoners van Fryslân beoordelen de leefbaarheid gemiddeld als goed. Vergrijzing en krimp van de bevolking worden wel meer van invloed op leefbaarheid. In plattelandsgebieden staan hierdoor voorzieningen onder druk. De huisarts is bijvoorbeeld niet overal meer goed bereikbaar, basisscholen worden te klein, leegstand van bebouwing neemt toe. In sommige stedelijke wijken is sprake van concentratie van sociale problematiek. Het opknappen van woningen en andere bebouwing is gewenst. Kansen voor nieuwe vitaliteit zijn er ook, bijv. recreatie in combinatie met kwaliteitsverbetering.

Vestigingsklimaat

De Friese economie heeft zich de afgelopen jaren gunstig ontwikkeld. De ontwikkeling van meer stuwende sectoren kan de Friese economische structuur verbreden en nog sterker maken. De meeste werkgelegenheid is te vinden in de vier grote steden; ook daarbuiten zitten sterke sectoren. De innovatiekracht en exportpositie van bedrijven kunnen beter. Ontwikkelpotentie zit vooral in circulaire economie, agrofood, toerisme, samenwerking onderwijs en regionale ondernemers. Er is in het algemeen per saldo voldoende bedrijventerrein beschikbaar; in een gebied of marktsegment kunnen wel specifieke tekorten of overschotten bestaan. De binnenvaart kan toenemen en een rol spelen in de circulaire economie. Het aantal verkeersknelpunten en de filedruk zijn laag. Ook bij stabiliserende bevolking neemt mobiliteit toe, met name in en rond steden. Fietsgebruik en vervoer op maat hebben groeimogelijkheden. Betaalbaarheid OV is aandachtspunt.

2.4 Kenschets ligging

Fryslân ligt in de luwte van grootstedelijke gebieden, maar is goed verbonden met de Randstad en het achterland van België en Duitsland. Amsterdam en Schiphol zijn over de weg binnen twee uur te bereiken. **Met het openbaar vervoer (trein) is echter meer tijd gemoeid.** Deze 'ligging in de luwte', in combinatie met de natuurlijke kenmerken, heeft een ontspannen provincie opgeleverd met karakteristieke landschappen, natuur- en recreatiegebieden, steden en dorpen.

De economische dynamiek van Nederland is vooral gekoppeld aan een netwerk van grote en middelgrote steden (polycentrisch netwerk). Leeuwarden, Drachten, Sneek, Heerenveen, **Harlingen** en Dokkum maken hier deel van uit. Binnen Fryslân vormen deze steden eveneens een netwerk. De grote en kleinere dorpen vullen dit netwerk aan met hun eigen kwaliteiten.

Fryslân is in veel opzichten ingebed in Noord-Nederland. We hebben een gedeelde ontstaansgeschiedenis, die vooral met de ontginning van land op zee en veen te maken heeft. De lokale ontwikkelkracht van onderop die daaraan ten grondslag lag, is nog steeds de motor van veel ontwikkelingen. Met de provincies Drenthe en Groningen en andere organisaties werken we aan versterking van de zes economische clusters in Noord-Nederland: energie, agrofood, toerisme en recreatie, healthy ageing en groene chemie.

Ook het watersysteem van Noord-Nederland vormt een eenheid: er bestaan nauwe verbanden tussen de zoetwatervoorraad van het Drents Plateau, de gordel van natte, laaggelegen veengronden daaromheen, overgaand in een brede strook van vruchtbare kleigronden die afwateren richting Waddenzee en IJsselmeer. Het IJsselmeer is een belangrijke leverancier van zoet water tijdens droge perioden.

Grote delen van Fryslân zijn niet verstedelijkt. Rust, ruimte, duisternis en een grote variëteit aan natuur en landschappen zijn typerend. De kuststrook met de Waddeneilanden is onderdeel van een aaneengesloten waddegebied, strekkend van Noord-Holland tot Denemarken. De Waddenzee is vanwege de bijzondere natuurlijke en landschappelijke waarden aangewezen als Werelderfgoed. Nationaal en internationaal zetten veel partijen zich gezamenlijk in voor dit unieke gebied.

3. Ambitie: waar willen we naar toe met Fryslân?

In dit hoofdstuk beschrijven we ambities van de provincie Fryslân voor de Friese leefomgeving in 2030-2050. We geven aan waar we naar streven, uitgaande van de sterke punten die er nu al zijn. Hierbij staan brede welvaart en de relatie tussen ontwikkelen, benutten en beschermen van onze omgeving centraal.

LF2018 bevestigde waar Fryslân sterk in is: een iepen mienskip van mensen die trots zijn op Fryslân, de identiteit en taal, de unieke, karakteristieke landschappen en natuurgebieden, de 'smûke' steden en dorpen in een imposante ruimte. Een provincie waar verleden, heden en toekomst hand in hand gaan, en die tegelijk alle vensters heeft openstaan voor nieuwe ideeën en initiatieven. Een vitale regio die haar verleden koestert en doorgeeft, en vandaaruit de uitdagingen van deze tijd en de noodzakelijke vernieuwingen met vertrouwen tegemoet treedt.

Opening KH 2018

3.1 Ambitie: vitaal, veerkrachtig, karakteristiek en gezond Fryslân

Brede welvaart in een vitaal, veerkrachtig, karakteristiek en gezond Fryslân. Dat is de hoofdambitie van de provincie Fryslân voor de Friese leefomgeving. Met de leefomgeving bedoelen we: de gedeelde ruimte waarin de mensen in de provincie samenleven. Fryslân is van alle mensen die er wonen, werken of te gast zijn.

Deze ambities en veel ideeën voor de uitwerking daarvan zijn aangedragen door mensen uit Fryslân. De meeste beslissingen over de leefomgeving worden in de samenleving en door de gemeenten genomen. De provincie heeft een eigen rol als het gaat om het beleid voor de provincie als geheel. Er zijn heel wat vraagstukken die op provinciaal niveau spelen. Zoals de al genoemde klimaatverandering, de overgang naar duurzame energie, de bevolkingsontwikkeling, de toename van het toerisme, de gevolgen van technologische ontwikkelingen, de ecologische en landschappelijke verschraving van het platteland en de uitputting van natuurlijke voorraden.

De Friese leefomgeving is dienstbaar aan allerlei vormen van gebruik, én ze heeft zelfstandige kwaliteiten. De provincie wil deze wederkerigheid versterken. Ook de Omgevingswet richt zich hierop, namelijk de balans tussen beschermen (gezond, veilig, behoud van omgevingskwaliteiten) en benutten (gebruik en ontwikkeling van de omgeving om aan maatschappelijke behoeften te voldoen). Dit betekent allereerst dat de basis op orde moet zijn: de Friese leefomgeving moet een bepaalde basiskwaliteit hebben. Het op orde hebben en houden van deze basiskwaliteit is een belangrijke kerntaak van overheden, in het hoofdstuk hierna werken we dit uit.

Hieronder beschrijven we de provinciale ambities en doelen voor de komende jaren. Vanuit deze ambities geven we richting aan alle activiteiten van de provincie op het gebied van de leefomgeving. We hopen dat ook anderen zich hierdoor laten inspireren.

Global Goals

Met de voorliggende Omgevingsvisie kunnen wij in onze verschillende rollen een belangrijke bijdrage leveren aan de zeventien duurzame ontwikkelingsdoelstellingen die door de VN zijn vastgesteld. Dit geldt bijvoorbeeld voor de opgaven biodiversiteit en energietransitie. Per opgave in hoofdstuk 6 hebben we aangegeven welke duurzame ontwikkelingsdoelen relevant zijn.

3.2 Vitaal en veerkrachtig

Brede welvaart, ofwel het geluk en welbevinden van alle Friezen, staat voor ons voorop. Een sterke economische positie van Fryslân is hiervoor belangrijk, maar óók de sterke sociale structuren, sociale gelijkheid en hoge leefbaarheid. De score 8 die Friezen nu aan de leefbaarheid van Fryslân geven, zal minimaal gehandhaafd moeten blijven.

Vitaal betekent dat we streven naar brede welvaart door slimme economische groei: dat is groei die een positieve bijdrage levert aan de ambities. Dit zorgt ervoor dat de Friese steden, dorpen en het platteland leefbaar zijn en blijven. Dat er voldoende woningen, voorzieningen en bedrijvigheid zijn, en dat de bereikbaarheid goed is. Een sterke economie ligt hieraan ten grondslag. Werkgelegenheid biedt mensen perspectief en bindt hen aan een gebied. En economische vitaliteit genereert middelen voor investeren in omgevingskwaliteiten.

We willen de economische structuur van Fryslân versterken en verbreden, met name door een grotere inzet op innovatie en onderzoek, en ontwikkeling van een sterke kennisinfrastructuur. Fryslân kan zich hierin beter profileren, ook landelijk, en samen met noordelijke partners veel betekenen voor het aanpakken van urgente internationale opgaven. De ontwikkeling van clusters rond o.a. watertechnologie (Wetsus in Leeuwarden), hightech maakindustrie (Innovatiecluster Drachten) en recycling (Heerenveen) passen hier uitstekend in. Ons economisch beleid stimuleert dit, ons omgevingsbeleid ondersteunt dit met excellente ontwikkellocaties die goed ontsloten worden.

Tegelijk willen we de Friese economie vergroenen en circulair maken zodat geen energie, grond- en hulpstoffen meer verspild worden. Op deze wijze is economische voorspoed te koppelen aan omgevingskwaliteiten. Juist de voor Fryslân kenmerkende omgevingskwaliteiten zijn een troefkaart voor slimme economische groei. Fryslân heeft een goede startpositie voor omschakeling naar een circulaire economie. Veel bedrijven en kennisinstellingen zijn hiermee al bezig. **Een gezonde economie is in harmonie met zijn leefomgeving.**

De omslag naar een circulaire economie biedt nieuwe perspectieven. Nieuwe technologieën maken het mogelijk om sprongen vooruit te maken. En het biedt kansen om de sterke punten van de Friese economie optimaal te benutten, zodat mensen met verschillende opleidingen hier passend werk kunnen vinden. Jonge mensen kunnen hier hun leven opbouwen.

Veerkrachtig betekent dat de fysieke leefomgeving ingrijpende ontwikkelingen kan opvangen. We willen dat onze steden en dorpen, landschappen en natuurgebieden robuust zijn en tegen een stootje kunnen. Dat ze de veranderingen in het klimaat kunnen opvangen en duurzaam in hun energie voorzien. Dat de waterkeringen sterk genoeg zijn. En dat onze economie circulair en veelzijdig is **zodat economische kansen ten volle benut kunnen worden en eventuele tegenvallers goed opgevangen kunnen worden**. We streven naar slimme economische groei in gastvrij Fryslân, waarbij we onze unieke identiteit, cultuur- en natuurgoederen inzetten.

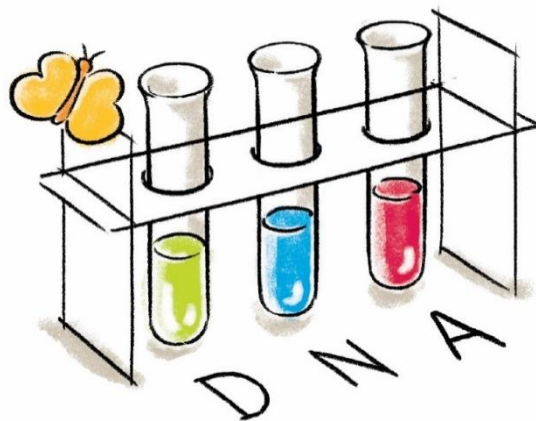
Een **vitale en veerkrachtige fysieke leefomgeving** bestaat uit deze samenhangende onderdelen:

- Energieke steden als aanjagers van innovatie, kennisontwikkeling, economische dynamiek, hoogwaardige voorzieningen, centra van ontmoeting, ontspanning, beleving;
- Vitale en leefbare dorpen met florerende bedrijvigheid, levensvatbare clusters van voorzieningen waaronder zorg, onderwijs en detailhandel;

- Een gezonde en veilige fysieke leefomgeving die beschermt tegen negatieve omgevingsinvloeden en de gezondheid bevordert. Belangrijke elementen daarbij zijn bewegen, ontmoeten, ontspannen, goede milieukwaliteit, klimaatbestendigheid, toegang tot voorzieningen en de mogelijkheid van eigen regie;
- Uitstekend toegankelijke en beleefbare cultuur- en natuurervaringen, inclusief de honderden kilometers oevers en waterfronten en wervende recreatieve voorzieningen en routenetwerken (waardevolle overgangen van land – water);
- Optimale interne en externe bereikbaarheid, over weg, vaarweg, met OV en digitaal, waarbij we nieuwe verkeers- en vervoerstechnieken benutten;
- Ruimtelijke kwaliteit van openbare ruimte en bebouwing, met gewilde, eigentijdse woonwijken en werklocaties - ook gericht op mensen en bedrijven die zich in Fryslân willen vestigen - aantrekkelijke (culturele) voorzieningen, en waardevol erfgoed;
- Duurzame energievoorziening, een stabiele grondwatervoorraad en een innovatieve kringlooplandbouw.

3.3 Karakteristiek en gezond

Bij alle veranderingen staat voorop dat we de kwaliteiten van natuur, landschap, cultuurhistorie, water, bodem en lucht in een goede staat willen doorgeven aan toekomstige generaties. Ze vormen ons natuurlijk kapitaal dat ook in de toekomst de basis vormt voor een vitaal en veerkrachtig Fryslân. En ze leveren ons belangrijke diensten. Zo zijn de vruchtbaarheid van de bodem en gezond drinkwater gediend met een schone bodem en schoon water. Voor bestuiving van gewassen en resistentie tegen plagen, zijn verschillende soorten dieren planten nodig. **Natuurgebieden en landbouwgebieden (incl. landschapselementen) kunnen veel water bergen en CO₂ vastleggen.**

De karakteristieke omgevingskwaliteiten van landschap en cultuurhistorie die Fryslân herkenbaar maken en waardevol zijn, staan beschreven in de nota *Grutsk op 'e Romte*. We willen dat deze omgevingskwaliteiten herkenbaar blijven en gebruikt worden bij nieuwe plannen. Samen met de kwaliteit van water, bodem, natuur en lucht, zorgen ze voor een karakteristieke en gezonde leefomgeving. Ze geven kleur en identiteit aan onze provincie. Daarmee dragen ze bij aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat, dat mensen bindt aan Fryslân en toeristen en bedrijven aantrekt. Verder bieden ze aangrijpingspunten voor nieuwe ontwikkelingen die op deze kwaliteiten voortbouwen en daaraan meerwaarde toevoegen.

Een **karakteristieke en gezonde fysieke leefomgeving** bestaat uit deze samenhangende onderdelen:

- De verscheidenheid aan landschappen met haar kenmerkende bebouwing, waarmee mensen zich verbonden voelen, in combinatie met de ontstaansgeschiedenis ervan (cultuurhistorie, erfgoed en archeologie);
- Goede bodem-, water- en luchtkwaliteit (incl. geur), vruchtbare landbouwgronden, kenmerkende natuurgebieden, en biodiversiteit binnen en buiten deze natuurgebieden.
- Het samenhangende stelsel van Waddenzee en eilanden, kustzone, IJsselmeer, binnenmeren en waterplassen, kanalen, beken en andere waterlopen;
- Karakteristieke steden en dorpen, door hun charme en sfeer, schaal en uitstraling, ligging en ontsluiting, relaties met omliggend land, waardevolle bebouwing en openbare ruimten, fraaie aanzichten, water en groen;
- Rust, stilte en donkerte in delen van de provincie.

3.4 Meebewegen en samenwerken

Alleen door samen te werken kunnen de ambities voor Fryslân worden gerealiseerd. De manier waarop mensen met elkaar samenwerken verandert. Bewoners en ondernemers, bedrijven en organisaties nemen vaker zelf het initiatief om hun fysieke leefomgeving te verbeteren. Bestaande organisatieverbanden en gezagsverhoudingen zijn niet meer vanzelfsprekend. Nieuwe vormen van samenwerking en netwerken komen op en functioneren zolang ze effectief zijn. Gemeenten worden groter en krijgen meer taken. Er is behoefte aan ruimte voor lokale oplossingen, zelfvoorziening en zeggenschap.

Als provincie sluiten wij qua rol en houding aan bij deze veranderende maatschappelijke verhoudingen. Dit betekent dingen loslaten als anderen het beter kunnen. Of juist dicht bij onze partners gaan staan als dat nodig is en nauw samenwerken aan het beste resultaat. We zetten daarvoor onze kennis, kunde, middelen en bevoegdheden in. We stellen vooraf heldere kaders die ruimte bieden voor ontwikkelingen en lokaal maatwerk. En we wisselen gemakkelijk van rol als de omstandigheden dat van ons vragen.

Betrokken partijen zetten kennis, kunde en vaardigheden in om opgaven en problemen aan te pakken. In dat geval biedt de provincie vooral ondersteuning. Wanneer leemten en ongewenste situaties dreigen te ontstaan, regionale belangen conflicteren of regionale afstemming nodig is, nemen we onze verantwoordelijkheid: door initiatieven en acties te coördineren en zo nodig regie te nemen, door keuzes te maken, en onze (wettelijke) bevoegdheden te gebruiken.

Gemeenten zijn primair verantwoordelijk voor inrichting, gebruik en beheer van de fysieke leefomgeving. Zij zijn het eerste aanspreekpunt voor hun inwoners en op lokaal niveau de spin in het web bij belangenafweging en het maken van keuzes.

Als provincie willen we partijen bij elkaar brengen rondom belangrijke vraagstukken. We ondersteunen hen met kennis en kunde, argumenten en middelen. We zorgen voor regionale afstemming en geven extra impulsen als bepaalde ontwikkelingen gewenst zijn. We hechten veel belang aan een integrale gebiedsaanpak waarbij oplossingen per gebied kunnen verschillen. Onzekerheden vragen om flexibiliteit, ruimte om te experimenteren, leren en bijsturen. We zullen ontwikkelingen monitoren en geregeld deze Omgevingsvisie tegen het licht houden. Zo nodig actualiseren we de visie als nieuwe inzichten daarom vragen.

Puzzelen in de leefomgeving

Wederkerigheid tussen gebruik en omgevingskwaliteit ontstaat niet vanzelf. Soms stuiten we op spanningen en dilemma's waarvoor keuzes en oplossingen nodig zijn. Met elkaar puzzelen in de leefomgeving staat centraal bij de hedendaagse samenwerking.

Veel veranderingen vragen om ruimte, bovengronds én ondergronds; bijvoorbeeld voor duurzame landbouw, het vergroten van biodiversiteit, waterberging, toerisme, zonne-energie of mestvergisters. Er is te weinig ruimte om deze ruimteclaims afzonderlijk, naast elkaar, in te vullen. Combinaties van functies zijn nodig. Sommige vormen van gebruik stuiten op grenzen van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de achteruitgang van biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid. Ook teveel uitstoot van CO₂ en de klimaatverandering wijzen hierop. De economie zal op een andere leest geschoeid moeten worden om binnen de grenzen van de leefomgeving te blijven.

In het volgende hoofdstuk benoemen we enkele principes die ons helpen om gezamenlijk deze puzzels in de fysieke leefomgeving op te lossen. Dit doen we vanuit een open, nieuwsgierige houding, met experimenteerimte: Fryslân als 'living lab', waarin nieuwe ideeën in de praktijk worden toegepast en beproefd.

Blik in de toekomst

Puzzelen in de leefomgeving door het toepassen van de principes en het maken van keuzes, zal er niet voor kunnen zorgen dat alles ongeveer zal blijven zoals het nu is. Sociaaleconomische ontwikkelingen beïnvloeden het gebruik van de ruimte, en de gevolgen van klimaatadaptatie en energietransitie zullen zichtbaar en merkbaar zijn. Vooruitkijken is moeilijk: hoe ligt Fryslân erbij over 10, 20 of 30 jaar? Welke gevolgen hebben de digitale ontwikkelingen? Bestaat er in 2050 nog wel openbaar vervoer? De toekomst is moeilijk voor te stellen.

Toch hebben wij dat wel geprobeerd. Voor de ontwikkeling van het Friese platteland zijn in omgevingslabs vier scenario's ontwikkeld. Ook hebben jongeren, studenten en jonge ontwerpers visualisaties gemaakt van hun beeld van de toekomst. Scenario's en toekomstbeelden laten kansen en mogelijkheden zien en zijn hulpmiddelen om over de toekomst na te denken. Ze vormden een waardevolle inspiratiebron bij het maken van deze Omgevingsvisie. Kijk voor filmpjes en beeldmateriaal op: www.omgevingslab.frl

---

Uit: Atelier Omgevingsvisie Fryslân. Atelier ZZ Architectuur Lokaal, zomer 2016

4. Hoe gaan we werken?

Om de ambities voor Fryslân waar te kunnen maken zullen overheid en samenleving in samenwerking doelen moeten halen. Samen oplossingen moeten vinden voor de genoemde spanningen en dilemma's. We benoemen in dit hoofdstuk een set principes van waaruit we willen werken, inhoudelijk en in de manier van samenwerken. Deze principes geven richting aan het maken van keuzes voor uitvoering in plannen en programma's. Ze zijn voldoende flexibel voor maatwerk per geval, maar niet vrijblijvend. Het zijn principes die we als provincie zelf toepassen, maar waarvan we ook aan andere partijen vragen om ze toe te passen. De principes worden in onderlinge samenhang toegepast.

De principes vormen ons gereedschap om 'anders' te gaan werken dan voorheen. We werken door in gesprek te gaan met elkaar en samen te zoeken naar de juiste oplossing. De exacte inhoudelijke uitwerking van de principes is maatwerk, maar we hechten er wel sterk aan dat er rekening mee wordt gehouden. Daarom zullen we het proces van toepassing ervan vastleggen, onder meer in de Omgevingsverordening.

De principes vormen ons nieuwe gereedschap, maar niet ons enige. Er zullen nog steeds regels worden vastgelegd in een verordening, alleen wel minder en minder 'strakke' dan voorheen (daarvoor in de plaats komen de principes). Daarnaast houden we de beschikking over instrumenten als subsidies, inzet van kennis en kunde, participeren en organiseren.

4.1 Inhoudelijke principes

De set inhoudelijke principes geeft richting aan keuzes, plannen en projecten voor de fysieke leefomgeving. Ze leggen de uitkomst vooraf niet vast, maar geven aan wat bij ontwikkelingen in de fysieke leefomgeving belangrijk is om ambities en doelen toekomstbestendig te realiseren. Ze kunnen in verschillende situaties tot verschillende oplossingen leiden. Er hoeft niet altijd in dezelfde mate voldaan te worden aan alle principes, maar ze worden wel samen in onderlinge afweging toegepast.

Zuinig en meervoudig ruimtegebruik

De grote ruimteclaims afgezet tegen de beperkt beschikbare ruimte, maken het noodzakelijk dat we met z'n allen de Friese ruimte doelmatig en slim benutten en verspilling van ruimte tegengaan. We dagen initiatiefnemers en planontwikkelaars uit om hiervoor al hun creativiteit en energie aan te wenden⁹. Bij de locatiekeuze, de inrichting en onderbouwing van plannen spelen dan aspecten als:

- de maatschappelijke behoefte aan nieuwe functies, waarbij demografische ontwikkelingen en regionale afstemming van belang zijn;
- het (intensiever) benutten van wat er al is, zoals bestaande bebouwing en infrastructuur;
- hergebruik van karakteristieke gebouwen en locaties (Oud voor Goud);
- de mogelijkheden om functies te combineren ('meervoudig ruimtegebruik');
- de mogelijkheden van tijdelijk ruimtegebruik, met als vertrekpunt dat alles te hergebruiken is (circulariteit in ruimtegebruik);

---

⁹ Bijvoorbeeld door weer meer bedrijvigheid in steden en dorpen onder te brengen in plaats van aan de randen ervan, mits dit milieu hygiënisch verantwoord is.

Omgevingskwaliteiten als ontwerpbasis

Omgevingskwaliteit is geen vastomlijnd begrip. Het omvat aspecten als cultureel erfgoed, beeldkwaliteit van bouwwerken, stedenbouwkundige kwaliteit en kwaliteit van natuur en landschap. Het gaat daarbij zowel om de menselijke beleving van de fysieke leefomgeving als om de intrinsieke waarden die de maatschappij toekent aan de identiteit van gebieden en aan dier- en plantensoorten. Het omvat ook de functies en kwaliteiten van ons watersysteem en verkeers- en vervoerssysteem, en het netwerk van steden en dorpen waardoor voorzieningen en werkgelegenheid voor iedereen binnen redelijke tijd bereikbaar zijn en waarbinnen verschillende woon- en werkmilieus te vinden zijn.

Het werken aan een goede omgevingskwaliteit begint bij het volwaardig betrekken van de omgeving bij het bepalen en invullen van deze kwaliteit. Het gevarieerde Friese landschap met haar steden en dorpen is één van de meest herkenbare elementen van omgevingskwaliteit. De wezenlijke kenmerken van een gebied, én de manier waarop mensen deze zien en beleven, vormen de omgevingskwaliteiten van een gebied.

In dit principe vormen omgevingskwaliteiten het vertrekpunt voor de inpassing van ontwikkelingen. Dat betekent niet dat het bestaande onaantastbaar is, wel dat ontwikkelingen voortbouwen op bestaande kwaliteiten en deze zo mogelijk versterken **of doorontwikkelen**.

Dit principe gaat uit van maatwerk; elke plek is immers anders en heeft andere kwaliteiten. Uitgaande van de omgevingskwaliteiten van een gebied wordt gezocht naar de juiste plek. In de Basis op orde (H.5) komen de inhoudelijke doelstellingen van de principes aan de orde.

Afhankelijk van aard en schaal van de ontwikkeling kan sprake zijn van:

- **Inpassen**, waarbij de kenmerken van een gebied in stand blijven en nieuwe ontwikkelingen zich daarin voegen;
- **Aanpassen** van een gebied of structuur als inpassing niet mogelijk is: het landschap wordt anders maar behoudt zijn identiteit;
- **Transformeren**, door ontwikkeling van nieuwe kwaliteiten en identiteiten in het gebied.

Wanneer 'aanpassen' of 'transformeren' aan de orde is, zullen er snel provinciale belangen spelen op het gebied van o.a. netwerken, leefbaarheid, natuur en landschap. De provincie gaat dan graag aan tafel om samen met de initiatiefnemer(s) mee te denken hoe de omgevingskwaliteiten als onderlegger benut kunnen worden.

Koppelen en verbinden als uitdaging

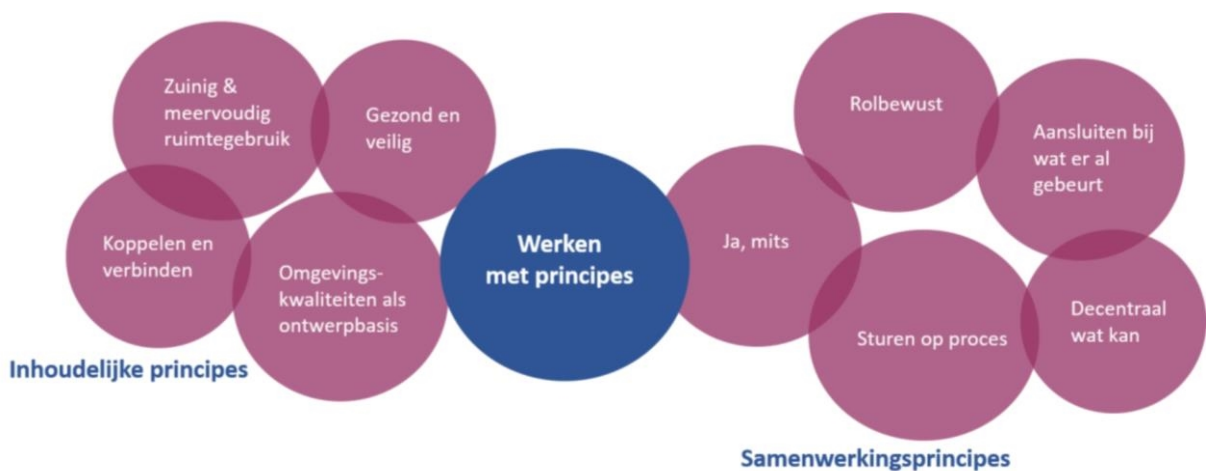
Bij het ontwikkelen van projecten stimuleren we dat van het begin af aan wordt bijgedragen aan meerdere opgaven en ambities: onder meer natuur-inclusief ontwerpen, water-robuust inrichten en bouwen¹⁰, energietransitie, klimaatadaptatie, circulaire economie, werkgelegenheid en landschapsversterking. We sluiten in dit verband aan bij trends in de samenleving als maatschappelijk ondernemen en nieuwe verdienmodellen, en stimuleren dat integraliteit maximaal wordt benut. Zulke plussen kunnen een reden zijn om van beleid of van een regel gemotiveerd af te wijken, **en/of om bijv. als provincie zelf deel te nemen in een initiatief**.

---

¹⁰ Water-robuust inrichten is het zodanig vormgeven en inrichten van het stedelijk gebied, dat de impact van de klimaatverandering zo klein mogelijk blijft. Water-robuust bouwen is voldoende hoog en/of adaptief bouwen, zodat bij calamiteiten de schade van een overstroming beperkt blijft.

Gezond en veilig

Door in een vroeg stadium gezondheid en veiligheid integraal mee te nemen in plannen en projecten, kan veel gezondheidswinst worden geboekt, vooral preventief. Een gezonde leefomgeving is een leefomgeving die bewoners als prettig ervaren en die hun vermogen om eigen regie over hun leven te voeren ondersteunt. Het is een omgeving die gezonde keuzes stimuleert en **uitnodigt tot bewegen, ontmoeten en sociale contacten. En het is een inclusieve en voor iedereen toegankelijke omgeving, ook voor mensen met een beperking**, waar negatieve invloed op gezondheid zo klein mogelijk is. In een gezonde fysieke leefomgeving voldoet de milieukwaliteit minimaal aan wettelijke normen: schoon (drink)water, frisse lucht, gezonde bodem, donkerte en stilte, weinig hinder, veilige wegen, omgevingsveiligheid en droge voeten e.d. Er is veel kennis, bij diverse partijen, over de invloed van de fysieke leefomgeving op gezondheid en veiligheid. Dit principe beoogt dat deze kennis in de praktijk wordt toegepast zodat de gezondheidswinst maximaal is.

4.2 Samenwerkingsprincipes

Wij sluiten aan bij de actieve en energieke samenleving bij het realiseren van de ambities en doelen. De provincie staat midden tussen de andere partijen in de Friese samenleving, en kan vanuit een verbindende positie veel spelers bij elkaar brengen. De navolgende vijf samenwerkingsprincipes helpen ons bij het bepalen en invullen van onze rollen en taken.

Rolbewust

We kiezen onze rol bewust en zullen ons steeds afvragen welke rol het beste past bij de situatie en behoeften in de samenleving, de lokale dynamiek, en het doel of vraagstuk waarop de sturing is gericht. Deze keuze wordt gemaakt in samenspraak met partners en inwoners.

Onderstaand model gaat ervan uit dat de overheid vooraf bepaalt hoe ze zich tot een initiatief in de samenleving verhoudt en welke rol daarbij past.

Model van werkwijzen overheid, vier benaderingen van sturen op doelen (naar Van der Steen et al).

In de veranderende maatschappelijke verhoudingen komt, naast de meer klassieke rollen als presterende en rechtmatige overheid, meer nadruk te liggen op onze netwerkende en participerende rollen. We zullen dan ook vaker kiezen voor communiceren, faciliteren en stimuleren, dan voor reguleren en zelf realiseren (hoewel ook deze rollen blijven). De rol van de provincie kan dus variëren. Soms ligt de nadruk op flexibiliteit, op meebewegen en ruimte bieden aan andere partijen. In andere situaties willen we meer inhoudelijk richting geven en daarbij consequent zijn. Van belang is dus dat we in die rolkeuze flexibel zijn en regelmatig bekijken of keuzes nog kloppen. En we willen vooral duidelijk zijn over de rol die we innemen.

Decentraal wat kan

De Omgevingswet gaat uit van 'decentraal, tenzij': taken worden in principe uitgevoerd door gemeenten en waterschap. De provincie pakt taken op als:

- een provinciaal belang niet doelmatig en doeltreffend door de gemeente of het waterschap kan worden behartigd;
- dit nodig is vanuit wettelijke taken en bevoegdheden of internationaalrechtelijke verplichtingen.

Dit betekent dat we selectief zijn en een provinciale rol moeten kunnen motiveren. Meer dan voorheen ligt de regierol bij gemeenten, waterschap en andere partijen. Er blijven wel belangen die op provinciaal schaalniveau spelen en provincies hebben specifieke wettelijke taken en bevoegdheden. In die gevallen nemen we als rechtmatige en presterende overheid onze

verantwoordelijkheid. Ook dan werken we zoveel mogelijk samen met andere overheden en partijen aan gemeenschappelijke doelen en opgaven.

Ja, mits

De Omgevingswet gaat uit van een 'ja, mits' benadering bij de beoordeling van ontwikkelingen en initiatieven, in plaats van 'nee, tenzij'. We vertalen dit in een 'open houding': uitgaan van wat mogelijk is en mogelijk gemaakt kan worden. Het betekent een verschuiving van een toetsende rol naar meer aansluiten bij wat er om ons heen gebeurt en meedenken over oplossingen (netwerkende en participerende overheid). Dit betekent ook meer flexibiliteit en minder houvast aan regels van tevoren. Er zullen situaties blijven die ongewenst zijn en niet binnen gestelde kaders (zoals benoemd in de Omgevingsverordening) of wettelijke taken passen; in dat geval zijn we duidelijk en transparant in een zo vroeg mogelijk stadium.

Aansluiten bij wat er al gebeurt

We sluiten aan bij wat er al in de samenleving gebeurt (participerende overheid) en tuigen niet iets nieuws op als er al initiatieven, plannen en projecten bestaan die aansluiten bij de ambities voor Fryslân. Voorbeelden hiervan zijn het innovatieplatform Fryslân, Vereniging Circulair Fryslân, Kening fan 'e Greide en Sense of Place. Ook het inschakelen van bestaande organisaties en werkverbanden (zoals energiecoöperaties) past binnen dit principe.

Sturen op proces

Bij de bovenstaande principes past dat we vooraf minder inhoudelijk vastleggen in beleid en regels. We geven aan waar we samen met partijen naar toe willen (doelen), en sturen vervolgens op het proces om daar te komen. Dit kan op verschillende manieren, zoals het bij elkaar brengen van partijen, het coördineren van initiatieven, inzet van kennis en kunde, het stellen van proceseisen of het maken van afspraken.

4.3 Werken met principes in de praktijk

De principes helpen om integrale afwegingen te maken, zonder vooraf in beleid en regels de uitkomst al vast te leggen. Dit levert meer flexibiliteit en ruimte voor maatwerk op, met als doel om in de gegeven omstandigheden het beste resultaat voor een gebied te bereiken; de uitkomst kan dus van plek tot plek verschillen. Daarbij zal altijd een bestuurlijke afweging van belangen nodig blijven. Bij die afweging staan de te behalen doelen centraal. Het halen van provinciale doelen zullen we monitoren. In de afwegingen worden uiteraard ook de economische haalbaarheid en betaalbaarheid meegewogen. De inzet van provinciale middelen moet maatschappelijk verantwoord zijn.

Het werken met principes sluit niet uit dat onderwerpen in de Omgevingsverordening geborgd moeten worden. Naast (wettelijke) omgevingswaarden kunnen dat ook andere onderwerpen zijn. Het accent zal daarbij meer liggen op procesvereisten dan op inhoudseisen. Ook dit levert meer flexibiliteit en ruimte voor maatwerk op. Een voorbeeld van een procesvereiste is de voorwaarde om bij initiatieven/ontwikkelingen aan te geven hoe invulling is gegeven aan een zorgvuldige landschappelijke inpassing.

We passen de principes toe bij het:

- opstellen van provinciaal beleid en het uitvoeren van provinciale wettelijke taken;
- **maken van plannen en** uitvoeren van provinciale projecten;
- samenwerken met andere overheden en maatschappelijke organisaties, onder andere bij het invullen van opgaven en realiseren van gezamenlijke doelen;
- ondersteunen van initiatieven vanuit de samenleving.

Met onze partners doorlopen we de principes aan het begin van een traject; dat kan het samenwerken aan (een van de vier) opgaven zijn of het reageren op een initiatief uit de samenleving. De eerste vraag daarbij is of de provincie een rol heeft of zou moeten hebben. Als dat geval is, is de vraag: welke rol en in welke fase van het traject? Bij het beantwoorden van deze vragen gebruiken we de samenwerkingsprincipes. De provincie doet actief mee als een initiatief bijdraagt aan provinciale doelen of daaraan gekoppelde programma's. De principes zijn nevengechikt en worden naast elkaar en altijd in samenhang gehanteerd.

Voor een goede toepassing van de principes bij de uitvoering maken we met onze partners in de praktijk verdere afspraken, over de doorwerking in werkprocessen en de wijze van implementeren. Bestaande voorbeelden zijn de inbreng van kennis en deskundigheid vanuit het ruimtelijk kwaliteitsteam aan 'Sinnetafels' en brede toepassing van de 'Nije Pleats methodiek'¹¹. Dergelijke werkwijzen zijn toegesneden op het optimaal toepassen van de inhoudelijke principes en kunnen verbreed worden naar dialoogtafels.

Bij het uitwerken van deze werkwijzen zullen we, binnen de randvoorwaarden van de beschikbare capaciteit, bepalen hoe we ons verhouden tot externe initiatieven die ondersteuning van de provincie vragen.

Hierbij betrekken we de uitgangspunten voor provinciale ondersteuning van externe initiatieven¹². Deze uitgangspunten voor werkwijzen sluiten goed aan bij de principes en ook bij het uitgangspunt in de Omgevingswet.

PlanMER en principes

Het plan-MER maakt zichtbaar dat het uitvoeren van de Omgevingsvisie risico's met zich mee kan brengen. Op basis van de gesignaleerde risico's zijn in het plan-MER aanbevelingen geformuleerd. Aan deze aanbevelingen kan grotendeels invulling worden gegeven bij de uitwerking van de visie in de programma's en verordening(en). Het plan-MER onderstreept daarbij het belang van het werken met de principes.

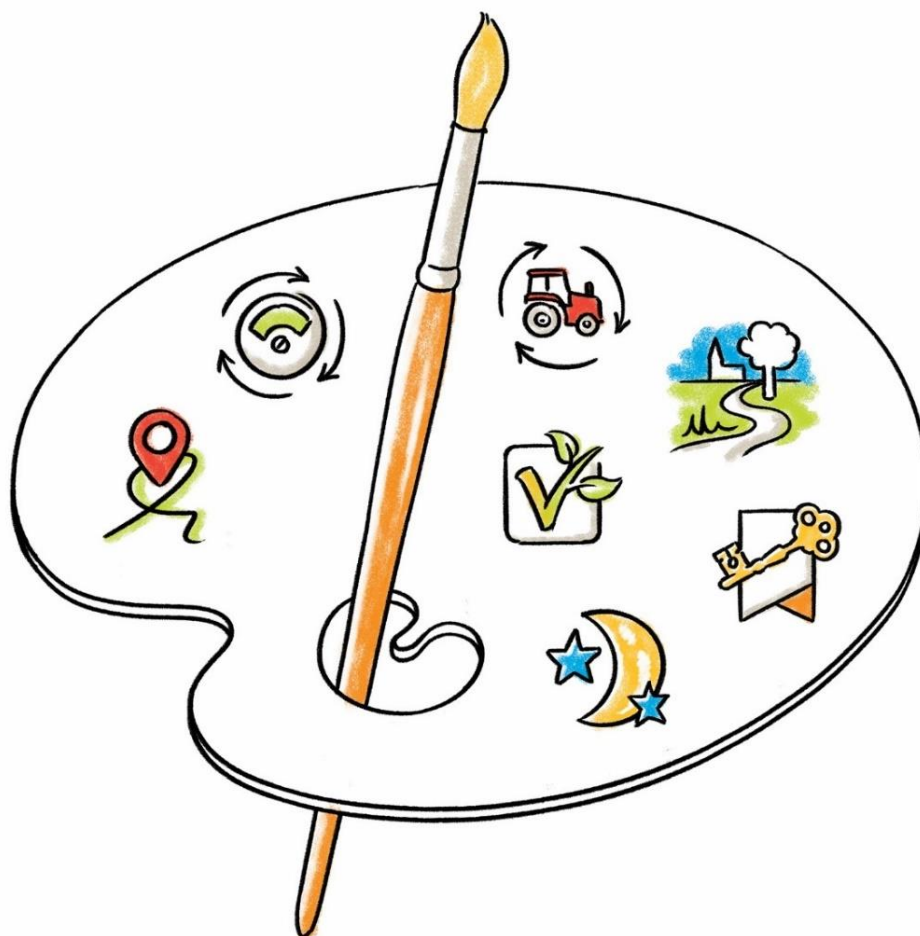
¹¹ In de Nije Pleats methodiek adviseren relevante deskundigen, in samenspraak met omwonenden, in een vroeg stadium integraal over de inpassing van bijvoorbeeld een agrarisch of recreatief bedrijf in de omgeving. De Sinnetafel (zonnetafel) is een werkwijze waarbij alle partijen die een belang hebben bij de ontwikkeling van een zonneveld, met elkaar om tafel gaan om het initiatief verder te brengen.

¹² Deze uitgangspunten zijn in samenwerking tussen initiatiefnemers, ambtenaren en statenleden tot stand gekomen, en in de PS-vergadering van 28 november 2018 bekrachtigd.

5. Basis op orde

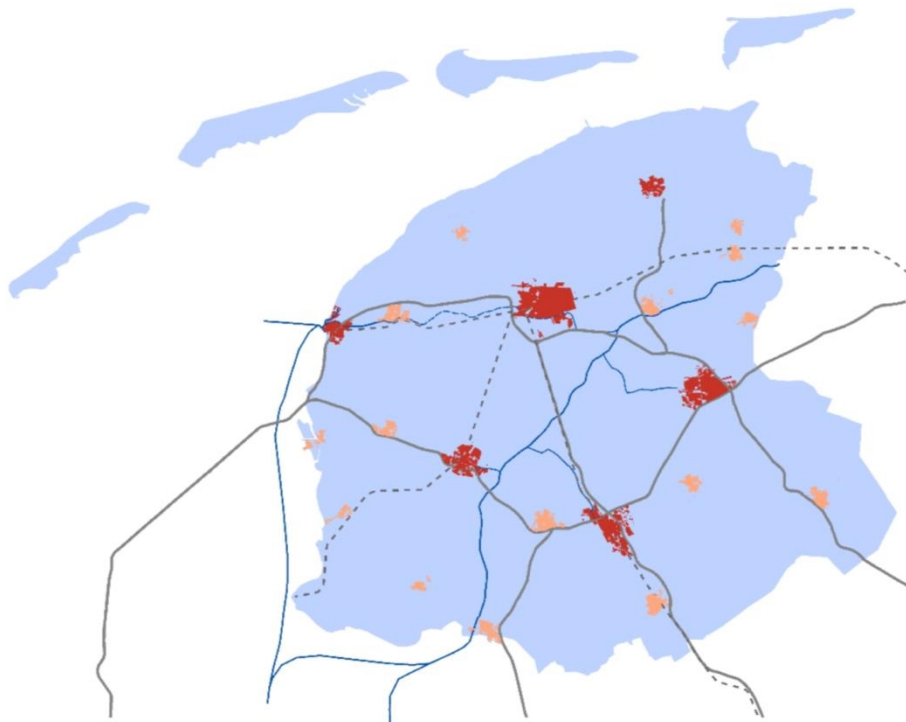
Om de ambities te kunnen realiseren moet **allereerst** de basis op orde zijn. Fryslân heeft veel kwaliteiten die we willen behouden en versterken. Dat moet op een slimme manier gebeuren: niet door veranderingen tegen te houden maar door gewenste nieuwe ontwikkelingen te laten vertrekken vanuit de bestaande omgevingskwaliteiten. Om de bestaande kwaliteit op orde te hebben en te houden, voeren we onze wettelijke taken uit. **Daarnaast voeren we taken uit waarvoor we onze verantwoordelijkheid willen nemen.** Vaak gaat het om goed onderhoud en beheer. Maar waar verbeteringen gewenst zijn, zullen we ook sturing en uitwerking geven aan verbeteringsplannen. We hebben zeven doelstellingen voor de bestaande kwaliteit geformuleerd:

- Samenhangend netwerk van steden en dorpen
- Slimme groei van de gastvrijheidseconomie
- Duurzame landbouw
- Karakteristieken van het landschap zijn beleefbaar
- Behoud van het Friese erfgoed
- Natuur beschermen en ontwikkelen
- Verbeteren en schoon houden van het milieu
- **Kwaliteit en kwantiteit van (grond)water zijn op peil**

5.1 Samenhangend netwerk van steden en dorpen

Doel Een vitaal en samenhangend **netwerk van steden en dorpen** met een variatie aan woningen, bedrijven, kennis- en onderwijsinstellingen, werkgelegenheid en voorzieningen. Het vormt een fundament voor brede welvaart in Fryslân, nu en op lange termijn.

Stedelijke en regionale centra in Fryslân

Toelichting Fryslân kent een samenhangend netwerk van steden, grote en kleinere dorpen. Deze steden en dorpen vullen elkaar aan op het gebied van wonen, werken en voorzieningen, ieder vanuit de eigen kwaliteiten. Inzet is onderdelen van dit netwerk nog sterker met elkaar te verbinden tot een compleet palet aan woon-, en werkmilieus en voorzieningen. **Het netwerk vormt daarmee de basis voor:**

- een gezonde, innovatieve economie en eersteklas locaties voor bestaande bedrijven en voor nieuwe bedrijven die onze ambitie voor een vitaal Fryslân (par. 3.2) ondersteunen;
- bereikbare voorzieningen, zowel dagelijks als niet-dagelijks, waaronder goed en bereikbaar onderwijs in alle geledingen;
- plezierig wonen in een verscheidenheid aan woonbuurten, waarbij het woningaanbod aansluit op de vraag van inwoners en van mensen die zich in Fryslân willen vestigen.

In een minder verstedelijkte regio als Fryslân is bundeling van stedelijke dynamiek gewenst om voordelen te halen uit interactie en samenwerking. Stedelijke synergie vindt plaats in clusters van **innovatieve** bedrijvigheid, kennisinstellingen en onderwijs.

In lijn met onze ambitie voor vitaliteit kan Fryslân zich met deze clusters in noordelijk verband krachtig ontwikkelen en (inter)nationaal op de kaart zetten. En steden hebben een belangrijke functie qua werkgelegenheid en voorzieningen voor een groot gebied eromheen.

Leeuwarden is het centrum van diverse voorzieningen, bedrijvigheid, onderwijs- en kennisinstellingen. Het is ook onze provinciehoofdstad waar Friese historie en cultuur samenkomen.

Intensivering van de samenwerking tussen de Watercampus, University Campus Fryslân, Dairy Campus, de Fryske Akademy en Energiecampus kan kennis en onderwijs doen excelleren. Verdere ontwikkeling van het speerpunt watertechnologie is van groot belang.

De Spoorzone, tussen Werpsterhoeke en de oostelijke ringweg, is een grote ontwikkellocatie voor wonen, hoogwaardige stedelijke en regionale functies en bereikbaarheid over weg, water en met OV, in combinatie met versterking van ruimtelijke kwaliteit.

Drachten en Heerenveen hebben een belangrijke functie voor Zuidoost Fryslân. In het Innovatiecluster Drachten werken hightech maakindustrie en onderwijs aan technische innovaties, kennisontwikkeling en opleiding van vakmensen. Verdere uitbouw daarvan heeft een grote uitstraling en spin-off voor regio en provincie. Door hun ligging en ontsluiting zijn Heerenveen en Drachten aantrekkelijk voor distributie/ logistiek, handel en transport. Joure vult dit als regionaal centrum aan. Sportstad Heerenveen is een ontwikkelcluster van sportvoorzieningen, gezondheid en sportopleidingen. Ecopark de Wierde en andere bedrijfsclusters in de omgeving kunnen toewerken naar een 'Circular Valley'.

In waterrijk Zuidwest Fryslân is Sneek het stedelijke centrum met watersportgeoriënteerde bedrijvigheid, andere bedrijvigheid en stedelijke voorzieningen voor een ruim verzorgingsgebied. Het historische centrum heeft toeristische aantrekkingskracht en potenties, gekoppeld aan recreatieve voorzieningen in de omgeving.

In Noordoost Fryslân is Dokkum centrum van werk en voorzieningen, met een recreatieve uitstraling voor de hele regio. De Centrale As biedt kansen voor verdere ontwikkeling van bedrijvigheid, passend bij de cultuurhistorische en recreatieve kwaliteiten. De regionale samenwerking is een prima aanknopingspunt om Dokkum speerpunt te maken in verdere ontwikkeling van een vitale, leefbare en bereikbare regio.

Havenstad Harlingen heeft specifieke potenties voor zeehaven gebonden bedrijvigheid en

de maritieme sector. De historische binnenstad en de havens voor de veerboten en cruiseschepen zijn belangrijke toeristische trekkers. Harlingen en Franeker zijn complementair aan elkaar en bieden in de regio een gevarieerd aanbod aan woningen, bedrijven, werkgelegenheid en voorzieningen, met elkaar verbonden door het Van Harinxmakanaal en de A31.

Leeuwarden, Drachten, Sneek en Heerenveen zijn direct aangesloten op (inter)nationale verbindingen en zijn de logische plaatsen voor grootschalige bedrijventerreinen (kavels > 2 ha), met name voor transport en logistiek.

Buiten de steden zitten ook sterke sectoren met ontwikkelkansen, zoals zuivel en agrofood, (scheeps)bouw, metaal- en andere maakindustrie. **Vooraf MKB-bedrijven nemen een prominente positie in.** Voor de vitaliteit is het van belang dat zulke bedrijven zich qua aard en schaal passend in het gebied kunnen ontwikkelen. Ook hier zijn voordelen te halen uit meer samenwerking om de netwerkkracht te versterken.

In het netwerk zijn alle typen woningen, woonmilieus en voorzieningen te vinden. In steden ligt het accent op stedelijk wonen en publiektrekkende voorzieningen voor een wijde omtrek. In dorpen ligt het accent op wonen in een groene, dorpse setting met alledaagse voorzieningen in de nabijheid.

Regionale centra¹³ hebben een compleet aanbod aan lokale en bovenlokale voorzieningen voor het omliggende gebied. Ze hebben een belangrijke functie voor de leefbaarheid en voor de bereikbaarheid van diverse voorzieningen in hun regio's. Het is primair aan gemeenten om invulling te geven aan een sterke positie van regionale centra.

In het algemeen zijn **per saldo** voldoende locaties voor woningbouw, bedrijvigheid en voorzieningen beschikbaar om in de vraag te voorzien; **in een gebied of marktsegment kunnen wel specifieke tekorten of overschotten bestaan.** Nieuwe locaties kunnen **met name** nodig zijn voor bedrijvigheid in het segment transport, logistiek en distributie. Ook voor nieuwe activiteiten als onderdeel van de circulaire economie zal ruimte beschikbaar moeten komen. Haventerreinen lenen zich hier goed voor, zodat aan- en afvoer van producten over water kan plaatsvinden.

Benutting van bestaande locaties en bestaande capaciteit staat voorop. Wanneer in het bestaand bebouwd gebied niet aan de behoefte kan worden voldaan, is uitbreiding van stad of dorp mogelijk. **Uitbreiding zal afgestemd moeten zijn op herstructurering van de woningvoorraad en van verouderde bedrijventerreinen en kantoorlocaties, zodat het totale aanbod aansluit op de vraag.** Omvang en invulling van de uitbreiding passen in het samenhangend netwerk van steden en dorpen.

Acties

Vanuit de wettelijke verantwoordelijkheid voor zorgvuldig en verantwoord gebruik van de schaarse ruimte, zorgen we voor regionale afstemming van plannen voor woningbouw, bedrijventerreinen en kantoorvolume. **We maken met gemeenten in regioverband meerjarige programmeringsafspraken** over passend aanbod, zowel kwantitatief als ook kwalitatief wanneer dat gewenst is; met de Waddeneilandgemeenten maken we bilaterale afspraken. Via flexibele programmering kan worden ingespeeld op veranderingen in de markt. We voeren hiervoor periodiek prognoses uit naar de behoefte aan woningbouw en bedrijventerreinen en indien gewenst aan kantoren, monitoren ontwikkelingen en herijken geregeld regionale afspraken met gemeenten. We ondersteunen gemeenten met het toepassen van de

¹³ Als regionale centra beschouwen wij in ieder geval Oosterwolde, Wolvega, Gorredijk, Joure, Lemmer, Balk, Workum, Makkum, Bolsward, Franeker, Sint Annaparochie, Burgum, Buitenpost, Kollum, Surhuisterveen, Grou.

Ladder voor duurzame verstedelijking¹⁴. Van belang hierbij is dat stedelijke functies naar aard en schaal passen bij stad of dorp, en daarop aansluiten. En dat ze goed ontsloten worden, waarbij vervoersknooppunten zoveel mogelijk benut worden. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de verdeling van woningbouw en aanleg van bedrijfslocaties over hun kernen; in hun visies/ plannen bepalen ze waar dit gebeurt en in welke kwaliteit. Bij nieuwe inzichten en ontwikkelingen kan van afspraken worden afgeweken. Dit biedt flexibiliteit, ook om in te spelen op kwaliteiten waar aantoonbaar behoefte aan is.

Met onze partners blijven we inzetten op een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor hoogwaardige innovatieve bedrijvigheid, onderwijs en kennisinstellingen. We ondersteunen voldoende beschikbaarheid van aansprekende toplocaties qua omvang, vestigingsprofiel, ligging en ontsluiting. Verdere profilering en versterken van onderlinge relaties volgen daarop.

Op programmaniveau werken we deze acties uit. Daar zullen we ook aandacht besteden aan hergebruik van vrijkomende bebouwing en stimulering van sloop van beeldverstorende bebouwing in het landelijk gebied.

Foto: Jane van Raaphorst

- Doel** **Goede bereikbaarheid** van het netwerk, intern én extern: snel, veilig, comfortabel, duurzaam en goed ingepast in de omgeving. De digitale bereikbaarheid is optimaal.
- Toelichting** Goede verbindingen (OV, fiets, wegverkeer, water én digitaal) en optimale aansluitingen, smeden het netwerk aaneen. De nadruk ligt op optimaal gebruik van bestaande infrastructuur, en op concentratie van stedelijke functies rond vervoersknooppunten. Na afronding van de huidige wegenplannen, verwachten we geen nieuwe grote ingrepen in het wegennet. **Voor een aantal water-wegkruisingen en een water-spoorkruising zijn aquaducten als duurzame oplossing gewenst. Naast een betere bereikbaarheid en doorstroming van verkeer, zal ook de gastvrijheidseconomie hiervan profiteren.**
- Acties** Wanneer zich nieuwe knelpunten voordoen, zullen we deze zoveel mogelijk oplossen. Het provinciale wegennet bij de tijd houden en anticiperen op nieuwe verkeers- en vervoerstechnieken zoals zelfrijdend vervoer. We onderzoeken de verkeersveiligheid en doorstroming op de N354 tussen Sneek en Sneekerhoek en nemen zo nodig maatregelen.

¹⁴ De Ladder voor Duurzame Verstedelijking zit in het Besluit Algemene Regels Ruimtelijke Ordening en verplicht gemeenten de behoefte aan een stedelijke ontwikkeling te onderbouwen en vervolgens te kijken of aan die behoefte door herstructurering, transformatie in bestaand bebouwd gebied kan worden voldaan, voordat een uitbreidingslocatie wordt ontwikkeld.

In de richting van het rijk zullen we ons inspannen voor de realisering van gewenste aquaducten, zoals bij Skarsterrien (A6), bij Bolsward (A7) en de spoorbrug Leeuwarden.

De indeling van wegen en bijbehorende inrichtingseisen, nemen we op in een programma. Daarin worden ook onderhoud en beheer van provinciale wegen geregeld. Zie par. 6.2.

- Doel** Toename van het **goederenvervoer over water** (in tonnages).
- Toelichting** De beroepsvaarwegen in Fryslân maken het netwerk aantrekkelijk voor bedrijven die afhankelijk zijn van vervoer over water. Bovendien is vervoer van goederen over water in verhouding milieuvriendelijk. Verder is van belang dat voldoende natte bedrijventerreinen aanwezig zijn en dat deze beschikbaar zijn voor vaarweggebonden bedrijven.
- Acties** We stemmen vaardiepte, inrichting, onderhoud en beheer van beroepsvaarwegen af op de vervoersbehoefte. Het van Harinxmakanaal komt in aanmerking voor opwaardering. Op programmaniveau onderzoeken we nader of ook de zijtakken van het PM kanaal naar Drachten en Heerenveen opgewaarderd worden. Daarin regelen we verder de vaarwegklasse, afgestemd op de omvang van het vervoer.
- Doel** Verbetering van de **verkeersveiligheid: nul verkeersdoden in 2050**.
- Toelichting** Met een samenhangend maatregelenpakket willen we de verkeersveiligheid verbeteren. Met het oog op veiligheid, instandhouding en ontwikkeling van wegen en vaarwegen, gelden beperkingen voor ontwikkelingen in directe nabijheid van een provinciale weg of vaarweg.
- Acties** Samen met gemeenten en maatschappelijke partners voeren we infrastructurele ingrepen uit, bevorderen we educatie en handhaving, en spelen we in op nieuwe technieken en innovaties.
- Specifiek kijken we samen met gemeenten en de agrarische sector naar oplossingen om landbouwverkeer zoveel mogelijk te scheiden van fietsverkeer, bijv. door het verkeer zo mogelijk om de bebouwde kom te leiden. Veiligheidsproblemen willen we ook voorkomen door nieuwe ontwikkelingen in het (landbouw)verkeer te relateren aan de geschiktheid van het wegennet voor categorieën voertuigen.
- Op programmaniveau werken we maatregelen uit. In de Omgevingsverordening stellen we regels aan ontwikkelingen in nabijheid van provinciale wegen en vaarwegen.
- Doel** Betrouwbare **veerverbindingen naar de Waddeneilanden**, op minimaal het huidige bedieningsniveau en bij voorkeur sneller, en met aantrekkelijke aanland- en vertrekplaatsen voor de veerboten.
- Toelichting** Dit is nodig om de eilanden leefbaar en toeristisch aantrekkelijk te houden. Naast de veerverbindingen zijn ook de aansluiting van de veerboothavens op andere vervoersvormen van belang, evenals goede voorzieningen (incl. parkeren) bij de havens.
- Actie** Met de eilandgemeenten dringen we bij het Rijk aan op goede en betrouwbare veerverbindingen naar de Waddeneilanden, ook op de langere termijn. Dit speelt het meest pregnan bij Ameland. We stellen met gemeenten en Rijk een lange termijnvisie op voor de veerverbinding naar Ameland. We kijken hierbij breed: naast ligging en diepgang van de vaargeulen, zijn ook het vervoersysteem, de locaties en inrichting van de veerhavens, en de aansluiting op andere vervoerssystemen relevant.
- Doel** Het huidige gebruik van de bestaande **lucht- en helihavens** continueren, binnen wettelijke normen. Intensivering van luchtruimgebruik doet geen afbreuk aan het leefklimaat.
- Toelichting** Op grond van de huidige verwachtingen m.b.t. de burgerluchtvaart in Fryslân/ Noord Nederland, zien we geen nieuwe potenties voor sterke intensivering van bestaand gebruik of voor nieuwe luchtvaartactiviteiten. De ontwikkeling van de luchtvaart leidt ook in Fryslân tot intensivering van luchtruimgebruik. De activiteiten op de luchtmachtsbasis bij Leeuwarden zijn afhankelijk van (inter)nationale ontwikkelingen. De basis is belangrijk voor de werkgelegenheid

in de regio. Voor ons is uitgangspunt dat de activiteiten blijven voldoen aan de wettelijke milieunormen en passen binnen de geluidcontouren.

- Actie** Hoewel de provincie geen wettelijke taak heeft op het gebied van luchtruimgebruik, adviseren we hierover richting Rijk. We gaan in dit kader uit van een aanvaardbaar woon- en leefmilieu in onze regio. Dit betekent dat we eventuele negatieve effecten daarop door ontwikkelingen buiten de provincie (zoals Lelystad Airport) zoveel willen voorkomen c.q. beperken. Bij onze wettelijke vergunningverlening (incl. handhaving) voor de regionale lucht- en helihavens, hanteren we de volgende uitgangspunten:
- Huidig operationeel gebruik faciliteren en daarbij minimaal voldoen aan de wettelijke veiligheids- en (geluid)hindernormen;
  - Nieuwe ontwikkelingen die nodig zijn voor de toekomstbestendigheid van de lucht- of helihaven afwegen t.o.v. het woon- en leefmilieu in de omgeving.

Doel: Toename van de aantrekkelijkheid van **stads- en dorpscentra**, de leegstand van bebouwing in de centra is afgenomen.

Toelichting Centrumgebieden met publieksfuncties vormen het kloppende hart van steden en dorpen. **En zo'n kloppend hart heeft vitale MKB-bedrijven nodig in de vorm van gevarieerde detailhandel, horeca en andere publieksgerichte functies die de levendigheid en aantrekkelijkheid ervan dragen.** Leegstand van winkels doet hier afbreuk aan, en kan zonder extra inzet toemen en structureel worden. Concentratie van winkels in de centra levert een wezenlijke bijdrage aan de levendigheid ervan, tenzij winkelformules hier niet passen en vestiging daarbuiten geen afbreuk doet aan de winkelfunctie van centra. Naast concentratie van detailhandel, blijven publieke en private investeringen in de kwaliteit **en toegankelijkheid** van centrumgebieden nodig.

Acties Vanuit de gezamenlijke Friese Retail-aanpak ondersteunen we projecten en initiatieven die bijdragen aan goed functionerende, aantrekkelijke en toekomstbestendige winkelgebieden. We stimuleren in dit verband regionale afstemming van gemeentelijk detailhandelsbeleid/ visies. **We maken met gemeenten afspraken om te** komen tot duidelijke afbakening van de winkelgebieden met toekomstperspectief. In noordelijk verband maken we afspraken om negatieve effecten van grootschalige detailhandelsclusters op stads- en dorpscentra te voorkomen.

5.2 Slimme groei van de **gastvrijheidseconomie**

Doel **Toelichting**

Slimme groei van de **Gastvrijheidseconomie** in Fryslân¹⁵.

De provincie zet in op **slimme** groei van de gastvrijheidseconomie. **Slimme groei betekent inzetten op (cultuur)toeristen die geïnteresseerd zijn in de kwaliteit en identiteit van onze provincie, meer jaarrond bezoek in plaats van pieken, en meer bezoek in heel Fryslân.** Het vergroenen en circulair maken van de economie is hierbij een belangrijk uitgangspunt. De verwachting is dat het binnenlands toerisme toeneemt en dat het aantal buitenlandse toeristen dat jaarlijks naar Nederland komt in 2030 minimaal is verdubbeld. Het Rijk zet in op spreiding van toeristen naar regio's zoals Fryslân. LF2018 heeft laten zien dat veel midden- en kleinbedrijven kunnen profiteren van de unieke identiteit van Fryslân. Door slimme groei kan toerisme in 2030 in Fryslân een bijdrage leveren aan **het bevorderen van de** leefbaarheid, natuur- en cultuurerfgoed en werkgelegenheid. De accenten verschillen per regio:

- Waddeneilanden en IJsselmeerkust: kwaliteitsverbetering van recreatieve voorzieningen en accommodaties; **daaronder vallen ook de veerhavens voor de eilanden incl. bijbehorende voorzieningen, waar de vakantie begint (ontzorgen, aansluiting, parkeren, horeca);**
- Fries merengebied: verbreden van het watersportproduct met nieuwe innovatieve combinaties tussen land- en waterrecreatie en nieuwe vormen van waterrecreatie;
- Noordelijk kleigebied: **cultuur- en natuurtoerisme, met name gekoppeld aan de Waddenkust met cultuurhistorische elementen als terpen, staten en stinsen, historische steden en dorpen, zowel qua dag-/ landrecreatie als verblijfsrecreatie en toervaart;**
- **Noordelijke Fryske Wâlden en Zuidoost Fryslân: cultuur- en natuurtoerisme, met name gekoppeld aan het coulisselandschap, natuurgebieden en cultuurhistorische objecten als de voormalige Friese waterlinie, kerken, kloosters en stinsen, Koloniën van Weldadigheid, en Driewegsluis; zowel qua dag-/ landrecreatie als verblijfsrecreatie en toervaart.**

Er is behoefte aan **vernieuwend ondernemerschap en nieuw ondernemerschap.** Maar ook **aan ontwikkeling van toeristische bestemmingen in ruimtelijke en vooral in functionele clusters, waarbinnen recreatieve functies en voorzieningen complementair aan elkaar zijn: niet meer van hetzelfde, maar aanvullingen die het aanbod completeren en met elkaar verbinden.** Onder meer door hergebruik van karakteristieke bebouwing. Permanente bewoning van recreatiewoningen is ongewenst; tijdelijke uitzonderingen hierop zijn te motiveren. Omzetting naar een woonbestemming is mogelijk als de recreatiewoningen aansluiten op stad of dorp, en dit past in het gemeentelijk woonbeleid. Gemeenten wegen dit primair af. Nieuwe ontwikkelingen worden bij voorkeur ingezet voor behoud van vitaliteit van (voorzieningen in) dorpen en steden, passend bij de Friese identiteit en de doelgroep cultuurtoerisme. De inpassing ervan in de omgeving gebeurt op basis van maatwerk, met toepassing van de principes. Aandachtspunten hierbij zijn: (markt)potenties, aansluiten bij bestaande recreatieve voorzieningen en accommodaties (concentratievoordelen), draagvlak in de omgeving, versterking van cultuur- en natuurerfgoed en van leefbaarheid in dorpen en steden.

Voor slimme groei van **(cultuur)toerisme** is ruimte nodig voor complete dag-recreatieve netwerken. Hierbij horen ook voorzieningen als musea en bezoekerscentra waar bezoekers het verhaal van Fryslân kunnen beleven. En er is ruimte nodig voor nieuwe ontwikkelingen waarbij de verbinding land water wordt versterkt. Ook recreatieve vaarverbindingen die het recreatieve vaar netwerk versterken, passen hier in. **Een uitstekend en goed onderhouden netwerk aan wandel- en fietspaden zal een impuls geven aan de landrecreatie in Fryslân.**

15

Niet alleen maar groeien in bijv. aantal bezoekers en overnachtingen, maar slim groeien zodat toerisme bijdraagt aan brede welvaart en dat heel Fryslân profijt heeft van toerisme.

Acties Samen met gemeenten onderzoeken we de vitaliteit van logiesaccommodaties (campings, bungalowparken en jachthavens) en voeren zo nodig maatregelen uit. Op programmaniveau werken we maatregelen uit voor de gastvrijheidseconomie; en we maken een zonering voor (nieuwe) vormen van waterrecreatie, rekening houdend met veiligheid (scheiden beroeps- en recreatievaart), fijnmazigheid van vaarnetwerk, natuur, waterbeheer, ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid. Het recreatieve vaarnetwerk houden we via onderhoud en beheer op orde. **We kijken wat verder nog nodig is om de landrecreatie (fietsen, wandelen ca.) te versterken.**

Doel **Wateroevers en kustlijnen open, beleefbaar en toegankelijk houden.**
Toelichting De karakteristiek van Fryslân wordt zowel bij de Friese meren, langs de IJsselmeerkust als in het Waddengebied bepaald door prachtige wateroevers en kustlijnen. De beleefbaarheid en het open karakter van waardevolle overgangen van land/water vormen een belangrijke kwaliteit voor de Friese Gastvrijheidseconomie, met name de waterrecreatie. Ruimtelijke ontwikkelingen als nieuwe bebouwing, havens, windparken en infrastructuur hebben daar invloed op.
Actie De Friese meren zijn in eigendom bij de provincie Fryslân. Via overleg en met toepassing van de principes spannen we ons er voor in dat oevers open, beleefbaar en toegankelijk blijven. Hierbij werken we nauw samen met Wetterskip Fryslân, die in veel gevallen eigenaar en beheerder is van de dijken langs de oevers en kustlijnen.

5.3 Duurzame landbouw

Doel **In 2025 is de Friese landbouw duurzaam, zowel ecologisch als economisch.**
Toelichting Duurzame landbouw¹⁶ is als gebruiker en beheerder één van de pijlers van een vitaal en aantrekkelijk platteland. Innovatie en samenwerking in de keten zijn succesfactoren om tot duurzame landbouw te komen; kennisinstellingen spelen hierin een belangrijke rol. De diversiteit aan agrarische bedrijven zien we als kracht, doordat verschillende typen bedrijven

¹⁶ Een duurzame of inclusieve landbouw is in hoofdzaak grondgebonden, circulair (geen verspilling van grond- en hulpstoffen; geen uitputting en verontreiniging van bodem en water; duurzame energie, o.a. nieuwe stallen/ schuren met zonnepanelen), draagt bij aan herstel van biodiversiteit, heeft maatschappelijk draagvlak, én is duurzaam economisch renderend.

kennis en ervaringen uitwisselen. Bedrijven maken eigen keuzes in bedrijfsvoering. Dat kan schaalvergroting zijn, maar ook schaalverkleining, biologisch, extensivering, **verbreding en verdieping**¹⁷. Ook agrarisch beheer van natuurgebieden kan onderdeel zijn van de bedrijfsvoering. Belangrijk is dat bedrijven natuurlijke en sociale binding met hun omgeving houden: grondgebonden bedrijven in een omvang die past in het landschap en bij de Friese identiteit en sociale context. Natuurlijke omstandigheden, zoals waterpeilen en bodemkwaliteit, worden meer bepalend voor bedrijfsvoering. Ook medegebruik van agrarische grond, zoals waterberging en natuurbeheer, wordt meer van invloed. Omgevingskwaliteiten in een gebied bepalen zo de agrarische ontwikkelmogelijkheden; dit verschilt per locatie.

Acties We stimuleren de landbouwsector om de omslag te maken naar een duurzame, natuurinclusieve en grondgebonden landbouw. Dit doen we via een integrale Landbouwagonde die we samen opstellen met onze partners, met daarin o.a. het ondersteunen van kennisontwikkeling en voorbeeldprojecten. Het ontwikkelen van nieuwe, houdbare verdienmodellen voor de landbouw is essentieel. Het leveren van maatschappelijke diensten, zoals natuur- en landschapsbeheer, bodembiodiversiteit, waterconservering en -berging, dient volwaardig en structureel te worden vergoed. Dit kan op verschillende manieren: door deze diensten zonder meerkosten in het bedrijf in te passen, door vergoeding uit de markt, óf - waar de aanpassingen niet inpasbaar zijn in een regulier verdienmodel - door de overheid. We ondersteunen gemeenten bij toepassing van de Nije Pleats methode voor lokale inpassing van agrarische bedrijven; in de Omgevingsverordening geven we aan vanaf welke omvang de Nije Pleats methode relevant is, zodat dit niet voor beperkte agrarische ontwikkelingen nodig is. Extra inspanning voor biodiversiteit, (leef)milieu of duurzaamheid¹⁸ kan een plus opleveren in de vorm van extra ontwikkelruimte, nader te regelen in de Omgevingsverordening. Op programmaniveau werken we dit uit, met hantering van enkele uitgangspunten voor nieuwvestiging of verbreding van een agrarisch bedrijf:

- een nieuw agrarisch bouwperceel is alleen mogelijk indien geen gebruik kan worden gemaakt van een bestaand (vrijkomend) bouwperceel (Oud voor Goud);
- geen nieuwe bouwpercelen voor intensieve veehouderijen;
- concentratie van nieuwe glastuinbouw in de planologisch geregelde clusters in Noordwest Fryslân; hier is nog voldoende ruimte aanwezig voor nieuwe glastuinbouw;
- mestverwerking, mestvergisting en biovergassing bij een agrarisch bedrijf zijn mogelijk. Wanneer dit voor meer bedrijven gebeurt, zijn agrolocaties¹⁹ in landelijk gebied, bedrijventerreinen, en bijvoorbeeld voormalige gaswinlocaties en RWZI's de aangewezen plekken. De lokale inpassing in een gebied, qua landschap/ natuur, milieu, ontsluiting en soort bedrijven, wegen gemeenten af.

5.4 Karakteristieken van het landschap zijn beleefbaar

Doel Friese landschapstypen en hun ontstaansgeschiedenis blijven herkenbaar.

¹⁷ Bij verbreding gaat het om passende nevenactiviteiten bij een agrarisch bedrijf, zoals zorgverlening, kleinschalige recreatie (agrotourisme), beheer en onderhoud van natuur en landschap, detailhandel in streekproducten, kinderopvang, en naar de aard daarmee vergelijkbare activiteiten. Bij verdieping gaat het om het vergroten van de toegevoegde waarde van de geproduceerde landbouwproducten d.m.v. verwerking en bewerking, zoals het maken van kaas; ook de detailhandel hierin valt eronder.

¹⁸ Bijvoorbeeld extra natuur- en landschapsbeheer. Of door karakteristieke gebouwen te herbestemen, asbest te saneren, overtollige beeld verstorende schuren te slopen en duurzame energie aan te moedigen.

¹⁹ Een agro-locatie is een plek waar agrarische dienstverlenende bedrijven (loonbedrijven, agrarische hulpbedrijven) of voorzieningen en installaties t.b.v. meerdere agrarische bedrijven zijn geconcentreerd.

Toelichting Het landschap en z'n cultuurhistorie, archeologie en de stedenbouw vertellen in samenhang het verhaal van Fryslân. Ze vormen een onderdeel van de Friese identiteit en geven de provincie een herkenbaar profiel. Denk aan de terpen en boerderijen op kwelderwallen. Zulke elementen en structuren zijn bepalend voor de bijzondere ruimtelijke kwaliteit van Fryslân. En daarmee zijn ze van grote invloed op de ontwikkelingskansen van onder andere de Friese gastvrijheidseconomie.

Door de geschiedenis heen verandert het landschap. Dit zal in de toekomst niet anders zijn.

Het is een gezamenlijke opdracht om toekomstige ontwikkelingen zodanig een plek te geven, dat de kenmerken van landschap en cultuurhistorie herkenbaar blijven. Bij de klimaatopgave kunnen gebiedskenmerken zoals hoogteligging, waterlopen en dijken het vertrekpunt vormen voor mogelijke oplossingen.

Naast nieuwe ontwikkelingen zien we op verschillende plekken in Fryslân het landschap achteruit gaan. Hier streven we naar herstel van landschap en cultuurhistorie en naar het versterken van samenhang.

De Nationale Landschappen Noardlike Fryske Wâlden en Zuidwest-Fryslân zijn unieke landschappen waar wonen, werken en recreëren goed samengaan met het behoud van natuur en cultuurwaarden in het Nationaal Landschap.

- Acties**
- Via de principes borgen we dat de omgevingskwaliteiten van landschap en cultuurhistorie, zoals weergegeven in de provinciale nota Grutsk op 'e Romte, herkenbaar blijven en doorwerken en gebruikt worden in plannen en projecten²⁰.
  - We stimuleren gemeenten en andere partijen om deze kwaliteiten op een lager schaalniveau uit te werken en toe te passen.
  - **Daarnaast gaan we kijken of we samen met onze partners een programma Landschap kunnen opstellen waarin we gezamenlijk uitvoering kunnen geven aan de opgave voor het landschap.**
  - **We ondersteunen activiteiten van instellingen voor behoud en ontwikkeling van het landschap.** We behouden de status van de Nationale Landschappen Noardlike Fryske Wâlden en Zuidwest-Fryslân, ook om de grote inzet van partijen voor deze gebieden voort te zetten.

5.5 Behoud van het Friese erfgoed

Doel Behoud en ontwikkeling van het **Friese erfgoed**. Zowel boven als onder de grond en zowel bebouwd als onbebouwd (groen, water).

Toelichting Het Friese erfgoed²¹ vertelt ons waar we vandaan komen **en weerspiegelt de culturele diversiteit, vormt** ankerpunten in het landschap en is inspiratiebron voor inpassing van nieuwe ontwikkelingen. **Het is tevens een belangrijke pijler voor de gastvrijheidseconomie.** De provincie heeft op grond van de Erfgoedwet en WRO/ Omgevingswet wettelijke taken

²⁰ In het Bestuursakkoord Natuur en Landschap 2011-2015 is afgesproken dat provincies verantwoordelijk zijn voor de inrichting van het landelijk gebied en voor het regionale beleid voor natuur, recreatie en toerisme, landschap, structuurversterking van de landbouw en leefbaarheid. Ter uitvoering hebben Rijk en provincies in het Onderhandelingsakkoord Natuur afgesproken dat het landschapsbeleid als rijkstaak is vervallen en het een autonome bevoegdheid van de provincies is. Het Rijk houdt wel verantwoordelijkheden voor bijvoorbeeld het beschermen van belangrijke open ruimten zoals het Groene Hart, de Waddenzee en de Veluwe. Daarnaast dienen provincies vanuit de Omgevingswet de belangen van cultureel erfgoed af te wegen in de fysieke leefomgeving; het gaat om gebouwde en aangelegde monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten én cultuurlandschappen.

²¹ Het Fries erfgoed bestaat uit gebouwd erfgoed, zoals rijksmonumenten, karakteristieke bouwwerken, stads- en dorpsgezichten, archeologisch erfgoed en cultuurlandschappelijk erfgoed (Unesco Werelderfgoed Waddenzee). **Het Fries levend erfgoed van Fries belang (Friese rassen en gewassen) staat op een lijst van het Platform Friese rassen en gewassen.**

op het gebied van erfgoed en archeologie. Daarnaast zijn met het Rijk afspraken gemaakt over bijvoorbeeld restauratie van rijksmonumenten en ruimtelijk beleid voor erfgoed²².

Naast materieel erfgoed is ook het levende erfgoed (rassen en gewassen) van belang als dragers van continuïteit en identiteit.

Het behoud van karakteristieke bebouwing staat onder druk door toenemende leegstand; vooral kerken en vrijkomende boerderijen hebben hiermee te maken. Hergebruik draagt bij aan behoud van Fries erfgoed, een aantrekkelijke woon- en werkomgeving en kan voor diverse functies een aantrekkelijke optie zijn. Vervangende functies als wonen, cultuur/ kunst/ educatie, zorgverlening, recreatie, horeca en ontspanning, ambachtelijke en dienstverlenende bedrijvigheid, kunnen goed in de landelijke omgeving passen. We stimuleren hergebruik met kennis en kunde, het ondersteunen van goede initiatieven en van organisaties als Kenniscentrum Herbestemming Noord.

Met toepassing van de principes staan we hierbij ook open voor nieuwe initiatieven die een aanvullende kwaliteitsimpuls opleveren. Hergebruik van bestaande bebouwing en het versterken van omgevingskwaliteiten staan in dat geval voorop; het toevoegen van enige nieuwe bebouwing is hieraan ondergeschikt en functioneel, en vanuit 'behoud door ontwikkeling' te motiveren.

- Acties**
- We adviseren over Rijksmonumenten en beheren het provinciaal archeologisch depot;
  - We spannen ons in voor bescherming van archeologie en maatschappelijk draagvlak, en doen daarvoor onderzoek. Een belangrijk instrument is de Friese Archeologische Monumenten Kaart Extra (FAMKE);
  - We maken onze kennis over archeologie, historische stedelijke en landschappelijke (groen)structuren en gebouwd erfgoed voor iedereen toegankelijk, als middel om samen te werken aan behoud en ontwikkeling van erfgoed, onder andere door de Cultuurhistorische Kaart. We dragen in dit verband 'de Friese schatkamer' ook actief uit om draagvlak, publieksbereik en bewustwording van erfgoed te vergroten en de gastvrijheidseconomie te stimuleren;
  - We stimuleren restauratie, hergebruik en verduurzaming van erfgoed, en zorgen voor een meer solide structurele basis hiervoor.
  - We stimuleren activiteiten van erfgoedinstellingen voor behoud en ontwikkeling van erfgoed.
  - Bij hergebruik van karakteristieke bebouwing met een aanvullende kwaliteitsimpuls, waarbij gebruik wordt gemaakt van de principes, organiseren we vroegtijdige afstemming tussen initiatiefnemer, gemeente en provincie.

5.6 Natuur beschermen en ontwikkelen

- Doel** Realisatie van het Friese deel van het **Natuurnetwerk Nederland (NNN)** in 2027. Bescherming van het areaal en de kwaliteiten van het natuurnetwerk.
- Toelichting** Het Friese NNN is een aangesloten stelsel van belangrijke natuurgebieden. Daarbinnen liggen gebieden met natuurwaarden van Europees belang, de Natura 2000 gebieden. Het NNN staat op kaart en wordt planologisch beschermd. Het NNN kent een grote verscheidenheid: van duingebieden, veenmoerassen, tot bossen en zandverstuivingen.

²² Bestuurlijke afspraken over de restauratie van rijksmonumenten, het ruimtelijk beleid voor het erfgoed en de provinciale steunfunctie monumentenzorg en archeologie 2012. [Bestuurlijke afspraken over de Erfgoeddeal en Nationale Kerkenaanpak 2019](#). De wettelijke taken van archeologie zitten in de Erfgoedwet en WRO/Omgevingswet. De sinds 2006 gedecentraliseerde taken zijn al in deze wetten opgenomen.

De natuurkwaliteiten binnen en buiten het NNN zorgen gezamenlijk voor een goede biodiversiteit en voor mogelijkheden om de natuur te beleven. We benutten kansen om natuurgebieden beter met elkaar te verbinden, zoals de vismigratierivier in de Afsluitdijk.

De Nationale Parken (NP) in het NNN zijn de natuurparels van Fryslân met een belangrijke recreatieve functie. Het ontwikkelen en versterken van de natuurlijke en landschappelijke kwaliteiten van de NP kunnen mede de gastvrijheidseconomie stimuleren; attractieve recreatie-toeristische voorzieningen in en rond de NP, die goed aansluiten op de kwaliteiten, ondersteunen dit. Ook de landbouw kan een functie hebben in beheer en onderhoud van de gebiedskwaliteiten. We streven naar versterking van de samenhang tussen de verschillende functies, gericht op meerwaarde en ontwikkeling van de bijzondere kwaliteiten van de NP.

Acties We ronden het begrensde NNN af, onder andere door aankoop van gronden, en onderzoeken wat particuliere natuurbeheerorganisaties en landbouw hierin kunnen betekenen (Natuur mei de Mienskip). We beschermen op grond van de Wet natuurbescherming (die in de Omgevingswet op gaat) het NNN via regels voor functies en activiteiten die negatieve effecten hebben op de natuurwaarden. De aanpak van de stikstofproblematiek leidt tot aanvullende maatregelen in en rondom de voor stikstof gevoelige Natura 2000 gebieden. De natuurdoelen en ambities voor het NNN leggen we jaarlijks vast in het Natuurbeheerplan. Op grond hiervan worden contracten met beheerders afgesloten. We gaan na of het beheer meer kan aansluiten op de soorten van Fries belang²³. In de Natura 2000-gebieden werken we aan de instandhoudingsdoelen voor de soorten waarvoor deze gebieden zijn aangewezen. Dit doen we via de voor deze gebieden opgestelde beheerplannen. Doelen die op lange termijn niet houdbaar zijn, zoals in bepaalde veengebieden, houden we tegen het licht en kaarten we aan bij het Rijk. We zorgen voor instandhouding van de Nationale Parken. Daarnaast willen we de bijzondere kwaliteiten van de Nationale Parken meer onder de aandacht brengen en inzetten voor natuureducatie, voorlichting, kennisontwikkeling, beleving, ontspanning en recreëren.

Doel Natuurwaarden in het agrarische gebied behouden en herstellen.

Realisatie van vitale weidevogelpopulaties in Fryslân, waarbij de Grutto als gidssoort fungeert (streven: 10.000 broedparen in 2020).

Toelichting Voor herstel van de natuurwaarden in het agrarisch gebied is een integrale aanpak nodig die door de agrarische sector wordt gedragen. Natuurinclusief boeren levert veel natuurwinst op. In dat kader streven we voor verschillende leefgebieden van soorten naar de optimale wijze van beheren. Voor weidevogels is het verder belangrijk dat voldoende openheid en rust in weidevogelgebieden aanwezig zijn. Ook water, zowel kwantitatief als kwalitatief, is cruciaal voor verbetering van natuurwaarden.

De natuurgebieden die buiten het NNN liggen, dragen bij aan de samenhang tussen natuurgebieden en landschappelijke kwaliteit. Wanneer de totale omvang aan natuurgebieden buiten het NNN in stand blijft en natuurkwaliteiten per saldo behouden blijven, kan “geschoven” worden met deze gebieden.

Acties Via het subsidiestelsel voor agrarisch natuur- en landschapbeheer stimuleren we agrarisch natuurbeheer door boeren. Samen met agrarische collectieven zoeken we voor vier leefgebieden (weide, akker, natte- en droge dooradering) via de werkwijze van lerend beheren naar een effectieve inpassing van het natuurbeheer in de agrarische bedrijfsvoering. We gaan na of onze inzet ten aanzien van natuurinclusieve landbouw kan worden verbonden aan de kwetsbare soorten van Fries belang.

Via aanvullend weidevogelbeleid willen we vitale weidevogelpopulaties realiseren. Volgende openheid en rust in de weidevogelgebieden zijn daarvoor belangrijk.

---

²³ Dit is een lijst met daarop de beschermde, bedreigde soorten en leefgebieden waarvoor Fryslân een speciale betekenis heeft

Op programmaniveau en in de Omgevingsverordening regelen we dat noodzakelijke ruimtelijke ingrepen die, na afweging van belangen, rust en openheid in weidevogelgebieden aantasten door de initiatiefnemer worden gecompenseerd; compensatie richt zich op kwaliteit (aantal gruttoparen) of kwantiteit (aantal ha). **Het gaat hier om ontwikkelingen als verstedelijking (nieuwe woonbebouwing, bedrijventerrein e.d.), aanleg van zonneparken, wegen, windturbines, fietspaden en van boombeplantingen. Uitgezonderd zijn ontwikkelingen bij bestaande agrarische bedrijven, incl. bijbehorende nevenactiviteiten. De agrarische functie zorgt namelijk voor openheid en rust in weidevogelgebieden.**

- Doel** Jaarlijkse vermindering van gewasschade door ganzen, in combinatie met instandhouding van ganzensoorten.
- Toelichting** De provincie heeft een internationale verantwoordelijkheid voor instandhouding van ganzensoorten die in grote aantallen Fryslân aandoen. Tegelijk onderkennen we de schade die ganzen op landbouwgronden veroorzaken. Met de Friese guozzenaanpak zoeken we naar een balans tussen beschermen en beheren.
- Acties** We wijzen ganzenfoerageergebieden aan waar rust en openheid voor overwinterende ganzen gehandhaafd worden; we vergoeden de gewasschade die ganzen hierbinnen veroorzaken. Buiten de foerageergebieden stimuleren we het verjagen van ganzen met ondersteunend afschot. Voor overzomerende ganzen nemen we maatregelen om het aantal terug te brengen, waarbij instandhouding van soorten geborgd blijft. Dit werken we uit op programmaniveau en in de omgevingsverordening.
- Doel** Gebieden waar het echt **stil** is, blijven stil. Gebieden met volop **duisternis**, blijven donker.
- Toelichting** Rust, duisternis en stilte karakteriseren onze provincie en bepalen hoe het landschap wordt beleefd. Ook voor biodiversiteit en gezondheid zijn deze waarden van belang. In Fryslân liggen enkele gebieden waar het nog echt stil is en waar het 's nachts nog genoeg donker is zodat de sterrenhemel goed zichtbaar is, zoals het Lauwersmeer. We willen deze kwaliteiten behouden en zo mogelijk versterken.
- Actie** We beschermen de stilte in stiltegebieden door in de Omgevingsverordening regels te stellen aan functies en activiteiten in deze gebieden. We stimuleren dat de lichtuitstraling van lichtbronnen in en buiten gebieden met volop duisternis beperkt wordt en blijft. Dit doen we onder meer door het maken van afspraken met betrokken partijen.

5.7 Verbeteren en schoon houden van het milieu

Doel	Saneringssituaties (zoals geluidhinder, bodemverontreiniging) oplossen en wat schoon is schoon houden.
Toelichting	<p>Een gezonde bodem, frisse lucht, stilte, schoon grond- en oppervlaktewater zijn de basisvoorwaarden voor een gezond leefmilieu. Dit is te bereiken door de nog resterende saneringssituaties (geluidhinder, (water)bodemverontreiniging) op te lossen en te voorkomen dat nieuwe saneringssituaties ontstaan.</p> <p>Veel milieudoelen voor de leefomgeving zijn in de afgelopen decennia gerealiseerd. We vinden dat minimaal aan de wettelijke milieunormen moet worden voldaan en dat bestuurlijke afspraken moeten worden gerealiseerd. Waar in een gebied mogelijkheden en draagvlak aanwezig zijn om meer ambitieuze milieunormen te realiseren, willen we deze benutten. We hanteren hiervoor een streeftermijn van 5 tot 10 jaar.</p>
Actie	<p>Voor de bedrijven waarvoor de provincie wettelijk bevoegd gezag is, zorgen we er bij vergunningverlening, toezicht en handhaving voor dat minimaal aan de wettelijke milieunormen wordt voldaan. We zijn in dit verband ook alert op mogelijk nieuwe bronnen van (lucht)verontreiniging.</p> <p>De aanpak van de laatste saneringssituaties waarvoor de provincie wettelijk verantwoordelijk is, wegen we af op programmaniveau.</p>
Doel	Luchtkwaliteit in Fryslân blijft minimaal op het huidige niveau.
Toelichting	<p>De luchtkwaliteit in Fryslân voldoet ruim aan de wettelijke normen. De concentraties van roet en fijnstof bij enkele drukke wegen verdienen aandacht; dit is vooral een kwestie van maatwerk op lokaal niveau. Uit landelijk onderzoek blijkt dat er een relatie is tussen veehouderij en volksgezondheid als gevolg van de uitstoot van fijnstof. Op basis van de toekomstige Wet Veedichte gebieden, kan de provincie zo nodig maxima stellen aan dieraantallen in een gebied of per locatie. De aanpak van de te hoge stikstofdepositie op gevoelige Natura 2000 gebieden zal leiden tot maatregelen en afspraken met verschillende sectoren zoals landbouw, verkeer, bouw en industrie.</p>
Acties	<p>In het kader van onze wettelijke taak om omgevingsvergunningen te verlenen voor categorieën van bedrijven, voldoen we minimaal aan de wettelijke normen voor luchtkwaliteit. Samen met gemeenten bekijken we of in Fryslân concentraties van veehouderij voorkomen die schadelijke gezondheidseffecten kunnen veroorzaken. We willen in dit verband meer duidelijkheid over de relatie tussen veehouderij en gezondheid. Zo nodig zoeken we in overleg met gemeenten naar aanvullende maatregelen.</p>
Doel	Veilige leefomgeving waarin de risico's en mate van hinder op een aanvaardbaar niveau liggen.
Toelichting	<p>Aan de wettelijke normen voor omgevingsveiligheid, elektromagnetische straling en (geluid)hinder wordt minimaal voldaan. Aanvullend is de calamiteitenzorg op orde. Door omgevingsveiligheid vroegtijdig bij ruimtelijke planvorming te betrekken, kunnen veel veiligheidsconflicten op voorhand voorkomen worden. Dit is allereerst een verantwoordelijkheid van gemeenten. We vragen specifiek aandacht voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het concentreren van bedrijven die werken met gevaarlijke stoffen op speciaal daarvoor gereserveerd bedrijventerrein; • het beperken van (brand)veiligheidsrisico's bij nieuwe vormen van duurzame energieopwekking, -opslag, en -transport, droogte in natuurgebieden, en grote veestallen; • het voorkomen van conflicten tussen vaarrecreatie en beroepsvaart, ook in relatie tot het vervoer van gevaarlijke stoffen; • het betrekken van actuele wetenschappelijke inzichten m.b.t. gezondheid en veiligheid, bijv. over straling en stralingsbronnen zoals bij de plaatsing van 5G-masten.

Actie	<p>In het kader van onze wettelijke taak om omgevingsvergunningen te verlenen voor categorieën van bedrijven, voldoen we minimaal aan de wettelijke normen voor omgevingsveiligheid, elektromagnetische straling en geluidhinder. Op verzoek ondersteunen we gemeenten met actuele informatie over risicobronnen in de provincie: bedrijven en installaties met een risicocontour en transportroutes voor gevaarlijke stoffen (weg, vaarwegen, spoor, buisleidingen). Ook wijzen we - waar dat speelt - op de voordelen van clustering van risicovolle (bedrijfs)activiteiten.</p> <p>We beperken de geluidhinder als gevolg van provinciale wegen.</p> <p>We betrekken de afstemming tussen recreatie- en beroepsvaart bij onze keuzes over ligging, inrichting en beheer van provinciale vaarwegen.</p> <p>Bij inrichting en beheer van natuurgebieden letten we op het beperken van risico's van natuurbranden. Bij de inrichting van landelijk gebied letten we op bereikbaarheid voor de brandweer en beschikbaarheid van bluswater.</p>
Doel	<p>Verontreiniging en uitputting van bodem en ondergrond gesaneerd en voorkomen; waardevolle bodemelementen zoveel mogelijk behouden.</p>
Toelichting	<p>De bodem vormt letterlijk het fundament voor een schone, gezonde en natuurrijke fysieke leefomgeving. Naast het verbeteren van kwaliteit en structuur van de bodem, gaat het om het voorkomen van ongewenste activiteiten in bodem en ondergrond.</p> <p>Afstemming is gewenst tussen activiteiten in de diepe ondergrond. Ook is afstemming gewenst met bovengronds gebruik. We zien mogelijkheden voor ondergrondse opslag van stoffen ten behoeve van een duurzame energievoorziening. De volgende activiteiten in de ondergrond vinden we ongewenst:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ ondergrondse opslag van schadelijke afvalstoffen zoals radioactief en chemisch afval; ■ ondergrondse opslag CO₂ vanwege de mogelijkheid van calamiteiten bovengronds; ■ nieuwe opsporingen en nieuwe winningen van aardgas; ■ fracking van de ondergrond met gebruikmaking van schadelijke stoffen.
Acties	<p>We stimuleren samen met andere partijen duurzaam bodembeheer en duurzaam bodemgebruik, zodat water en voedingsstoffen beter worden vastgehouden en de bodemstructuur verbetert. Stimuleringsmaatregelen werken we uit op programmaniveau.</p> <p>Gemeenten worden wettelijk verantwoordelijk voor alle bodemsaneringen. We saneren de laatste spoedlocaties bodemverontreiniging waar we wettelijk nog verantwoordelijk voor zijn.</p> <p>We houden de vinger aan de pols wat betreft de gevolgen van zoutwinning in de Waddenzee de komende jaren. De zoutwinning in Noordwest Fryslân wordt afgebouwd.</p> <p>Op programmaniveau maken we een afwegingskader voor activiteiten en opslag in de (diepe) ondergrond. Dit kader passen we o.a. toe bij onze adviesfunctie op grond van de Mijnbouwwet.</p>
Doel	<p>Ontgrondingen koppelen aan andere doelen, met meerwaarde voor de omgeving.</p>
Toelichting	<p>Bij ontgrondingen voor winning van oppervlakedelfstoffen (zand, grind, klei, zout) moet multifunctionaliteit uitgangspunt zijn: naast winning worden ook andere doelen gediend, zoals natuurontwikkeling, waterberging en recreatie. Deze koppeling van doelen past goed bij het inhoudelijke principe 'koppelen en verbinden als uitdaging'.</p>
Actie	<p>Bij de planologische beoordeling van een uitbreiding van een bestaande ontgroning of van een nieuwe ontgroning, t.b.v. winning oppervlakedelfstoffen, gaan we uit van multifunctionaliteit en meerwaarde voor de omgeving. Dit werken we op programmaniveau verder uit.</p>

5.8 Kwaliteit en kwantiteit van (grond)water zijn op peil.

- Doel** Drinkwater is voor iedere bewoner van Fryslân betrouwbaar en van goede kwaliteit. Voldoende schoon grondwater beschikbaar voor de drinkwaterwinning en ander grondwatergebruik, ook op lange termijn.
- Toelichting** Een schone en strategische grondwatervoorraad vormt de basis voor een duurzame (drink)waterwinning. Er moet een goede balans bestaan - zowel in kwaliteit als in kwantiteit - tussen onttrekkingen (drinkwater/ industriewater) en de natuurlijke aanvulling van het systeem. Onttrekkingen of infiltraties mogen geen onevenredige afbreuk doen aan andere belangen en het grondwatersysteem niet aantasten. Daarbij is het strategisch beheren van de grondwatervoorraad belangrijk om verzilting van het grondwater tegen te gaan. Nieuwe strategische grondwatervoorraden kunnen in dit verband nodig zijn. Het zuiden van Fryslân biedt daarvoor volgens de grondwaterstudie de meest kansrijke lokaties.
- Acties** In het kader van onze wettelijke taak beschermen we de intrekingsgebieden van grondwater voor winning van drinkwater. In de Omgevingsverordening regelen we functies en activiteiten in de grondwaterbeschermingsgebieden om risico's op verontreiniging en verzilting te voorkomen. Boringen en installaties voor o.a. geothermie mogen geen risico's op verontreiniging opleveren. In het kader van de grondwaterstudie zoeken we naar strategische grondwatervoorraden voor de lange termijn, ook gelet op de verziltingsproblematiek, en kijken we naar de gewenste bescherming daarvan.
- Doel** Kwaliteit van grond- en oppervlaktewater is verbeterd.
- Toelichting** Een betere (zwem)waterkwaliteit is essentieel voor natuur, recreatie, landbouw en gezondheid. Als gevolg van klimaatverandering zal er enerzijds steeds meer behoefte zijn aan verkoeling en zwemwater. Anderzijds leiden warme zomers regelmatig tot zwembodden vanwege gebrekkige waterkwaliteit. De grondwaterkwaliteit is, in relatie tot vervuiling, verzuring en vermesting, in het algemeen goed. Dat willen we zo houden. Er zijn wel bedreigingen voor de grondwaterkwaliteit in de vorm van sporen van gewasbeschermingsmiddelen en medicijnresten in het grondwater. Verder heeft verzilting nadelige effecten op de kwaliteit van het grondwater en de zoete grondwatervoorraad.
- Acties** In het kader van de KRW werken we samen aan maatregelen om de kwaliteit van grond-, oppervlakte-, en zwemwater te verbeteren en zo de kwaliteitsdoelen KRW te halen. Samen met agrarische ondernemers zoeken we naar werkbare oplossingen om uitspoeling van schadelijke stoffen naar grond- en oppervlaktewater te voorkomen c.q. te beperken.
- Het toepassen van het 'geen achteruitgangprincipe' krijgt extra aandacht. We gaan ook ecologische doelen vaststellen voor wateren buiten de KRW waterlichamen. Wij zetten in op meer en betere zwemwaterlokaties. Een betere waterkwaliteit is hiervoor een basisvoorwaarde.
- Doel** Grond- en oppervlaktewatersysteem toekomstbestendig inrichten.
- Toelichting** Niet teveel en niet te weinig water voor landbouw, industrie, recreatie, natuur en drinkwatervoorziening en een goede verdeling tussen stedelijk en landelijk gebied. Voor het bedienen van deze functies bieden wij kaders voor het peilbeleid. Het waterschap voert dit uit. De accenten voor dit peilbeleid verschillen regionaal:
- zandgebieden: accent op waterconservering en vasthouden van vrij afstromend water;
  - Waddengebied: nadruk op waterconservering, zelfvoorziening en vergroten van de zoetwatervoorraad;
  - noordelijk kust- en zeekleigebied: tegengaan van verzilting;

- veenweidegebied: vertragen van inklinken van het veenpakket en het voorkomen van de negatieve gevolgen daarvan.

Voor de zoetwatervoorziening zijn we sterk afhankelijk van water uit het IJsselmeer.

Acties Op programmaniveau werken we het peilbeleid verder uit en verkennen we de aanpassingen in het watersysteem die op termijn nodig zijn om het systeem duurzaam te houden; zie opgave Klimaatadaptatie.

6. Urgente opgaven

Tijdens de dialoog met de samenleving zijn vier urgente opgaven naar voren gekomen. Aanvullend op de basiskwaliteit, zetten we extra in op deze vier opgaven, zodat ook toekomstige generaties kunnen leven in een vitaal, veerkrachtig, karakteristiek en gezond Fryslân. Allereerst is het van belang dat de basis op orde is. Dit is in algemene zin een noodzakelijke voorwaarde om de vier opgaven te verwezenlijken.

6.1 Algemeen

In het vorige hoofdstuk hebben we aangegeven wat de basis op orde inhoudt. De vier opgaven zetten daar een plus bovenop, in de vorm van extra inspanningen, wanneer kwaliteiten nu al niet op orde zijn (zoals woningvoorraad en biodiversiteit) of in de toekomst zonder extra acties achteruit zullen gaan (klimaat en energie). Een scherpe afbakening tussen de diverse onderdelen is niet mogelijk, een zekere overlap bestaat. Zo valt realisering van het NNN zowel onder de Basis op orde als onder de opgave Biodiversiteit. In dat geval heeft de provincie in ieder geval een rol/ taak en is een verhoogde inspanning op dat vlak goed te motiveren.

Om onze ambities voor de lange termijn te kunnen realiseren, vragen vier opgaven nu om acties en keuzes:

- Fryslân houdt de leefomgeving vitaal, leefbaar en bereikbaar;
- Fryslân zet de energietransitie met kracht voort;
- Fryslân wordt klimaat-adaptief ingericht;
- Fryslân versterkt de biodiversiteit.

Voor deze opgaven is gekozen omdat de samenleving gedeelde zorgen of wensen uit, de huidige kwaliteiten niet op orde zijn (biodiversiteit en woningvoorraad) of ontwikkelingen het nodig maken om nu in actie te komen (klimaat en energie).

De vier opgaven zijn groot, onderling verbonden en raken de hele provincie. Ze vragen om een integrale en gemeenschappelijke aanpak van overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en samenleving. We willen daar onze verantwoordelijkheid in nemen door hiervoor menskracht en middelen in te zetten. Door te werken aan opgaven met doelen, brengen we focus aan en geven we richting aan programma's en uitvoering. De provinciale inbreng moet meerwaarde en synergie opleveren. Dit realiseren we door gebruik te maken van de inhoudelijke principes en samenwerkingsprincipes.

De opgaven vragen veel ruimte. Alle ruimteclaims naast elkaar realiseren gaat niet lukken. Door toepassing van de inhoudelijke principes – in onderlinge samenhang – kunnen integrale oplossingen voor een gebied tot stand komen. Dit kan door opgaven met elkaar te verweven (meervoudig ruimtegebruik) en slimme (functie)combinaties te maken (koppelen en verbinden). De ruimtelijke inpassing is ook altijd een ontwerpopgave.

Nieuwe technieken kunnen oplossingen bieden om deze opgaven effectief en efficiënt aan te pakken. Met anderen zoeken we naar innovaties en de nieuwste technieken. In proeftuinen kunnen experimenten plaatsvinden, waarbij zo nodig belemmerende regels buiten toepassing blijven.

In de volgende paragrafen staan per opgave de context, doelen en acties beschreven. Ook worden de verbanden tussen de opgaven aangegeven. Elk paragraaf wordt afgesloten met een schematische weergave van de betreffende opgave.

6.2 Fryslân houdt de leefomgeving vitaal, leefbaaren bereikbaar

Wat is er aan de hand?

De bevolking verandert: het aantal ouderen neemt in verhouding tot het aantal jongeren toe (vergrijzing), **de beroepsbevolking daalt aanzienlijk**, en in sommige plattelandsgebieden neemt het aantal inwoners af. Dit heeft **grote** consequenties voor voorzieningen, **zorg, werkgelegenheid en vitaliteit**. In sommige stedelijke wijken neemt de leefbaarheid af door een **cumulatie van problemen en een eenzijdige bevolkingssamenstelling**. Knelpunten op het gebied van gezondheid en onderlinge verbondenheid verdienen aandacht. Een aanzienlijk deel van de huizen en andere gebouwen is verouderd - technisch, functioneel, energieprestatie - en voldoet niet meer aan de behoeften van bewoners en gebruikers. Dit geeft ongewenste leegstand²⁴, waardedaling en verpaupering. In gebieden waar de bevolking afneemt, komt daar bij dat de vraag naar woningen daalt.

De betaalbaarheid van het regionaal OV (bus) staat onder druk, ook vanwege de investeringen voor de verduurzaming het OV (zero-emissie in 2030).

Wat is de opgave?

Fryslân vitaal, leefbaar en bereikbaar houden door:

- het grootschalig opknappen en energiezuinig maken van bestaande bebouwing;
- het aanbod aan woningen en voorzieningen af te stemmen op de verandering van de bevolking;
- **nieuwe economische impulsen te stimuleren, gekoppeld aan aantrekkelijke huisvesting voor (nieuwe) doelgroepen;**
- gezondheid en onderlinge verbondenheid stimuleren;
- het benutten van nieuwe vervoersconcepten en -technieken om de bereikbaarheid en de betaalbaarheid van OV te verbeteren;
- een goede en snelle aansluiting van Fryslân (korte reistijden) op de economische centra in de rest van Nederland en ook met Duitsland;
- de Friese economie circulair te maken, met nieuwe bedrijvigheid, werkgelegenheid, kennis en innovaties.

Doelstellingen

- De tevredenheidsscore van Friezen over hun leefomgeving blijft minimaal een 8²⁵;
- De leefomgeving is zodanig ingericht dat deze een bijdrage levert aan de gezondheid van mensen, o.a. door het stimuleren van gezond leven, bewegen en ontmoeting; **onderdeel van een gezonde leefomgeving is dat deze voor iedereen toegankelijk is, ook voor mensen met een beperking;**
- Bestaande woningen, werklocaties en voorzieningen voldoen aan (toekomstige) behoeften van gebruikers en aan energieprestatie-eisen; leegstand van bebouwing neemt af;
- De economie is meer circulair, met minder verspilling van grond- en hulpstoffen en met nieuwe vormen van werkgelegenheid en bedrijvigheid;
- Gebruik van fiets en regionaal OV zijn toegenomen, waarbij de aansluiting tussen verschillende vormen van vervoer is verbeterd (ketenmobiliteit) en kosten beheersbaar zijn;
- De (trein)verbinding met de Randstad en Duitsland is versneld.

²⁴ Meer dan de frictieleegstand die nodig is om de vastgoedmarkt goed te laten functioneren.

²⁵ Onderzoek van Fries Sociaal Planbureau, 2016.

Hoe gaan we het aanpakken?

Transitie bebouwd gebied: ondersteunen opknappen van bestaande bebouwing

Veel particuliere woningen zullen de komende 10 – 15 jaar in de verkoop komen als gevolg van de vergrijzing. Een deel van deze woningen heeft een matige bouwkundige, functionele en energieprestatie kwaliteit. Renovatie en soms sloop met vervangende nieuwbouw zijn nodig voor een toekomstbestendige woningvoorraad. Naar schatting moeten minimaal 80.000 woningen in Fryslân worden aangepakt.

Ook verouderde bedrijventerreinen, kantoorlocaties, winkelpanden en leegstaande gebouwen moeten worden opgeknapt en hergebruikt. Om centrumgebieden aantrekkelijk te houden zijn investeringen nodig in de kwaliteit **en toegankelijkheid** van winkelcentra met toekomstperspectief.

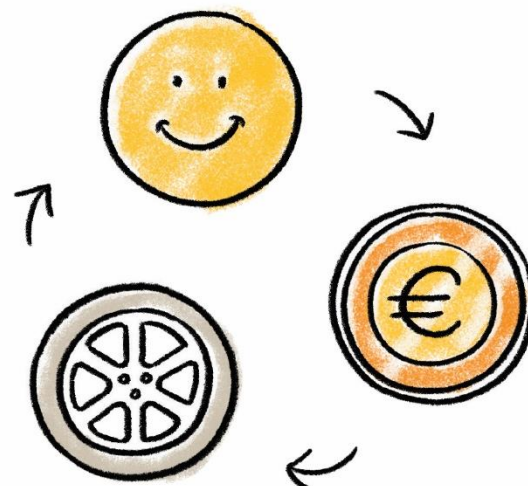
Winkelcentra zonder toekomstperspectief worden gesaneerd en krijgen andere functies. Bij monumenten en andere karakteristieke bebouwing bestaan restauratieachterstanden (zo'n 20%). En steeds meer kerken, scholen, industrieel erfgoed, boerderijen staan leeg. Slim en creatief hergebruik biedt nieuwe perspectieven voor zulke panden.

Met het opknappen van steden en dorpen kunnen meerdere opgaven worden gecombineerd: klimaat/ **waterveiligheid**, energie, gezondheid (**incl. een gezond binnenklimaat**), gewilde woon- en werkmilieus, toeristische aantrekkingskracht en wervend vestigingsklimaat. Koppelen en verbinden begint met een goed ontwerp, een brede blik, en het in een vroeg stadium betrekken van bewoners, ondernemers en andere partijen in het gebied. **En naast fysieke maatregelen moet de blik ook gericht zijn op sociale en economische maatregelen die investeren in mensen en organisaties.**

Hergebruik is het nieuwe bouwen. Het verbeteren van bestaand bebouwd gebied moet gecombineerd worden met optimale benutting ervan voor nieuwe woningen en bedrijvigheid. Het ontwikkelen van uitleglocaties is weliswaar vaak eenvoudiger, maar heeft tot gevolg dat herstructurering en transformatie moeilijker van de grond komen. En het leidt tot verspilling van ruimte.

Door renovatie, sloop, hergebruik en nieuwbouw in samenhang te bezien, kunnen woonkwaliteiten tot ontwikkeling komen die optimaal aansluiten op erfgoed en het cultuurhistorische DNA van steden en dorpen. Tegelijk kunnen deze woonkwaliteiten wervend werken en nieuwe doelgroepen bewoners aantrekken, jong en oud, en ook van buiten Fryslân. Zulke sociaaleconomische impulsen zijn goed voor de vitaliteit van gebieden en sluiten bij uitstek aan op de Friese context.

In gebieden waar de bevolking **blijft afnemen en vergrijs**, is verder een integraal pakket van maatregelen nodig in het fysieke, sociale en economische domein om de leefbaarheid op peil te houden. Winkels, artspraktijken en andere voorzieningen concentreren zich in de grotere kernen. Naast de steden is een sterke positie van de regionale centra belangrijk voor de bereikbaarheid van voorzieningen. Dagelijkse voorzieningen²⁶ moeten worden samengevoegd en gecombineerd om ze toekomstbestendig te houden. Gemeenten en lokale partijen moeten hierin keuzes maken. Toename van het aantal toeristen door slimme groei van de gastvrijheidseconomie (zie par. 5.2) kan voorzieningen op de been houden.

In stedelijke wijken waar de leefbaarheid onder druk staat, is het opknappen van woningen en woonomgeving niet voldoende. Er zal vooral ook geïnvesteerd moeten worden in de zelfredzaamheid van mensen zodat ze weer volwaardig mee kunnen doen in de samenleving. Gemeenten en maatschappelijke organisaties vervullen hierin belangrijke rollen en taken.

Op bepaalde onderdelen, direct gerelateerd aan leefbaarheid, ondersteunen we de partijen die er echt over gaan. De eerste daarvan is tijdelijke huisvesting. Dorpen ondervinden vaak problemen bij het kunnen bijbouwen van huisvesting voor de eigen jeugd of ouderen die in hun dorp willen blijven wonen. Gezien de bevolkingsontwikkeling is dat naar verwachting vooral de komende 15 jaar een probleem.

Daarnaast zien we in bepaalde gemeenten een toenemende vraag naar huisvesting van seizoenswerkers en tijdelijk personeel. We nemen voor deze situaties een positieve grondhouding aan tegenover kwalitatief goede huisvesting **in steden en dorpen**, in het buitengebied of op het terrein van de werkgever zelf. Op de Wadden wordt onvoldoende personeel gevonden mede omdat er niet genoeg betaalbare woningen op de eilanden zijn.

In alle gevallen kan tijdelijke huisvesting een oplossing zijn: woningen neerzetten voor een bepaalde periode, die daarna afgebroken of verplaatst kunnen worden. Om aan de vraag naar woningen voor de korte termijn (0-15 jaar) te voldoen, stellen wij voor in samenspraak met partners een onderzoek te doen naar de mogelijkheden om flexibele (circulaire) woningbouw te stimuleren. Met de bouwsector en het Rijk kijken we of het nodig is dat hiervoor regelgeving aangepast wordt.

- We nemen met betrekking tot de huisvesting van seizoenswerkers en tijdelijk personeel een positieve grondhouding aan tegenover kwalitatief goede huisvesting **in steden en dorpen**, in het buitengebied of op het terrein van de werkgever zelf.

Het opknappen en energiezuinig maken van bestaande bebouwing is een grote opgave. Deze is extra urgent in gebieden waar de behoefte aan woningen, voorzieningen en bedrijventerreinen afneemt. Gemeenten zijn in de eerste plaats aan zet, samen met uitvoerende partijen. Vanwege de omvang van de opgave, nemen we als provincie een actieve rol:

- We ondersteunen de gemeenten door ontwikkelingen te monitoren, partijen te verbinden, acties te coördineren en te stimuleren. Met onze partners brengen we de opgave **op programmaniveau** scherp in beeld en bekijken we hoe we deze verder aanpakken;
- In het kader van regionale woningbouwprogrammering maken we afspraken over de samenhang tussen herstructurering, sloop, nieuwbouw en verduurzaming. Hierbij houden

²⁶ Basisschool, supermarkt, dorps huis, huisarts, OV.

we rekening met de woningbehoeften op zowel korte als lange termijn. We stellen geen grenzen aan woningbouwprojecten op inbreidingslocaties, onder de voorwaarde dat we met de gemeenten tot goede afspraken komen over uitbreiding van stad of dorp;

- We kijken samen met gemeenten hoe we onze economisch meest belangrijke bedrijventerreinen toekomstbestendig kunnen maken en houden; een herstructureringsprogramma voor bedrijventerreinen werkt dit uit. We benutten op deze terreinen kansen op het gebied van duurzaamheid, circulariteit, klimaatadaptatie en digitalisering.
- In het kader van de Friese Retailaanpak houden we oog voor de sterke en zwakke punten van winkelgebieden. We stimuleren op diverse manieren het aantrekkelijk maken en houden van winkelgebieden, onder meer op het gebied van samenwerking, profilering en presentatie, ondernemerschap en inrichting van de openbare ruimte. Daarnaast werken wij samen met de gemeenten aan een gerichte aanpak van de (structurele) winkel-leegstand. We ondersteunen lokale initiatieven en projecten die vitaliteit en leefbaarheid ten goede komen, uitgaande van de kracht en veerkracht van de gemeenschap;
- Door het aanbieden van informatie, kennis en instrumenten ondersteunen we gemeenten om keuzes te maken over spreiding/concentratie van voorzieningen en een uitnodigende, gezonde omgeving.

Transitie naar Blue zone: gezondheid en onderlinge verbondenheid stimuleren

Een gezonde leefomgeving bevordert de gezondheid²⁷ en stimuleert een actieve en gezonde leefstijl waarin bijv. bewegen vanzelfsprekend is. We vatten gezondheid breed op. Of mensen zich gezond voelen wordt niet alleen bepaald door hun lichamelijke gezondheid. Ook andere aspecten spelen een belangrijke rol, zoals geestelijke gezondheid, sociale contacten, het kunnen meedoen in de samenleving, zingeving, het vermogen om eigen regie te voeren, de kwaliteit van leven en het dagelijks functioneren. Ontmoeting en ervaren gezondheid²⁸ zijn cruciaal voor leefbaarheid.

Een voorbeeld waar diverse gezondheidsaspecten samenkomen is het (gezamenlijk) wandelen op oude kerkenpaden en boerlandpaden: bewegen in combinatie met beleven en ontmoeten, een unieke ervaring die sterk bijdraagt aan het welbevinden.

Hoewel Friezen de leefbaarheid van hun omgeving hoog waarderen zijn er knelpunten. Veel kinderen doen niet aan sport. De helft van de volwassenen is te zwaar. Eveneens de helft heeft chronische aandoeningen en de vraag naar huisartsenzorg is de afgelopen jaren met ruim 20% gestegen. Ten slotte bestaat op het platteland ontevredenheid over de kwaliteit van sociale contacten.

Wij willen met Fryslân de mogelijkheden verkennen of elementen uit de 'Blue zone' aanpak passen bij Fryslân en kunnen helpen om de genoemde knelpunten te verminderen. Een Blue zone is een gebied waar mensen bovengemiddeld gezond en vitaal oud worden, onder meer door onderlinge verbondenheid. Duidelijkheid over de betekenis en invoering van 'Blue zone' voor Fryslân is hierbij essentieel.

- We verkennen of elementen uit de 'Blue zone' aanpak passen bij Fryslân en kunnen helpen om knelpunten op het gebied van (ervaren) gezondheid en onderlinge verbondenheid te verminderen.
- We brengen partijen bij elkaar en verbinden ze, of we financieren een campagne mee.

Onderdeel van een gezonde leefomgeving is een toegankelijke leefomgeving, ook voor mensen met een beperking zodat zij volwaardig aan de samenleving deel kunnen nemen. Volgens het VN-Verdrag over de rechten van personen met een beperking, hebben gemeenten tien jaar de tijd om hun leefomgeving voor mensen met een beperking toegankelijk

²⁷ Bijvoorbeeld gezondheidsbevordering volgens de systematiek van Positieve Gezondheid.

²⁸ 'Ervaren gezondheid' is een samenvattende maat van alle gezondheidsaspecten. Het gaat hierbij om de mate van gezondheid zoals mensen deze zelf ervaren en waarderen.

te maken. Wij vragen in dit verband specifiek aandacht voor de inrichting van de openbare ruimte (incl. natuurgebieden) waardoor deze mede toegankelijk en veilig is voor mensen met bijv. een rollator, rolstoel of zintuiglijke beperking. Daaronder valt ook dat mensen met een beperking zich veilig, doelmatig en voldoende comfortabel door de leefomgeving kunnen verplaatsen.

- gemeenten zorgen bij de inrichting van de leefomgeving ervoor dat deze ook toegankelijk is voor mensen met een beperking;
- wij letten er op dat haltes voor OV en natuurgebieden voor mensen met een beperking beter bereikbaar en bruikbaar zijn, en stemmen dit af met wegbeheerders resp. (natuur)terreinbeheerders.

Transitie naar circulaire economie: aanjagen en consequent op inzetten

Fryslân heeft een goede startpositie voor een circulaire economie. De agrofoodsector en watertechnologie zijn hierin sterk. Ook op het gebied van verwerking en hergebruik van reststoffen lopen we voorop. Het uitbouwen van zulke clusters en maximaal faciliteren van aanverwante functies, jaagt nieuwe ontwikkelingen aan. Ontwikkelingen waarvan zowel de vitaliteit als de leefomgeving profiteren. Fryslân kan op dit gebied een 'innovation leader' worden. Voor versnelling van de transitie naar een circulaire economie kan extra ontwikkelruimte nodig zijn.

- We jagen de transitie naar een circulaire economie aan door het ondersteunen en stimuleren van nieuwe technieken, creatieve ideeën en innovaties;
- We borgen ontwikkelruimte voor recycling, verwerking, opslag en dergelijke van producten en reststoffen, en wijzen proeftuinen aan waar geëxperimenteerd kan worden en belemmerende regels buiten toepassing blijven;
- We ondersteunen acquisitie van bedrijven en werkgelegenheid die zich circulair profileren en werken actief mee aan het vinden van geschikte locaties.

Transitie bereikbaarheid: herstructureren OV, versterken fietsnetwerken, externe bereikbaarheid, en blik op de toekomst

Een goed OV is belangrijk om mee te kunnen doen in de samenleving en sociale contacten te onderhouden. Bereikbaarheid van voorzieningen met OV is belangrijk voor leefbaarheid en (ervaren) gezondheid. Herstructurering van het regionale OV (bus) is nodig om dit betaalbaar te houden. Nieuwe vervoersconcepten en -technieken, zoals zelfrijdende voertuigen, kunnen in de toekomst nieuwe oplossingen gaan bieden. In de overgang daar naar toe streven we naar sterke hoofdlijnen met een goede bezetting. Dit betekent dat een buslijn soms niet meer door, maar langs een kern gaat; wel zullen alle dorpen beschikken over een bushalte op afstand, in combinatie met voorzieningen voor het overbruggen van deze afstand. Aanvullend is bereikbaarheidswinst te boeken door de verschillende vormen van vervoer beter op elkaar aan te sluiten, incl. de veerboothavens. Ook in het voor- en natransport (first and last mile) is nog veel verbetering mogelijk.

Actief vervoer (wandelen, fietsen) is gezond, milieuvriendelijk, relatief goedkoop en het bevordert de sociale samenhang. Met snelle en comfortabele fietspaden kan het fietsgebruik toenemen, met name in woon-werkverkeer maar ook recreatief. Dit zal tevens het wegennet kunnen ontlasten. Aantrekkelijke en vlotte fietsverbindingen dragen zo bij aan duurzame mobiliteit, gezondheid en de gastvrijheidseconomie.

Qua externe bereikbaarheid kan de treinverbinding met (inter)nationale economische centra beter, ter versterking van het Friese vestigingsklimaat. Versnellen van treindiensten is mogelijk door het overslaan van stations, verkorten van wachttijden, aanpassen van beveiliging en verhogen van baanvaksnelheden. Ook de aanleg van nieuw spoor kan een optie zijn.

We werken aan transitie van bereikbaarheid door:

- Herstructurering van het regionaal OV in de periode t/m 2032, en zetten daarbij in op:
  - verhoging van de kostendeckingsgraad;
  - verdere versterking van de hoofdstructuur van het busnet;
  - versnellen van buslijnen door een meer gestrekte lijnvoering; we sturen in dit verband actief op introductie van alternatieve oplossingen om bij een bushalte te komen, zoals zelfrijdende voertuigen;
  - verder ontwikkelen van knooppunten waar verschillende vormen van vervoer samenkomen (mobiliteitshubs, **incl. de veerboothavens**), en versterken van ketenmobiliteit en gecoördineerde dienstverlening: Mobility As A Service.

Deze punten vullen we in bij de wettelijke concessieverlening OV (bus, regionaal spoor).

- Met gemeenten de mogelijkheden nagaan om regionale fietsnetwerken (hoofdfietsroutes) te versterken, en nut en noodzaak van fietssnelwegen onderzoeken. **Dit doen we in een gezamenlijke aanpak die zoveel mogelijk aansluit op lopende trajecten voor snel-fietsroutes;**
- Inzetten op snellere en frequentere treindienstregeling met Randstad en Duitsland. We ondersteunen maatregelen en dragen bij aan aanpassingen van spoorlijnen en bruggen;
- **Het leveren van bijdragen aan een Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse (MKBA) naar de Lelylijn incl. vervolgstappen, die het Rijk in samenwerking met de betrokken provincies uitvoert;**
- Met vervoersorganisaties kijken naar de mogelijkheden die nieuwe vervoersconcepten en -technieken in de toekomst kunnen bieden voor verbetering van bereikbaarheid.

OPGAVE 1

Leefbaar, vitaal en bereikbaar

Wat is er aan de hand?

- De bevolking verandert: vergrijzing en krimp op het platteland, afname beroepsbevolking, voorzieningen en vitaliteit staan onder druk
- Knelpunten op het gebied van gezondheid en onderlinge verbondenheid verdienen aandacht
- Bebouwing is verouderd en sluit niet meer aan bij de hedendaagse vraag
- Betaalbaarheid van regionaal OV (bus) staat onder druk

Waar bestaat de opgave uit?

- Grootschalig opknappen van bestaande bebouwing
- Aanbod woningen en voorzieningen afstemmen op bevolking
- Stimuleren van nieuwe economische impulsen, gekoppeld aan aantrekkelijke huisvesting voor (nieuwe) doelgroepen;
- Stimuleren van (ervaren) gezondheid van mensen, o.a. door het stimuleren van gezond leven, bewegen en ontmoeting
- Nieuwe vervoersconcepten en -technieken benutten
- Een goede en snelle aansluiting op de economische centra
- Friese economie circulair maken

Doelstellingen

- Tevredenheidsscore van inwoners over hun leefomgeving blijft minimaal een 8
- De leefomgeving levert een bijdrage aan de gezondheid van mensen en is voor iedereen toegankelijk
- Woningen, werklocaties en voorzieningen voldoen aan behoeften van gebruikers en aan energieprestatie-eisen
- De economie is meer circulair en verspilt minder grond- en hulpstoffen
- Fiets- en OV-gebruik nemen toe, waarbij aansluitingen (knooppunten) zijn verbeterd
- De treinverbinding met de Randstad en Duitsland is versneld

Wat gaan we doen?

- Stimuleren van het grootschalig opknappen van bestaande bebouwing en van het aantrekkelijk en toekomstbestendig maken en houden van bedrijventerreinen en winkelgebieden
- Ondersteunen van initiatieven/projecten vanuit de samenleving die bijdragen aan leefbaarheid
- Ondersteunen van gemeenten bij keuzes over spreiding/ concentratie voorzieningen en een uitnodigende, gezonde omgeving
- We nemen met betrekking tot de huisvesting van seizoenswerkers en tijdelijk personeel een positieve grondhouding aan tegenover kwalitatief goede huisvesting in steden en dorpen, het buitengebied of op het terrein van de werkgever zelf
- Verkennen of elementen uit de 'Blue zone' aanpak passen bij Fryslân en kunnen helpen om knelpunten op het gebied van gezondheid en onderlinge verbondenheid te verminderen
- In het kader van Blue zone brengen wij partijen bij elkaar en verbinden ze, of we financieren een campagne mee. We letten op toegankelijkheid haltes OV, natuurgebieden voor mensen met een beperking
- Samen met partners inzetten op circulaire economie en innovatie
- Herstructureren van regionaal OV door versterken hoofdstructuur en verbeteren van aansluitingen (knooppunten). Hierbij nieuwe vervoersconcepten en technieken onderzoeken. In dat verband ook kijken naar mogelijkheden van fietsnelwegen
- Inzetten op snellere treindienstregeling met de Randstad en Duitsland. Faciliteren van benodigde maatregelen zoals aanpassingen van spoorlijnen en bruggen
- Het leveren van bijdragen aan een Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse (MKBA) naar de Lelylijn incl. vervolgstappen, die het Rijk in samenwerking met de betrokken provincies uitvoert;

6.3 Fryslân zet de energietransitie met kracht voort

Wat is er aan de hand?

Onze aarde warmt op met als gevolg zeespiegelstijging en weersextremen. In het Klimaatakkoord Parijs 2015 hebben landen afgesproken dat 'verdere opwarming van de aarde onder 2 graden Celsius moet blijven, anders zijn de gevolgen niet te overzien'. Op nationaal niveau is besloten dat de aardgaswinning in het Slochterenveld stopt in 2022.

Wat is de opgave?

Om de afspraken van Parijs te halen moet de uitstoot van broeikasgassen (voornamelijk CO₂) dalen. Hiertoe zal in de komende 20 tot 30 jaar de overstap van fossiele brandstoffen naar hernieuwbare energie gemaakt moeten worden.

Een deel van de CO₂ uitstoot in Fryslân wordt veroorzaakt door veenoxidatie in het veenweidegebied. Het vertragen of stoppen van veenafbraak in (delen van) het veenweidegebied zorgt ook voor afname van CO₂ uitstoot; dit werken we uit in hoofdstuk gebieden, par. 7.2. Door keuzes te maken in landgebruik (bijvoorbeeld meer bos **en kweldervorming op het wad**) kan ook CO₂ worden vastgelegd.

De energietransitie heeft grote impact op het gebruik van de ruimte en op de identiteit en beleving van het landschap. Duurzame energiebronnen hebben veel ruimte nodig en een infrastructuur om de opgewekte energie te transporteren. Om de opgave te realiseren zijn samenwerking en maatschappelijk draagvlak dan ook onontbeerlijk. Het gaat om balans vinden tussen de ruimte die nodig is en de effecten op de leefomgeving. Dit vraagt grote inspanningen van overheden, bedrijfsleven, woningbouwcorporaties, inwoners, onderwijs. De energietransitie biedt tegelijk kansen, bijvoorbeeld voor innovatie en nieuwe werkgelegenheid.

Doelstellingen

Voor het tempo van de energietransitie sluiten we aan bij de provinciale Beleidsbrief Duurzame Energie 2017, het nationale Klimaatakkoord en het Klimaatakkoord van Parijs 2015:

- 100% onafhankelijk van fossiele brandstoffen in 2050;
- 49% CO₂ reductie in 2030 ten opzichte van 1990.

Hoe gaan we het aanpakken?

Besparen

Energie die niet gebruikt wordt, hoeft ook niet opgewekt te worden. We zetten daarom allereerst in op forse besparing van het energiegebruik: voor 2030 wordt 25% energie bespaard ten opzichte van 2010. Besparing is vooral te bereiken door de inspanningen te richten op het verduurzamen van woningen. Het energiezuinig maken van huizen is een enorme klus, die nauw verbonden is aan het opknappen van woningen (zie vorige opgave vitaal, leefbaar en bereikbaar). Ook in andere gebouwen en bij bedrijven is veel energiebesparing te bereiken.

- Energiebesparing in de gebouwde omgeving is primair een taak van gemeenten, woningbouwcorporaties, particuliere eigenaren en bedrijfsleven. De invulling van de provinciale rol bepalen we in samenspraak met onze partners, in samenhang met onze rol in het kader van aanpassing van de woningvoorraad.

Opwekken

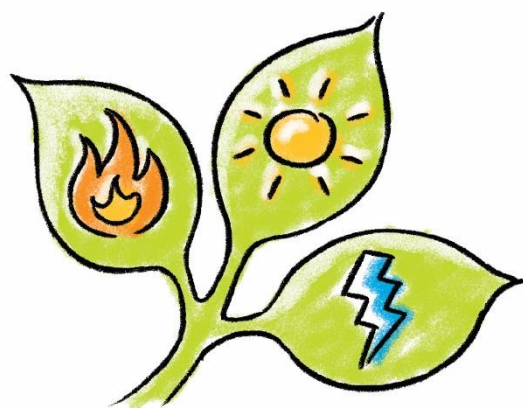
De resterende energiebehoefte zal vervolgens stapsgewijs duurzaam opgewekt moeten worden: 33% in 2030 en 100% in 2050. Voor de komende 20 tot 30 jaar vergt dit veel inspanningen van allerlei partijen. Alleen door samen te werken kunnen we fossielvrij worden.

- In 2020 stellen betrokken partijen een Regionale Energiestrategie (RES) op en zoeken naar de beste manieren om de taakstelling op een integrale manier te bereiken. **De RES is een gezamenlijk proces met de Friese gemeenten, het Wetterskip, Liander en de provincie.**

Als provincie brengen we in het proces van de RES onze inhoudelijke principes en samenwerkingsprincipes in. De RES heeft als doel: zorgvuldige ruimtelijke inpassing van hernieuwbare energieopwekking met maatschappelijk draagvlak en daarbij aandacht voor de benodigde infrastructuur. In 2021²⁹ moet dit per regio leiden tot een definitief voorstel over het aandeel van de opgave. De resultaten van de RES krijgen een plek in **Omgevingsbeleid** en programma's.

Het samenwerken aan de energietransitie staat tot die tijd niet stil; nieuwe initiatieven en projecten komen nu al tot ontwikkeling en zijn ook hard nodig. Zolang de RES niet is afgerond, werken we daaraan op basis van deze visie.

Voor verwarming, het opwekken van elektriciteit en voor brandstof moeten duurzame energiebronnen ingezet worden. Daarbij gaan we uit van een mix van bronnen zoals geothermie, zon, wind, **waterstof, aquathermie en biomassa**. **De ontwikkelingen op het gebied van thorium als energiebron volgen we. Voor nieuwe duurzame energiebronnen** zal ruimte gevonden moeten worden. Zorgvuldige inpassing van deze bronnen in de omgeving is een ontwerpogave, waarbij de bestaande omgevingskwaliteiten (zoals landschap) vertrekpunten vormen. Binnen deze ontwerpogave willen we met partijen de principes toepassen. Op die manier geven we invulling aan meervoudig ruimtegebruik en zijn koppelkansen te benutten door opgaven met elkaar te verbinden (bijvoorbeeld energieopwekking met water-robust inrichten, CO₂ uitstoot in veenweide verminderen of met versterken biodiversiteit). We faciliteren plannen door met initiatiefnemers mee te denken en onze kennis in te zetten, in werkmethoden als de Sinnetafels³⁰.

Belangrijk is dat we het karakter van het Friese landschap behouden. We richten ons vooral op vormen van duurzame energieopwekking die weinig of geen effect op het landschap hebben en weinig of geen overlast veroorzaken. Het aantal grotere windmolens neemt niet toe en waar mogelijk af. Voor initiatieven vanuit de samenleving, die naar aard en schaal passen in het gebied en voorzien in eigen energiebehoefte, past maatwerk het best.

²⁹ Afhankelijk van ondertekening van het nationale Klimaatakkoord.

³⁰ De Sinnetafel (zonnetafel) is een werkwijze waarbij alle partijen die een belang hebben bij de ontwikkeling van een zonneveld, met elkaar om tafel gaan om het initiatief verder te brengen.

Een deel van de taakstelling kan op deze wijze worden ingevuld, maar het zal naar verwachting niet genoeg zijn.

- Voor grootschalige opwekking (met name zonne-energie; mogelijk ook andere bronnen) die aard en schaal van het gebied en de behoefte overstijgen, gaan we samen met gemeenten en andere partners actief op zoek naar (typen) locaties die geschikt zijn. Dit gebeurt in de vorm van een ontwerpend onderzoek **in de RES met als inbreng van de provincie**: de inhoudelijke principes.

Voor zonne-energie geldt als uitgangspunt: zonnepanelen eerst op daken en gevels van gebouwen. Het inpassen op daken en gevels draagt niet alleen bij aan het combineren van functies. Omdat hier al sprake is van bebouwing, zal het introduceren van zonnepanelen op deze plekken doorgaans minder invloed hebben op de kenmerken of identiteit van een gebied. Om dezelfde reden hebben daarna onbenutte terreinen in bebouwd gebied de voorkeur. Om de gestelde energiedoelen te halen, kan blijken dat ook locaties in het landelijk gebied nodig zijn. Ook in dat geval prefereren we slimme functiecombinaties. Hoewel natuur- en landbouwgebieden niet volledig worden uitgesloten, ligt de voorkeur bij gronden met een andere primaire functie dan landbouw of natuur, zoals waterzuiveringsinstallaties, **(voormalige)** afvalstort- en afvalverwerkingslocaties, binnenwateren of areaal in beheer van de provincie of het Rijk (zoals Rijkswaterstaat, ProRail **en andere beheerorganisaties**), waaronder waar mogelijk bermen van spoor- en autowegen.

Wij verwachten dat de windmolens die al in Fryslân staan, aangevuld met de al goedgekeurde plannen voor wind en de overige onderdelen van de duurzame energiemix, samen voldoende zijn om de bijdrage aan duurzame energieopwekking te halen die het Klimaatakkoord aan ons zal vragen. Extra windmolens zijn dus niet nodig. Nieuwe windparken al helemaal niet. Het aanzien van Fryslân verbetert als meerdere solitaire windmolens verdwijnen ten gunste van één nieuwe.

- Wij wensen het aantal solitaire molens aanmerkelijk terug te dringen en willen saneren. We staan daarom toe dat meerdere bestaande molens vervangen worden door één nieuwe.

Zowel nieuwe als vervangende molens mogen, omwille van het aanzien van Fryslân, een hoogte hebben van maximaal 100 meter (tiphoogte). Voor één 100 meter molen moeten zoveel mogelijk molens worden opgeruimd. Daarbij geldt dat het aantal meters molen (in tiphoogte) dat opgeruimd wordt minimaal gelijk is aan het aantal meters molen dat er voor terugkomt. Er is momenteel een categorie molens in Fryslân, met een tiphoogte van minder dan 45 meter, met nauwelijks vermogen maar wel in totaliteit aanzienlijke landschappelijke impact. Van deze categorie gaan we ervan uit dat ze op termijn vanzelf verdwijnt. We tellen daarom molens met een tiphoogte van minder dan 45 meter niet mee voor de sanering. We maken een uitzondering voor de bestaande zogenoemde 'dorpsmolens'. Deze kunnen vervangen worden door een nieuwe molen van maximaal 100 meter (tiphoogte) zonder dat daarvoor eerst andere molens gesaneerd moeten worden.

Voor alle nieuwe en vervangende molens, behalve de bestaande dorpsmolens, stellen we aanvullende eisen: hun opstelling moet ten goede komen aan meer dan alleen duurzame energieopwekking. We verwachten dat deze molens in gezamenlijk bezit zijn en dat de opbrengsten ervan ook ten goede komen aan de omgeving. We volgen de financiële en procesmatige participatiemogelijkheden die de nieuwe Omgevingswet zal gaan opleggen.

Wel bieden we gelegenheid voor het plaatsen van nieuwe windmolens met een ashoogte

van maximaal 15 meter, mits geplaatst bij agrarische bebouwing. Voorwaarde daarbij is wel dat de geplaatste windmolencapaciteit het eigen energiegebruik van de boer niet te boven gaat, met een maximum van drie windmolens per bouwblok. We gaan ervan uit dat de initiatiefnemer en gemeente in dat geval met ons in overleg treden over de ruimtelijke inpassing, waarbij we ook de mogelijkheid verkennen of zonnepanelen niet een andere oplossing kunnen zijn voor de energievoorziening van het betrokken bedrijf.

Geothermie is een kansrijk onderdeel van de mix. Het wordt nog niet veel toegepast in Fryslân en er is nog weinig ervaring mee opgedaan.

- Voor een verantwoorde toepassing dragen we bij aan onderzoek en kennisontwikkeling voor geothermie;
- Aan het onderzoek naar het verbeteren en versterken van het distributienetwerk van kabels en leidingen, leveren wij een bijdrage (koppelen en verbinden) en we maken procedures voor ruimtelijke inpassing mogelijk (ja, mits);
- We werken niet mee aan fracking voor geothermie met gebruikmaking van schadelijke stoffen. Geothermie en koude-warmte-opslag mogen geen risico's op verontreiniging opleveren in grondwaterbeschermingsgebieden.

Voor alle duurzame energiebronnen geldt dat beperkingen en belemmeringen in verband met milieu, veiligheid en ander ruimtegebruik in de omgeving in acht worden genomen. Vanwege hun hoogte gaat het bij het oprichten van windmolens specifiek om beperkingen vanwege defensie-objecten, militaire laagvliegroutes en de vliegbasis Leeuwarden.

Verduurzamen OV en landbouw

Ook verkeer en vervoer moeten verduurzamen. Voor overschakeling op elektrisch vervoer of waterstof, zijn ingrijpende aanpassingen nodig in infrastructuur en bijbehorende voorzieningen zoals elektrische laadpalen. Voor verduurzaming van het OV zijn grote investeringen nodig. Bij de aanbesteding van het regionaal OV houden we daar rekening mee.

- Op programmaniveau werken we de verduurzaming van OV uit. Uitgangspunt is een integrale afweging tussen duurzaamheid, bereikbaarheid, leefbaarheid en betaalbaarheid.

De landbouw stoot broeikasgassen uit via onder andere mest en stallucht. In het kader van verduurzaming van de landbouw (zie par. 5.3) werken we aan vermindering van deze uitstoot.

- Bij onze inzet voor landinrichting, grondbeleid en natuur-inclusieve landbouw betrekken we ook verduurzaming. En we dragen bij aan verbetering van de verbinding tussen boeren en bewoners en consumenten.

Samenleving betrekken

Op meerdere plekken in de provincie werken mensen, vaak verenigd in coöperaties, al aan de energietransitie om zelfvoorzienend te worden. Zulke initiatieven blijven we faciliteren. Draagvlak in de samenleving is cruciaal voor een succesvolle energietransitie. In het Klimaatakkoord op hoofdlijnen staat hierover een ambitie, namelijk dat 50% van de nieuwe hernieuwbare productie op land (wind en zon) in eigendom komt van de lokale omgeving³¹.

- Het betrekken van de omgeving en mogelijkheden creëren om te participeren (bijvoorbeeld financiële participatie) zijn voorwaarden voor succesvolle ontwikkelingen. We vragen daarbij om een ruimtelijk inrichtingsplan, waarin initiatiefnemers aangeven hoe betrokkenheid en participatie van de omgeving invulling krijgen.

---

³¹ Voorstel voor hoofdlijnen van het Klimaatakkoord, juli 2018

OPGAVE 2

Energietransitie

Wat is er aan de hand?

- De aarde warmt op
- Akkoord van Parijs: opwarming maximaal 2°C
- Gaswinning Groningen stopt in 2022

Waar bestaat de opgave uit?

- **Uitstoot broeikasgassen omlaag, af van fossiele brandstoffen**
- **Balans vinden tussen duurzaamheidsdoelstellingen en ruimtegebruik**

Doelstellingen

- Fossielvrij in 2050
- 49% CO₂ reductie in 2030

Besparen
voor 2030 wordt
25% energie be-
spaard ten op-
zichte van 2030

Opwekken
- voor 2030 wordt 33% van
de Friese energie duur-
zaam opgewekt
- Uitgaan van mix van op-
wekkingsmogelijkheden

Verduurzamen
- Verkeer en
vervoer
- Landbouw

Samenleving betrekken
- Positief imago/draag-
vlak
- Samenwerken en par-
ticipatie organiseren

Wat gaan we doen?

- Werken aan energiebesparing in bebouwde omgeving samen met onze partners en in samenhang met onze rol in het aanpassen van de woningvoorraad
- Samen met partners een Regionale Energie Strategie (RES) opstellen
- Op basis van deze visie initiatieven uit de samenleving ondersteunen die voorzien in eigen energiebehoefte en die naar aard en schaal passen in de omgeving
- Voor grootschalige ontwikkelingen samen met partners proactief op zoek naar (type) locaties die geschikt zijn
- Samen met onze partners extra inspanningen doen voor zonnepanelen op daken
- Wij wensen het aantal solitaire molens aanmerkelijk terug te dringen en willen saneren. We staan daarom toe dat meerdere bestaande molens vervangen worden door één nieuwe
- Bijdrage leveren aan onderzoek en kennisontwikkeling voor geothermie en voor verbeteren en versterken van distributienetwerk. **De ontwikkelingen op het gebied van thorium als energiebron volgen we**
- Geen fracking toestaan voor geothermie met gebruikmaking van schadelijke stoffen, en grondwaterbeschermingsgebieden beschermen tegen negatieve gevolgen van geothermie en koude-warmteopslag
- Op programmaniveau de verduurzaming van het OV uitwerken
- Bij onze inzet voor landinrichting, grondbeleid en natuur-inclusieve landbouw, verduurzaming een plek geven
- Het betrekken van de omgeving en de mogelijkheden creëren om te participeren (bijvoorbeeld financiële participatie) zijn voor ons een voorwaarde voor succesvolle ontwikkelingen

6.4 Fryslân wordt klimaatadaptief ingericht

Wat is er aan de hand?

De wereldwijde klimaatverandering zet door, ook als de CO₂ uitstoot af gaat nemen. Effecten zijn al merkbaar: zeespiegelstijging en weersextremen zoals overvloedige neerslag, langdurige hitte en droogte, zware stormen. Dit heeft grote maatschappelijke gevolgen waarop we ons moeten voorbereiden.

Wat is de opgave?

Fryslân moet meebewegen met wat het klimaat doet, zeker omdat meer dan de helft van het vaste land beneden NAP ligt en de bodem op sommige plekken daalt. Op die manier kunnen in extreme weersituaties, zoals bij clusterbuien en langdurige hitte en droogte, de overlast en schade beperkt blijven. Hiervoor zijn ingrijpende aanpassingen nodig. Zuinig omgaan met watervoorraden en tegengaan van verzilting zijn onderdeel van de opgave.

Doelstellingen

In 2050 is Fryslân water-robust en klimaatbestendig ingericht. Gevolgen van wateroverlast zijn zo klein mogelijk. Zowel door technische maatregelen als door ruimtelijke maatregelen zijn en blijven we in staat om de weersextremen op te vangen. De schade door wateroverlast, droogte en verzilting blijft binnen maatschappelijke aanvaardbare grenzen. Ook de **hit-testress voor mensen blijft zo beperkt mogelijk**. Aan de wettelijke normen van kustveiligheid wordt voldaan. En de klimaatmaatregelen voegen tegelijk nieuwe omgevingskwaliteiten toe; **zo kan meer ruimte voor water ook bijdragen aan versterking van biodiversiteit**. In 2027 voldoen alle aangewezen zwemlocaties minimaal aan de kwaliteitsklasse 'goed' (wet Hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden).

Hoe gaan we het aanpakken?

De klimaatopgave benaderen we vanuit twee invalshoeken: adaptatie en acceptatie.

Acceptatie betekent dat de samenleving meer rekening houdt met de gevolgen van klimaatverandering. Wij gaan na in welke situaties het doelmatiger kan zijn om schade als gevolg van bijvoorbeeld wateroverlast te vergoeden, in plaats van te kiezen voor een dure oplossing als kadeversterking. Hetzelfde geldt voor het accepteren van enige wateroverlast op een beperkt deel van het landbouwareaal, om de rest ervan te vrijwaren van schade. Aan veiligheid doen we echter geen concessies.

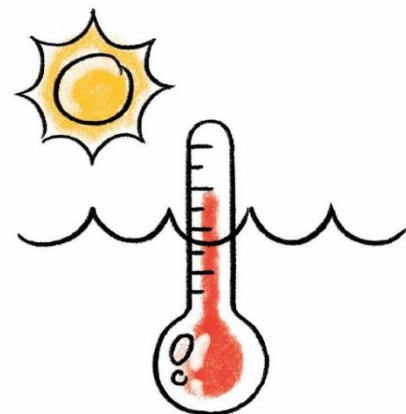
Adaptatie betreft het pakket aan fysieke aanpassingen dat nodig is om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen. Dit richt zich vooral op het 'water-robust' inrichten van Fryslân. Ook bij grote hoeveelheden neerslag moeten schade en overlast beheersbaar blijven. En tijdens perioden van hitte en droogte is in steden en dorpen verkoeling te vinden en is de (drink)watervoorziening geborgd.

Op de volgende pagina's werken we de verschillende onderdelen van acceptatie en adaptatie uit. In een gezamenlijk Omgevingsprogramma, als nadere uitwerking van het Klimaatakkoord, willen we met Wetterskip Fryslân, gemeenten en maatschappelijke partners de opgave invullen.

Klimaatbestendig watersysteem

Bestaande technieken zijn niet meer toereikend en betaalbaar om alle gevolgen van klimaatverandering op te vangen. Naast technische maatregelen, zoals sterke waterkeringen, voldoende gemaalcapaciteit, aanvoer van zoet water om verzilting en verdroging te beperken (bijvoorbeeld uit IJsselmeer) en het instellen van waterpeilen, moeten we meer gebruik maken van de natuurlijke omstandigheden. Zo zal water meer de ruimte moeten krijgen. Door het herinrichten van steden en dorpen kan meer water worden opgevangen en verkoeling worden geboden.

Voor de regionale uitwerking van het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie werken Wetterkip, gemeenten en provincie samen aan de uitvoering van adaptatie-maatregelen.

Sommige keuzes voor een klimaatbestendig watersysteem spelen op langere termijn. De inrichting van de Friese boezem³² en de daarop aangesloten polders, moet mogelijk op termijn aangepast worden. Het boezemsysteem heeft veel functies en kwaliteiten. Het is het grootste aaneengesloten natuurgebied van het Friese vaste land, met daarbinnen Natura 2000 gebieden. En het heeft een belangrijke functie voor de waterrecreatie, als zwemwater, voor de beroepsvaart en de beroeps- en sportvisserij. Tevens zorgt de boezem voor aan- en afvoer van water. In het kader van een Boezemstudie zullen al deze aspecten onderzocht worden om keuzes te kunnen maken over een toekomstbestendige inrichting. We willen hierbij zoveel mogelijk beleidsopties open houden. Over de waterkwaliteit van de Friese boezem zijn afspraken gemaakt in de KRW en de Zwemwaterrichtlijn. Grote aanpassingen zullen in het komend decennium mogelijk nog niet aan de orde zijn.

- De resultaten van de lange termijn Boezemstudie vertalen we naar uitgangspunten voor de toekomstige ruimtelijke inrichting van Fryslân (toekomstbestendig boezemsysteem).

Waterveiligheid

Voor toekomstige versterking van primaire waterkeringen moet voldoende ruimte beschikbaar blijven. Het reserveren van zones voor toekomstige dijkversterking draagt eraan bij dat deze versterkingen tegen de laagste maatschappelijke kosten kunnen plaatsvinden. Hiermee voorkomen we onomkeerbare ruimtelijke ontwikkelingen die nadelig kunnen zijn voor toekomstige dijkversterkingen. Dijkversterking kan op verschillende manieren, zoals brede dijken in combinatie met maatregelen in vooroevers (kweldervorming). Koppelen en verbinden met andere gebruiksvormen levert meerwaarde op, zoals fietspaden op dijken. Ook koppelkansen met landschap, natuur/ biodiversiteit en andere recreatievormen willen we zoveel mogelijk benutten.

Ter voorkoming van calamiteiten werken we met het principe van meerlaagsveiligheid: 1. preventie, 2.

³² De Friese boezem is een aaneengesloten stelsel van meren, kanalen, vaarten, gemalen en spuisluisen met eenzelfde waterpeil, dat een aanzienlijk deel van Fryslân beslaat.

ruimtelijke inrichting en **locatiekeuze**, en **3. calamiteitenbeheersing**. Voor de waterveiligheid moet elke laag op orde zijn.

- Samen met het Wetterskip Fryslân bekijken we waar het nodig is om de reserveringszones voor dijkversterking te borgen in de Omgevingsverordening;
- We zoeken samen met het Wetterskip naar koppelkansen bij dijkversterking, zoals overslagbestendige dijken met vooroeverontwikkeling en kweldervorming.

Naast primaire waterkeringen zijn ook de secundaire waterkeringen, boezemkades en polderdijken belangrijk voor de bescherming tegen een overstroming vanaf zee, IJsselmeer en vooral vanuit de Friese boezem. De provincie bepaalt de normering voor de regionale keringen. Om de gevolgen van een eventuele overstroming te beperken, is het vervolgens van belang dat in heel Fryslân water-robust gebouwd wordt (de 2^e laag van meerlaagsveiligheid); dit betekent voldoende hoog of aangepast bouwen.

- We stellen met Wetterskip en gemeenten een programma Klimaatadaptatie op waarin de genoemde maatregelen voor een klimaat-robuste inrichting worden uitgewerkt. In dat kader kijken we samen met gemeenten naar mogelijkheden voor sterkere borging en toepassen van het principe van water-robust bouwen (voldoende hoog of klimaat-adaptief) op basis van watertoets³³, risicokaarten en waterkansenkaarten en resultaten van hittestresstesten.

Voldoende water, beperken van wateroverlast en van gevolgen droogte en hitte

Bij het waterbeheer gaan we uit van **het inrichtingsprincipe** eerst vasthouden en bergen, en dan pas afvoeren van water, om water op te vangen tijdens extreem natte perioden. Dit betekent dat meer ruimte nodig is voor berging van water, zoals inrichting van overloopgebieden. **Ter indicatie: naast technische maatregelen - zoals (anticiperend) peil- en maalbeheer - verwachten we dat ten opzichte van 2015 minimaal 600 hectare boezemuitbreiding en het inrichten van 1.500 hectare waterberging in natuurgebieden tot 2035 nodig zijn³⁴.** Hoeveel extra ruimte **daadwerkelijk** nodig is, hangt samen met lange termijn keuzes over de inrichting van de Friese boezem. **Daarnaast zal in 2035 extra gemaalcapaciteit gerealiseerd moeten zijn.**

Ook zijn aanvullend inrichtingsmaatregelen nodig om water te conserveren voor situaties van extreme droogte. We zetten hierbij in op een mix van mogelijkheden. We zoeken naar nieuwe combinaties van grondgebruik.

Binnen de Friese samenwerking rond het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie zijn intussen stappen gezet. De Friese gemeenten hebben via klimaatstresstesten inzichtelijk gemaakt welke delen van steden en dorpen gevoelig zijn voor wateroverlast en hittestress; deze delen zullen moeten worden heringericht. **En er komt een onderzoek naar vitale en kwetsbare functies.** Ook bij nieuwe ontwikkelingen zal meer rekening moeten worden gehouden met klimaatverandering: in (lage) gebieden waar snel wateroverlast optreedt, wordt voldoende hoog of klimaat-adaptief gebouwd (water-robust bouwen).

Het vergroenen van de leefomgeving vergroot de mogelijkheden voor het vasthouden van water, kan hittestress beperken en draagt bij aan biodiversiteit, gezondheid/ leefbaarheid.

Acties:

- Het Wetterskip voert (anticiperend) peil- en maalbeheer uit;

³³ De watertoets is een wettelijke verplichting en houdt in dat gemeenten en provincies hun ruimtelijke plannen ter advisering voorleggen aan het waterschap.

³⁴ Deze indicaties zijn gebaseerd op de Boezemverkenning.

- Samen met het Wetterskip inrichten van overloopgebieden en het uitbreiden van het boezemsysteem (ruimte zoeken voor water), met zo mogelijk nieuwe combinaties van ruimtegebruik; ook extra gemaalcapaciteit zal in dit kader gerealiseerd worden;
- We onderzoeken met Wetterskip en gemeenten hoe we onze instrumenten kunnen inzetten of eventueel aanpassen voor het realiseren van overgangszones en functie-combinaties om meer water vast te kunnen houden. We geven dit zo nodig weer op een functiekaart in de Omgevingsverordening. Gemeenten vertalen dit waar nodig in meer-voudige bestemmingen in hun Omgevingsplannen;
- We stellen met Wetterskip en gemeenten een programma Klimaatadaptatie op waarin de resultaten van de klimaatstresstesten, het onderzoek naar vitale en kwetsbare functies, en de klimaatdialogen een plek krijgen.

Het grond- en oppervlaktewatersysteem moet zodanig zijn ingericht, dat deze de verschillende functies en gebruikers van voldoende water kan voorzien (zie hoofdstuk 5.7). De klimaatverandering zet dit systeem onder druk: extreem natte en extreem droge perioden hebben gevolgen voor de grondwatervoorraad en grondwaterstanden. We streven daarom naar een duurzame watervoorziening die meer uitgaat van de natuurlijke omstandigheden. Hiermee zijn pieken en dalen beter op te vangen.

Acties:

- Bij het nemen van een peilbesluit weegt het Wetterskip de verschillende functies en hun belangen af. Wanneer het watersysteem onder hoge druk staat, kan tot een peilaanpassing worden besloten. Als peilaanpassing vanuit het watersysteem nodig is, zal bekeken worden hoe grondgebruik, als uitkomst van een integrale afweging, beter kan samengaan. Op programmaniveau werken we uit in welke gevallen en onder welke condities dit kan. Grondgebruikers die geconfronteerd gaan worden met beperkingen, zullen voldoende tijd moeten hebben om zich hierop voor te bereiden door bijv. hun bedrijfsvoering aan te passen. Hierover zullen we op programmaniveau afspraken maken met het Wetterskip.
- In de Grondwaterstudie doen we onderzoek naar nieuwe strategische grondwatervoorraden, om voor de lange termijn voldoende grondwater van goede kwaliteit voor drinkwater ter beschikking te hebben. We kijken daarbij ook naar de gewenste bescherming. Bij keuzes over locaties van eventuele waterberging/ boezemuitbreiding, waterpeil in het veenweidegebied of bodemenergiesystemen (geothermie en Koude Warmte Opslag), zullen we ook letten op de effecten op de strategische grondwatervoorraad en koppelkansen benutten.

Het IJsselmeer is een belangrijke buffer voor zoet water tijdens droge perioden. De aanvoer van voldoende IJsselmeerwater tijdens droge perioden kan op langere termijn onder druk komen te staan; ook bleek in de zomer van 2018 het IJsselmeer te verzilten, wat de bruikbaarheid van dit water niet ten goede kwam. Het Rijk heeft daarom in het kader van de Deltabeslissing gekozen voor meer flexibel peilbeheer in het IJsselmeer. In een mitigatieprogramma worden de nadelige gevolgen van peilstijging voor functies langs de IJsselmeeroevers opgevangen (zie par. 7.3, IJsselmeergebied).

We streven naar minder afhankelijkheid van IJsselmeerwater in het achterland. Dit kan betekenen dat in het achterland meer water moet worden vastgehouden. Bij het maken van keuzes voor een toekomstbestendige inrichting in het kader van de Boezemstudie, houden we daar rekening mee. Toekomstige besluiten over het IJsselmeerpeil zullen afgewogen moeten worden op de gevolgen voor de IJsselmeerkust en voor een klimaatbestendige inrichting van Fryslân.

- Vertalen van de resultaten van de strategische grondwaterstudie naar keuzes voor de toekomstige duurzame drinkwaterwinningen;

- Schade tijdens extreme droogte door een tekort aan grond- of oppervlaktewater wordt zoveel mogelijk voorkomen door verdelingsafspraken; deze verdringingsreeks regelen we op programmaniveau. Om de verdroging van natuurgebieden te verminderen, werken we in het kader van de KRW en Natura 2000 aan verdrogingsbestrijding.

Schoon water

Fryslân heeft een sterk imago als gastvrije waterrecreatie-provincie. Inwoners en bezoekers kunnen het water ervaren en beleven door goede toegankelijkheid en aansprekende nieuwe recreatieconcepten. Onze ambitie is dat overal gezwommen kan worden in schoon water.

Met het oog op de toenemende behoefte aan verkoeling tijdens hete zomers, streven we voor de korte termijn naar toename van goede zwemwaterlocaties. We willen op alle aangevoerde zwemlocaties dat mensen veilig en in schoon water kunnen zwemmen. Dit draagt bij aan onze ambities voor recreatie, gezondheid, en vestigingsklimaat. Acties:

- We wijzen meer zwemwaterlocaties aan, zowel in stedelijk als in landelijk gebied;
- Samen met het Wetterskip nemen we maatregelen voor het verbeteren van de kwaliteit van het grond- en oppervlaktewater, aansluitend bij nieuwe eisen vanwege klimaatverandering;
- We monitoren de grondwaterkwaliteit en actuele overzichten hiervan verstrekken we aan partners en andere betrokkenen.

OPGAVE 3

Klimaatadaptatie

Wat is er aan de hand?

Het klimaat verandert. Zeespiegelstijging en weersextremen zorgen voor overlast en schade en bedreigen onze veiligheid

Waar bestaat de opgave uit?

Fryslân klimaatbestendig inrichten en meebewegen met de veranderingen in het klimaat

Doelstellingen

In 2050 is Fryslân **water-robust en** klimaatbestendig ingericht

Wat gaan we doen?

Samen met partners de opgave uitwerken op programmaniveau

Werken aan adaptatie en acceptatie:

Klimaatbestendig watersysteem

- Strategische grondwaterstudie gebruiken voor keuzes over onder meer toekomstige drinkwaterwinning, aanpak verzilting zeeleigebied, veenweidegebied
- Studie doen naar toekomstbestendige inrichting van de Friese boezem
- Nagaan in welke situaties het doelmatiger is om schade te vergoeden in plaats van te kiezen voor dure oplossingen als kadeversterking

Waterveiligheid

- Kust veilig houden met sterkere multifunctionele dijken, benutten koppelkansen, 'building with nature'
- Waar dat nodig is, borgen reserveringszones voor toekomstige dijkversterking
- **Secundaire waterkeringen, boezemkades en polderdijken op sterkte houden.**
- Voldoende hoog of klimaat-adaptief bouwen

Voldoende water, beperken van wateroverlast en van gevolgen droogte en hitte

- Zorgen voor voldoende afvoer, (gemaal)capaciteit voor water
- Voldoende ruimte zoeken voor vasthouden en bergen van water, uitbreiding van de boezem en inrichting van **overgangszones en** overloopgebieden, ook in de stad. Ook ten dienste van het beperken van hittestress: voldoende water en groen in de stad
- Natuurlijke situatie vaker als uitgangspunt nemen: uitzoeken in welke gevallen en onder welke condities dat kan
- Zoeken naar combinaties van ruimtegebruik
- Bescherming strategische grond- en drinkwatervoorraden en tegengaan verzilting

Schoon water

- Kwaliteit oppervlaktewater verbeteren en zorgen dat er meer gezonde zwemplekken zijn, in zowel de stad als het landelijke gebied

6.5 Fryslân versterkt de biodiversiteit

Wat is er aan de hand?

De biodiversiteit³⁵ in Fryslân neemt al jaren af, zowel binnen als buiten natuurgebieden. Menselijke activiteiten leggen druk op de kwaliteit en de samenhang van leefgebieden van dieren en planten. De kwaliteit van water en bodem is afgenomen. Bestaande landbouwmethoden hebben invloed op het bodem- en insectenleven en daarmee op de weidevogelstand. Ook verdroging van natuur door lage waterpeilen speelt een rol. Natuurgebieden verzuigen door de neerslag van stikstof, afkomstig van industrie, verkeer en landbouw. En verstedelijking en wegen leiden tot versnippering en verstoring van natuur.

De afname van biodiversiteit gaat om meer dan alleen het verlies aan natuurwaarden. Het is een indicatie van de kwaliteit van onze totale leefomgeving en het heeft nadelig effect op voedselproductie, gezondheid en beleving.

De verschillende soorten planten en dieren hebben belang bij een gezonde omgevingskwaliteit. Natuurgebieden hebben door hun specifieke omstandigheden een grote verscheidenheid aan dieren en planten. Ondanks de continue inzet van allerlei partijen voor de ontwikkeling van natuurgebieden en voor natuurbeheer daarbuiten, neemt de biodiversiteit in het algemeen af.

Op grond van de Wet Natuurbescherming is de provincie verantwoordelijk voor beschermde soorten (zoogdieren, amfibieën, reptielen, planten, vogels, vissen, insecten), voor leefgebieden uit de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR)³⁶ en voor bedreigde soorten die op de rode lijsten staan. Deze soorten vragen extra bescherming. Wij richten ons daarbinnen op de soorten van Fries belang³⁷.

Waar bestaat de opgave uit?

Herstel van biodiversiteit vraagt om verbetering van de kwaliteit van leefgebieden en om het versterken van de samenhang tussen die gebieden. Niet alleen in en tussen natuurgebieden, maar ook in het agrarisch gebied, in wateren, en in steden en dorpen moeten natuurwaarden versterkt en verbonden worden. Alle schakels in deze keten dragen bij aan herstel van biodiversiteit. Dit herstel meten we af aan de ontwikkeling van de soorten van Fries belang. We richten ons op de kwaliteit, omvang en samenhang van de leefgebieden van deze soorten, en op een verbreding van de huidige aanpak.

Doelstelling

Uiterlijk in 2025 is de neergaande lijn van de biodiversiteit omgezet naar een opgaande lijn; deze opgaande lijn willen we vervolgens voor de lange termijn vasthouden. Dit geldt voor natuurgebieden én voor het agrarisch en stedelijk gebied daarbuiten.

---

³⁵ De door Nederland gebruikte en internationaal geaccepteerde definitie voor biodiversiteit is : *'De variabiliteit in organismen uit de gehele wereld, waaronder terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische verbanden waar ze deel van uitmaken; de diversiteit betreft de variatie binnen soorten (genen), tussen soorten en tussen ecosystemen.'* Wij operationaliseren dit als rijkdom aan planten – en diersoorten.

³⁶ De Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn zijn richtlijnen van de Europese Unie waarin aangegeven wordt welke soorten en welke typen natuurgebieden beschermd moeten worden door de lidstaten.

³⁷ Soorten van Fries belang:

- Staat de soort in de Bijlage van de Vogel- en Habitatrichtlijn waarover de wet spreekt? En:
- Staat de soort op de Rode Lijst met de aanduiding bedreigd of extra bedreigd? En:
- Is Fryslân van buitenproportioneel belang voor de soort? En:
- Is de trend van de populatie negatief?

Het resultaat van deze analyse bestaat uit een lijst met soorten die extra aandacht vragen. De soorten die op deze lijst staan noemen we de soorten van Fries belang.

Het doel meten we af aan de lijst met soorten van Fries belang. Op deze lijst staan de beschermde soorten waarvoor Fryslân een speciale betekenis heeft en die bedreigd zijn. Het aantal soorten op deze lijst moet afnemen met 20% door toename van plant- en diersoorten. Deze lijn willen we vasthouden: de afname op deze lijst bedraagt elke tien jaar 20 %.

Hoe gaan we het aanpakken?

In een gezamenlijke aanpak willen we zorgen voor een plus voor biodiversiteit. Met bewoners, medeoverheden, maatschappelijke partners en bedrijfsleven zet de provincie zich in voor herstel van biodiversiteit, ieder vanuit zijn eigen mogelijkheden. Wij doen dit door inzet op:

Versterken van de basiskwaliteit en de samenhang van leefgebieden

We verbeteren de kwaliteit en samenhang van leefgebieden van soorten door het uitvoeren van onze wettelijke taken en maatregelen op programmaniveau. Er komt een biodiversiteitsherstelprogramma om de daling in biodiversiteit (soortenrijkdom) te keren. We werken aan realisatie en beheer van het NNN, stimuleren agrarisch natuurbeheer (incl. weidevogelbeheer), en nemen maatregelen voor verbetering van de kwaliteit van water, bodem, lucht.

- We zorgen ervoor dat de basis op orde is door het uitvoeren van onze wettelijke en reguliere taken: het afronden van het NNN, het beschermen van het NNN en realiseren van de natuurdoelen, herstelbeheer voor de Natura 2000-gebieden, uitvoering van agrarisch natuurbeheer en werken aan de kwaliteit van water, bodem en lucht.

Natuurinclusief ontwerpen en natuurinclusief beheren

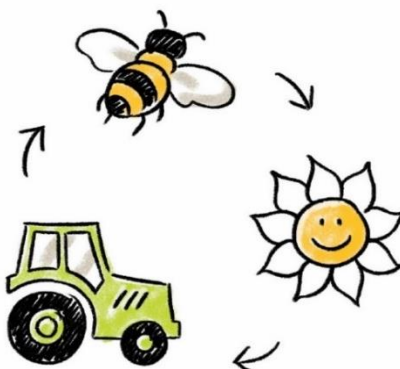
De biodiversiteit kan aanvullend versterkt worden door bij nieuwe ontwikkelingen of het uitvoeren van andere opgaven, zoals energietransitie of klimaatadaptie, te werken vanuit het principe koppelen en verbinden; **zo is water, zowel kwantitatief als kwalitatief, cruciaal voor herstel van natuurwaarden**. Natuur-inclusief ontwerpen past daar goed binnen: van het begin af aan in de planvorming per gebied zoeken naar combinaties van functies en die zodanig vormgeven dat biodiversiteit kan meeliften. **Omgekeerd kan natuurontwikkeling bijdragen aan de andere opgaven: bijv. via waterberging en waterconservering voor de opgave klimaatadaptatie, of via beweging en beleving voor de opgave vitaal en leefbaar**. Ook bij allerlei vormen van beheer en onderhoud kan de biodiversiteit versterkt worden.

- We bevorderen natuur-inclusief ontwerpen bij nieuwe ontwikkelingen. Ook bij het werken aan andere opgaven, in landelijk én stedelijk gebied, kan de natuur versterkt worden (bijvoorbeeld groene woningbouwlocaties en bedrijventerreinen);
- Beheer en onderhoud van onze infrastructuur doen we natuur inclusief. We stimuleren ook andere overheden om dat te doen. Dit kan ook bij recreatieterreinen en bedrijventerreinen.

Versterken bewustwording samenleving

Wij hanteren een brede aanpak en investeren in een breed maatschappelijk draagvlak voor natuur. Hierbij willen we meer gaan samenwerken met andere overheden, bedrijfsleven en partijen in de samenleving. Meerwaarde is te bereiken door meer samenhang te brengen in programma's en initiatieven van verschillende partijen.

- In de samenwerking met de samenleving richten we ons op educatie, kennisbevordering en bewustwording bij inwoners. We beogen dat mensen zich meer betrokken voelen bij natuur en in hun directe omgeving actief aan de slag gaan om de biodiversiteit te herstellen; bijvoorbeeld in de vorm van landschapsonderhoud of herstel van leefgebieden voor gidssoorten zoals vlinders of bijen. Op die manier kunnen we biodiversiteit koppelen aan maatschappelijke thema's, zoals gezondheid. En kunnen natuurwaarden in het bebouwde gebied en in het landelijk gebied meer met elkaar verbonden worden;
- We betrekken bewoners meer bij agrarisch natuurbeheer en bij het versterken van natuur-inclusieve landbouw;
- We zetten cultuur in als middel om de betrokkenheid van de samenleving te vergroten bij circulariteit en biodiversiteit (aansluiten bij Legacy Leeuwarden-Fryslân 2018 / Agenda 2028).

Versterken verbinding tussen natuur en economie

We willen de mogelijkheden om economische ontwikkeling te verbinden aan investeren in natuur optimaal benutten. Er liggen kansen in de recreatiesector, in het realiseren van groene bedrijventerreinen en in de transitie van de landbouw.

Bewoners en bedrijven hebben voor hun plannen en initiatieven soms een vergunning nodig op grond van de Wet Natuurbescherming. Of men ervaart overlast of schade van bepaalde diersoorten. Hierdoor kan het draagvlak voor natuurbeleid afnemen. Door onze wettelijke taken pragmatisch uit te voeren en onnodige regels weg te nemen, kunnen we bijdragen aan versterking van de relatie tussen natuur en economie.

- We bevorderen een circulaire, grondgebonden landbouw die bijdraagt aan de biodiversiteit. Het verduurzamen van de landbouw, ecologisch én economisch, is voor het versterken van biodiversiteit cruciaal. We ondersteunen en stimuleren de landbouw in al haar diversiteit in deze omschakeling. **In een integrale Landbouwagonderwerpen, die we samen opstellen met onze partners, werken we dit uit (zie par. 5.3).** Onze inzet is om in 2025 een 'inclusieve' landbouw³⁸ te hebben bereikt;
- Als onderdeel van de natuur inclusieve landbouw voeren we specifiek projecten uit gericht op het insectenleven en het versterken van biodiversiteit in de bodem (zoals het Interregproject Celebrating Diversity);
- We attenderen op kansen bij ontwikkelingen in de recreatie, bij uitbreiding van agrarische bedrijven en andere economische activiteiten om bij te dragen aan natuurontwikkeling. Naast de gebruikelijke voorwaarden voor landschappelijke inpassing, grondgebondenheid en ruimtebeslag, vragen we in dit verband ook aandacht voor biodiversiteit, bodem en water. **Binnen de regels voor Natura 2000 gebieden, zoeken we samen met**

³⁸ Inclusieve landbouw is een landbouw die grondgebonden, circulair en energieneutraal is, bijdraagt aan herstel van de biodiversiteit, landschap, dierenwelzijn, gezonde voeding en het milieu niet belast, maatschappelijk draagvlak heeft én, niet in de laatste plaats, duurzaam economisch renderend is.

het rijk en terreinbeheerders actief en creatief naar mogelijkheden om gewenste initiatieven en ontwikkelingen, ook voor de natuur, mogelijk te maken. De inzet is om de doelen voor Natura 2000 gebieden te realiseren met een gebiedsgerichte toepassing van natuurregelgeving.

- Met gemeenten en waterschap werken we aan preventie van overlast en schade. En aan een voor de burger zo eenvoudig mogelijke uitvoering van onze wettelijke taken;
- In samenwerking met gemeenten en waterschap gaan we in proeftuinen experimenteren met het wegnemen van onnodige regelgeving. We hanteren een pragmatische aanpak, met voor de burger zo eenvoudig mogelijke regels.

OPGAVE 4

Versterken biodiversiteit

Wat is er aan de hand?

- **Afname van planten- en diersoorten, zoals insecten en weidevogels**
- **Soortenverlies is een indicatie voor de kwaliteit van de totale leefomgeving. De afname van soorten heeft effect op voedselproductie, gezondheid en beleving van de omgeving**

Waar bestaat de opgave uit?

- **Biodiversiteit versterken via herstel van de kwaliteit van de leefgebieden**
- **De verbinding leggen tussen biodiversiteit en de samenleving**

Doelstellingen

- Neergaande lijn van de biodiversiteit ombuigen en opgaande lijn voor de lange termijn vasthouden
- Het aantal bedreigde, beschermde soorten waar Fryslân belangrijk voor is, neemt elke 10 jaar met 20% af door toename van plant- en diersoorten.

Wat gaan we doen?

- Samen met partners zullen we de opgave op programmaniveau verder uitwerken
- Er komt een biodiversiteitsherstelprogramma om de daling in biodiversiteit (soortenrijkdom) te keren
- Basis op orde: o.a. afronden, inrichten en beheren van het natuurnetwerk, herstelbeheer Natura 2000
- Bevorderen van natuur-inclusief ontwerpen bij nieuwe ontwikkelingen en het realiseren van andere opgaves
- Vergroten betrokkenheid van mensen bij natuur in hun leefomgeving door actieve inzet bij het herstel van biodiversiteit en landschapsonderhoud in de directe omgeving
- Stimuleren **en ondersteunen** van de transitie naar natuur inclusieve landbouw/circulaire economie, onder andere via **een integrale Landbouwagonderbouwagenda**. Daarnaast koppelingen maken met onder meer de recreatiesector, het beheer en onderhoud van infrastructuur en ontwerp van bedrijfsterreinen door overheden
- Burgers meer betrekken bij agrarisch natuurbeheer en bij het versterken van natuur inclusieve landbouw
- Cultuur inzetten als middel om samenleving te betrekken bij biodiversiteit en circulariteit (Legacy LF2018, Agenda 2018)
- Experimenteren in proeftuinen met het wegnemen van onnodige regelgeving (rijk, Europa)
- Werken aan preventie van overlast en schade en zo eenvoudig mogelijke uitvoering van wettelijke taken

7. Welke gebieden vragen de komende tijd aandacht?

We hechten veel waarde aan een integrale, gebiedsgerichte aanpak. In dit hoofdstuk zoomen we in op enkele gebieden waar veel belangen en aspecten samenkomen en waar maatwerk in een gebiedsgerichte aanpak nodig is. Dit sluit een gebiedsgerichte aanpak in andere gebieden niet uit.

7.1 Vormen van gebiedsgericht werken

Gebiedsgericht werken vraagt een brede en integrale manier van kijken naar een gebied op basis van gebiedskennis die bij lokale partijen, inwoners en kennisinstellingen aanwezig is.

Startpunt zijn de kwaliteiten van gebieden: hoe zijn functies daarbinnen in samenhang onder te brengen. Deze basis zorgt ervoor dat functies op plekken terecht komen die zich daar qua waterhuishouding, ontsluiting, ecologisch of landschappelijk voor lenen. Dan zijn er minder vaak dure ingrepen nodig om een gebied geschikt te maken voor een nieuwe functie.

Op gebiedsniveau vindt de grootste integratieslag plaats: daar worden doelen en opgaven aan elkaar verbonden, oplossingen bedacht, slimme koppelingen gemaakt en meerwaarde gecreëerd.

We onderscheiden drie vormen van gebiedsgericht werken:

- Gebiedsgerichte samenwerking op initiatief van de samenleving. Lokale partijen nemen het initiatief. Ze zien in hun gebied een opgave, brengen in kaart wat er speelt en waarop ingezet moet worden. Voor de uitvoering zoeken ze samenwerking met onder andere de provincie. Voorbeelden zijn initiatieven als 'Holwerd aan Zee', 'ontwikkelingsplan Tsjúkemar' en 'Wetterwâlden Bûtenfjild';
- Gebiedsgerichte uitvoering binnen samenwerkingsverbanden. Min of meer permanente samenwerking van overheden. De provincie (of andere overheid) neemt het initiatief en voert beleid gezamenlijk uit. Het gebied is uitgangspunt; daarbinnen worden thema's en projecten geagendeerd. In vijf regio's³⁹ werken overheden en organisaties in de streek samen aan uitvoering van projecten; dit gebeurt o.a. aan de hand van streekagenda's en **regiodeals**;
- Gebiedsgerichte uitvoering van beleid binnen een geografisch gebied. Min of meer tijdelijke samenwerking. De provincie neemt het initiatief in een fysiek aan te wijzen gebied. De provincie vraagt inbreng van andere partijen om beleid en uitvoering te bepalen. Voorbeelden: gebiedsontwikkeling binnen groenblauwe projecten zoals bij natuurgebied Twizelermieden en Koningsdiep; gebiedsontwikkeling rondom grote wegenprojecten, zoals 'gebiedsontwikkeling De Centrale As'.

³⁹ Zuidoost Fryslân, Zuidwest Fryslân, Noordwest Fryslân, Noordoost Fryslân, Waddeneilanden.

Alle drie vormen zijn relevant. Per taak en opgave wordt bekeken welke vorm het beste werkt.

Ook in Noord-Nederlands verband werken we met bestuurlijke en private partners gebiedsgericht samen, met name op het terrein van regionaal-economische stimulering, profilering en innovatie; dit heeft onder meer z'n weerslag gekregen in de Noordervisie **en in de Regio-deal Natuurinclusieve Landbouw Noord Nederland**. Deze samenwerking willen we intensiveren om onze ambities en doelen te realiseren.

Enkele grote gebieden hebben onze bijzondere aandacht. Op het IJsselmeer en de Wadden zoomen we in vanwege hun bijzondere signatuur/ kenmerken, omstandigheden en opgaven, waar in de voorgaande hoofdstukken nog onvoldoende rekening mee wordt gehouden. Een verbijzondering van het algemene beleid vinden we voor deze grote wateren en hun directe omgeving gewenst. In het veenweidegebied speelt een zodanige problematiek van veenoxidatie en bodemdaling, dat hier veel grote opgaven en belangen samenkomen; ook hiervoor is een afzonderlijke benadering op z'n plaats

7.2 Veenweidegebied

Wat is er aan de hand?

In het Veenweidegebied komen veel vraagstukken rondom natuur, landschap, water, maar ook bijvoorbeeld landbouw, samen. Het bestaat uit waardevolle natuur (onder andere belangrijk voor weidevogels), landbouwgrond, populaire recreatie- maar ook woongebieden.

Dat veenweidegebied staat onder druk. Het veen verdroogt en klinkt in, wat leidt tot bodemdaling en hoge CO₂-uitstoot. Ook natuur en landschap verschraken, het aantal weidevogels en insecten daalt, en de landbouwsector in het gebied staat onder druk.

Het is tegelijk een gebied met veel kwaliteiten en potenties. Het is een aantrekkelijk woon- en recreatiegebied; vooral de watersport heeft zich sterk ontwikkelt, maar ook wandelaars, fietsers en natuurliefhebbers vinden hier veel van hun gading. De landbouw, en met name de melkveehouderij, is er van oudsher een belangrijke economische én landschappelijke drager. In het gebied liggen waardevolle natuurgebieden met bijzondere waarden gekoppeld aan veen en water. De samenhang van en wisselwerking tussen deze functies, geven het veenweidegebied z'n bijzondere kleur en charme.

We helpen de boeren reële, houdbare verdienmodellen te vinden die passen bij het terugdringen van de inklinking en herstel van biodiversiteit die we nastreven. De Living Labs, bijvoorbeeld, kunnen daarbij helpen.

Van oudsher brengt wonen op veenweide met zich mee dat extra aandacht voor fundering, zo nu en dan ophogen van de tuin en dergelijke nodig zijn. In toenemende mate leidt de voortgaande bodemdaling echter tot problemen voor wonen. Funderingen raken aangetast, woningen verzakken. Wij willen zoveel mogelijk verdere en nieuwe schade voorkomen.

Doelstellingen

De veranderingen in het Veenweidegebied gaan nog meer dan een eeuw door. Ook het bijbuigen van die veranderingen vergt daarom een lange adem. We willen wel op kortere termijn al verbetering zien. Centraal daarin staat dat we al in 2030 gekomen zijn tot een watersysteem waarbij veenoxidatie, verzilting en verdroging zoveel mogelijk voorkomen worden. Dat moet bijdragen tot een veenweidegebied waarin herstel van natuur en biodiversiteit optreedt, insecten en weidevogels zich goed kunnen handhaven en de CO₂-uitstoot en bodemdaling afnemen. En waarin de verdere schade aan huizen, kaden, rioleringen en kunstwerken sterk afneemt en een natuurinclusieve, duurzame landbouw bestaat met een 'groen', kansrijk bedrijfsmodel. Concreet zullen we ons als partner van het Rijk inspannen voor de volgende doelen voor (uiterlijk) 2030:

- een afname van de CO₂-uitstoot in het Friese veenweidegebied

- het beperken van meer of nieuwe schade aan woningen door bodemdaling
- tientallen succesvolle voorbeelden van nieuwe oplossingen voor de landbouw op die locaties waar de landbouw nu onder druk staat.

Vanzelfsprekend rekenen we ook op financieel partnerschap van het Rijk en Wetterskip Fryslân bij het halen van deze doelen.

Wat gaan we voor het veenweidegebied doen?

In 2015 stelden we onze veenweidevisie vast. Er is sindsdien veel gebeurd, waardoor deze toe is aan een update. De afgelopen jaren hebben we benut om kennis op te doen over wat wel en niet helpt. Maatschappelijke veranderingen en de klimaatverandering dwingen ons nu tot maatregelen, waarbij de opgedane kennis wordt omgezet in actie. Drie begrippen staan centraal in onze benadering van het veenweidegebied de komende jaren. Dat zijn integraliteit, maatwerk en samenwerking.

Integraliteit

- Integraliteit houdt in dat de diverse problemen in het gebied in hun onderlinge samenhang worden bekeken en aangepakt. We willen een waaier aan instrumenten en middelen uit het waterbeleid, economisch beleid, landbouwbeleid, ruimtelijk beleid enzovoorts elkaar laten versterken. Ook betekent het dat we met alle relevante partijen samen aan de slag willen.
- **Waar mogelijk en gewenst stimuleren we het zoveel mogelijk ontschotten van (financiële) middelen en maatregelen.**

Maatwerk

- Maatwerk betekent dat die integraliteit geen hinderpaal moet zijn. Bij sommige projecten is het genoeg als die alleen tot CO₂-reductie leiden, of alleen tot meer biodiversiteit. Als het totaal maar tot een integraal resultaat leidt. Dat betekent dat soms ook het waterpeil via maatwerk bepaald wordt.

Samenwerking

- Samenwerking blijft ons uitgangspunt. Bij de praktische uitvoering trekken we van meet af aan gezamenlijk op met Wetterskip Fryslân en gebiedscommissies. We zien beide als belangrijke gesprekspartners om tot een versnelling te komen. In het verder brengen van de visie en uitgangspunten werken we met het Bestjoerlik Oerlis Feangreide (BOF). Dat doen we met betrokkenen uit de praktijk (onder andere boeren en burgers uit het gebied), creatieve en visionaire denkers uit de landschapsarchitectuur en met experts op het gebied van nieuwe verdienmodellen en de toekomst van agribusines.
- **We zijn voorstander van een provinciale grondbank waarin we alle provinciale grondbezittingen onderbrengen, gekoppeld aan een centraal afwegingskader met betrekking tot de inzet van die gronden. Met de grondbank kunnen we grond en opstallen aankopen en ruilen t.b.v. de realisering van diverse beleidsopgaven in o.a. het veenweidegebied, conform de criteria in onze Nota Grondbeleid 2020. Daarnaast willen we met onze partners/ andere stakeholders in gesprek gaan over samenwerking in een Fryskse Grûnbank waarin grondaanbod en grondbehoeften van verschillende partijen bij elkaar worden gelegd. We onderzoeken gezamenlijk met anderen de beste vorm daarvoor. Dit kan ook interessant zijn voor de bredere natuuropgave. Ook geven we graag ruimte aan maatschappelijke initiatieven als valuta voor veen.**
- We bieden aan een bemiddelende rol te spelen in het zetten van stappen richting duurzame landbouw met partners uit de voedselketen.
- Ten slotte vinden we ook het verkennen van de mogelijkheden voor een publiek/ privaat fonds voor maatregelen in het Veenweidegebied interessant.

Op basis van een in 2019 uitgevoerde Maatschappelijke Kosten Baten Analyse (MKBA) gaan we verder op de ingezette koers. Deze werken we uit in een Veenweideprogramma 2020-2030. Een duurzaam toekomstperspectief voor het gebied vraagt om een transitie: een structurele verandering in de manier waarop het veenweidesysteem functioneert, zowel fysiek als sociaaleconomisch. Deze transitie realiseren we samen met de belanghebbenden. Omdat elk

gebied daarbinnen z'n eigen kenmerken heeft vraagt elk gebied ook om een eigen invulling. De doelen in het Veenweideprogramma bouwen voort op de doelen in deze visie:

1. minder uitstoot van broeikasgassen uit de veenbodem;
2. de bodemdaling is vertraagd waardoor de negatieve effecten ervan kleiner zijn;
3. meer en nieuwe schade aan woningen door bodemdaling wordt beperkt.

Om de doelen te bereiken hanteren we een drie sporen aanpak:

- In een paar kansrijke gebieden het gebiedsproces intensiveren om zoveel mogelijk kansen en draagvlak te benutten en zo substantiële veranderingen op gang te brengen;
- In enkele pilotgebieden het gebiedsproces verbreden en aanvullen met geen-spijt maatregelen op het gebied van (flexibel) peilbeheer, natuurinclusieve landbouw, bodemvruchtbaarheid, e.d.;
- Nog overgebleven onzekerheden over o.a. CO2-uitstoot, effectiviteit onderwaterdrainage en alternatieve verdienmodellen nader onderzoeken, verkleinen en laten doorwerken in steeds gerichtere keuzes. In dit verband willen we met andere partijen succesvolle maatregelen ook in andere gebieden doorvoeren om onze doelen voor het gehele veenweidegebied te realiseren.

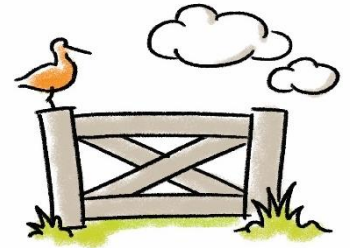
Maatwerk, integraliteit met een variëteit aan middelen en instrumenten, draagvlak en samenwerking met partijen in het gebied blijven voorop staan. Vandaaruit werken we gezamenlijk aan een integrale aanpak die uitgerold kan worden voor het gehele veenweidegebied, met een goed en duurzaam perspectief voor de landbouw op basis van nieuwe verdienmodellen.

7.3 IJsselmeer

Wat is er aan de hand?

Het IJsselmeer is een groot zoetwatergebied met bijzondere kwaliteiten waar veel opgaven spelen. Naast de waarden en functies van het uitgestrekte water, vormt vooral de brede oeverzone – het kustgedeelte, waar land en water samenkomen – een uniek gebied. Hier zijn de waardevolle natuurgebieden, landschappelijke panorama's en uitzichten, karakteristieke stadjes en dorpen, en recreatieve pleisterplaatsen te vinden die zo eigen en kenmerkend zijn voor deze zone. Dit deel van de IJsselmeerkust heeft een meer natuurlijk en grillig verloop dan de strakke, kunstmatige kustlijnen van de Flevopolders.

Het IJsselmeer kent verschillende vormen van gebruik, die ook nationaal van betekenis zijn. Samen met andere partijen werken we aan de Gebiedsagenda IJsselmeer 2050. Dit bevat een richtinggevend perspectief voor de periode tot 2050, een bijbehorend organisatiemodel en de opmaat voor een gezamenlijke uitvoeringsagenda en kennis- en innovatieagenda. De richtinggevende uitspraken hierin sluiten aan op de ambities, doelen en opgaven in deze Omgevingsvisie. Aanvullend op het generieke deel, gelden specifiek voor het IJsselmeer en de samenhangende kustzone de volgende uitgangspunten:

Doelstellingen

Op basis van Gebiedsagenda IJsselmeer onderkennen we drie overkoepelende doelstellingen. Daaronder vallen enkele uitspraken die richting geven aan initiatieven en ontwikkelingen die passen bij de bijzondere kwaliteiten van het IJsselmeergebied.

Het realiseren van een toekomstbestendig water- en ecosysteem

- Het IJsselmeer is van strategisch belang voor de zoetwatervoorziening van het achterland tijdens perioden van droogte. Flexibel peilbeheer en peilverhoging kunnen nodig zijn om in te spelen op klimaatverandering. Toekomstige besluiten over het IJsselmeerpeil zullen afgewogen moeten worden op de gevolgen voor de IJsselmeerkust en voor een klimaatbestendige inrichting van Fryslân. We streven naar minder afhankelijkheid van IJsselmeerwater; zie paragraaf 6.4. Er lopen al pilots om landbouwwaterhuishouding en natuur slimmer te verbinden;
- Vanwege klimaatverandering en de nieuwe veiligheidsnormering zijn extra maatregelen voor waterveiligheid nodig. Naast versterking van de dijken zijn ook andere maatregelen mogelijk in een brede zone daaromheen (in voor- en achter-oeveren). Hierbij worden waar mogelijk koppelkansen benut, bijvoorbeeld met recreatie-, en natuurontwikkeling;
- Een blijvende inspanning is nodig om de kwaliteit van IJsselmeerwater te verbeteren;
- Inzet op robuuste natuur die veerkrachtig genoeg is om klimaatverandering op te vangen en ruimte biedt aan economische ontwikkeling.

Behouden en versterken van de landschappelijke kwaliteiten en identiteit.

- Het IJsselmeergebied is 'landschap van wereldklasse'. Ruimtelijke ontwikkelingen voegen zich naar de landschappelijke en cultuurhistorische kernkwaliteiten van het gebied en versterken deze waar mogelijk;
- Naast zorgvuldig beheer en behoud van beschermde objecten en gebieden, zijn ontwikkelingen gewenst die de identiteit van het gebied versterken of verrijken. Maatwerk op basis van de principes geeft richting aan de ontwikkelmogelijkheden per plek.

Optimaal benutten van de potenties van het IJsselmeergebied voor een duurzame economische ontwikkeling, passend binnen de kernkwaliteiten van landschap, natuur en water.

- Het IJsselmeer kan een significante bijdrage leveren aan de energietransitie (blue energy, stromingsenergie, thermische energie uit water, Windpark Fryslân). Verdere ontwikkelingen worden ingepast en gecombineerd met de bijzondere kwaliteiten en gebruiksfuncties van het IJsselmeer. De Regionale Energiestrategie (RES) gaat hieraan invulling geven; zie hoofdstuk 6.3, opgave Energietransitie. De resultaten van de RES krijgen een plek in ons beleid en programma's;
- Inzet op duurzame visserij: vangsten in evenwicht brengen en houden met de natuurlijke productiviteit van het ecosysteem. De voorgenomen natuurmaatregelen vergroten deze productiviteit en bieden dus ook nieuwe kansen voor de visserij;
- Stedelijke ontwikkelingen in de kustplaatsen dragen bij aan de kwaliteiten en beleving van de IJsselmeerkust. Stedelijke waterfronten en recreatieve oeverzones zijn goed te combineren met verbetering van de natuur- en landschapskwaliteit en de sociaaleconomische vitaliteit in een groter gebied. De principes uit hoofdstuk 4 helpen hierbij;
- De IJsselmeerkust kan een impuls geven aan de Friese Gastvrijheidseconomie (zie par. 5.2). Voorwaarden zijn een sterk en herkenbaar profiel, een hoogwaardig en onderling afgestemd aanbod aan voorzieningen, een goede ontsluiting (over water en over land) en een gerichte marketing. Kwaliteitsverbetering en diversificatie van waterrecreatie en logiesaccommodaties zijn hierbij speerpunten;
- Het IJsselmeer kan een belangrijke rol spelen in het vergroten van goederentransport over water; dit geldt ook voor het Friese deel, met het PM kanaal en de vaarweg naar Kornwerderzand. Naast milieuvordelen liggen hier ook grote economische kansen. Dit vraagt om een gezamenlijke aanpak van vaarwegen, sluizen, havenfaciliteiten en landzijdige ontsluiting, zoals verbreding van de sluis bij Kornwerderzand ten behoeve van scheepswerven en aanverwante bedrijvigheid. En om het koppelen aan andere doelen, zoals vaargeulverdieping in combinatie met natuurontwikkeling.

Wat gaan we voor het IJsselmeer doen?

- Concrete maatregelen voor verbetering van natuur identificeren en stapsgewijs uitwerken. Deze worden goed afgestemd met waterbeheer, waterveiligheid, de verschillende gebruiksfuncties, landschap en cultuurhistorie. We werken gezamenlijk in drie sporen: ontbrekende habitats toevoegen, diversiteit vergroten, en ontsnipperen;
- We adviseren het Rijk over toekomstige besluiten over het IJsselmeerpeil. We reserveren ruimte voor toekomstige versterking van de IJsselmeerdijken, binnen- of buitendijks; op programmaniveau uit te werken;
- In een afzonderlijk spoor worden de maatregelen voor verduurzaming van de visserij uitgewerkt, samen met de visserijsector. Hierbij zullen verbindingen worden gelegd met ruimtelijke ontwikkelingen zoals de aanleg van natuurlijke vooroevers en vispassages;
- In het kader van de kennis- en innovatieagenda IJsselmeer 2050 kijken we samen met de andere IJsselmeerprovincies naar mogelijkheden om innovaties te stimuleren, zoals autonoom varen en personenvervoer over water;
- Samen met Rijk en andere partijen (RWS) investeren in optimalisatie vaarwegennet;
- In het kader van de uitvoeringsagenda IJsselmeer 2050 kunnen spanningen naar voren komen waarvoor nadere keuzes per gebied noodzakelijk zijn, zoals vismigratie tussen Waddenzee en IJsselmeer versus drinkwaterwinning, en visserij versus natuur. De principes en kaders van deze Omgevingsvisie bieden hiervoor handvatten.

7.4 Waddengebied

Wat is er aan de hand?

In het Waddengebied (zee, eilanden en vaste landkust), komen de urgente opgaven in versterkte mate samen. De kansen die er zijn om klimaatadaptatie, versterken biodiversiteit en energietransitie te verbinden met vitaliteit en leefbaarheid, zullen in dit gebied optimaal benut moeten worden. De Waddeneilanden vormen 'Fryslân' in het klein: dezelfde dilemma's, spanningen en mogelijkheden die ook op het vaste land spelen, doen zich hier versterkt voor. Aan de andere kant is de situatie op de eilanden juist heel specifiek: door de afgebakende ruimte en de bijzondere natuur- en landschapswaarden ontwikkelen functies zich hier anders; denk aan wonen, werken, recreatie, landbouw, klimaatadaptatie, drinkwaterwinning, energie en voorzieningen.

De eilanden willen een proeftuin zijn voor innovaties en experimenten, met name voor de energietransitie. Deze innovaties kunnen mogelijk daarna worden toegepast in andere gebieden. De provincie wil recht doen aan de specifieke eilander situatie door gebiedsgericht te werken en volop ruimte te bieden voor maatwerk en experimentele oplossingen.

Doelstellingen, en wat gaan we doen

Investeringskader Wadden

Het interprovinciale beleid voor het Wadden(zee) gebied is vastgelegd in 'Wadden van allure'. De provincies Groningen, Noord Holland en Fryslân hebben in aanvulling daarop een gezamenlijk Investeringskader **Waddengebied (IKW)** opgesteld.

Doel van het IKW is verduurzaming van de economie en versterking van de ecologische kwaliteiten van het Waddengebied. In het IKW zijn zes belangrijke opgaven benoemd: Waddenzee, havenontwikkeling en natuurverbetering, versterken en vermarkten werelderfgoed, vitale kust en Afsluitdijk, Eems-Dollardgebied in balans, en Eilanden op eigen kracht. Bij eilanden op eigen kracht gaat het vooral om het zoveel mogelijk zelfvoorzienend worden op het gebied van energie, water en grondstoffen. Ingezet wordt onder andere op verduurzaming van mobiliteit, landbouw, bestaande bebouwing (inclusief vakantieverblijven) en duurzaam toerisme. **In 2020 voeren we samen met de andere Waddenprovincies een midterm-review uit van het Investeringskader Waddengebied (IKW).**

Agenda voor het Waddengebied 2050 (gebiedsagenda)

Als de Omgevingswet in werking treedt, stelt het Rijk geen aparte (rijks)structuurvisie meer op voor de Waddenzee. Daarmee komt de Structuurvisie voor de Waddenzee te vervallen. De hoofddoelstelling voor de Waddenzee wordt verankerd in de nationale Omgevingsvisie, het bijbehorende Besluit kwaliteit leefomgeving en bestaande regelgeving. **Om gezamenlijk invulling te geven aan de bescherming en ontwikkeling van het Waddengebied, werken we sinds 2017 samen met het Rijk, andere regionale overheden en partijen in de regio aan het opstellen van een gezamenlijke Gebiedsagenda voor het Waddengebied.**

De Agenda voor het Waddengebied beslaat de Waddenkust, de Waddenzee en de Waddeneilanden. De gebiedsagenda onderkent als opgaven: klimaat, natuur, landschap en cultuurhistorie, bereikbaarheid, economie, leefbaarheid en energie. **De agenda schetst het gezamenlijke langetermijnperspectief voor 2050 en formuleert gezamenlijke doelen, handelingsprincipes en strategieën om de doelen te bereiken. De agenda benoemt daarbij de belangrijkste opgaven en dilemma's. Bij de strategieën gaat het dan om uitwerkingsrichtingen om de opgaven te realiseren en/of om te gaan met de dilemma's. Waar mogelijk en nodig bevat de agenda beleidskeuzen. Naar verwachting stellen betrokkenen de Agenda voor het Waddengebied 2050 medio 2020 vast. In een Uitvoeringsprogramma, dat in 2020 tot stand**

komt, krijgen de strategieën vervolgens een verdere uitwerking met daarbij duidelijkheid over trekkerschap en tijdspad.

In de Agenda voor het Waddengebied zijn de volgende hoofddoelen opgenomen voor het Waddengebied:

- In 2050 is het Waddengebied **veilig, vitaal en veerkrachtig**. Veilig doordat we tijdig anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering en zeespiegelstijging. Vitaal doordat wonen, werken, onderwijs en zorg mogelijk blijven, op de eilanden en langs de kust, en doordat economische sectoren excelleren in de context van Werelderfgoed Waddenzee. Veerkrachtig doordat robuuste natuur en het landschap van wereldklasse de effecten van klimaatverandering, duurzaam gebruik en nieuwe ontwikkelingen kunnen opvangen. De doelstellingen voor het **Waddengebied** zijn:
  - De natuur is en blijft van wereldklasse en ontwikkelt zich verder, in samenhang met de natuur over de grens
  - De unieke waarden van het landschap en het cultureel erfgoed blijven behouden en ontwikkelen zich verder
  - In het Waddengebied is het goed, veilig en klimaatbestendig wonen, werken en recreëren.
  - De economische sectoren excelleren, in de context van het Werelderfgoed Waddenzee.

Binnen deze doelstellingen is de hoofddoelstelling voor de **Waddenzee**: een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap. Daarbij gaat het specifiek om de duurzame bescherming en/of een zo natuurlijk mogelijke ontwikkeling van:

- de waterbewegingen en de hiermee gepaard gaande geomorfologische en bodemkundige processen;
- de kwaliteit van water, bodem en lucht. De water- en bodemkwaliteit dient zodanig te zijn dat verontreinigingen slechts een verwaarloosbaar effect hebben op flora en fauna;
- de flora en de fauna;

en het behoud van:

- de landschappelijke kwaliteiten, met name rust, weidsheid, open horizon en natuurlijkheid inclusief duisternis.

Tevens worden de in de bodem aanwezige archeologische waarden en in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden beschermd.

De Agenda voor het Waddengebied 2050 heeft geen formele juridische status, maar is ook niet vrijblijvend. De partijen die de agenda opstellen willen de agenda gebruiken als richtsnoer bij hun eigen besluitvorming en handelen. Hiertoe bevat de agenda enkele handvatten: leidende principes voor het handelen in het Waddengebied, en ruimtelijke vertrekpunten die helpen keuzes te maken bij het omgaan met ontwikkelingen in het Waddengebied.

- We vertalen de Agenda voor het Waddengebied 2050 in onze besluitvorming en ons handelen met betrekking tot het Waddengebied.
- We werken met Rijk, medeoverheden en andere partijen in de regio samen aan het opstellen en uitvoeren van het Uitvoeringsprogramma.
- Wij blijven de open ruimte, de rust en de duisternis van de Waddenzee koesteren en zetten daarom in op het clusteren van grote economische ontwikkelingen en ontwikkelingen in de energiesector op plaatsen waar deze qua maat, schaal en karakter passen bij het bestaande landschap (cluster/vensterbenadering).

- We benaderen opgaven in het Waddengebied integraal. We beschouwen de vaste landkusten van het Waddengebied als onderdeel van één samenhangende kuststrook. Met Wetterskip Fryslân, gemeenten en andere partijen werken we daarom samen aan een integrale, gebiedsgerichte aanpak van de dijkversterking langs de Friese Waddenkust (Koehool-Lauwersmeer). Dit kan op verschillende manieren, waarbij multifunctionaliteit en koppelkansen benutten - volgens de inhoudelijke principes - belangrijke uitgangspunten zijn.
- We ondersteunen de Waddeneilanden bij het behoud van levendige eilander gemeenschappen, waarin wonen, werken, onderwijs en zorg ook voor toekomstige generaties mogelijk blijven. De uitdagingen die hieruit voortvloeien liggen met name op het vlak van leefbaarheid (bereikbaarheid van voorzieningen als zorg en onderwijs), wonen (voldoende beschikbaarheid van woningen, zowel kwantitatief als kwalitatief), bereikbaarheid en recreatie en toerisme (versterken kwaliteit aanbod). We onderkennen hierbij dat bewoners en bedrijven op een eiland, in tegenstelling tot het vaste land, voor de meeste (zorg)voorzieningen niet zo maar kunnen uitwijken naar een grotere kern verderop.
- Recreatie en toerisme vormen de belangrijkste economische drager van de eilanden. Van belang is dat per eiland de totale druk van recreatie op natuur en landschap maar ook op het recreatieve verblijfsklimaat aanvaardbaar blijft. We verwachten dat de eilandgemeenten voor hun eiland een visie hebben op de mate van intensiteit en spreiding van recreatie (het totaal van het recreatie-aanbod) en hoe ze deze willen beheersen. Zoals aangegeven in par. 5.2 Gastvrijheidseconomie, ligt voor de Waddeneilanden het accent op kwaliteitsverbetering en niet op capaciteitsgroei.
- We ondersteunen de Waddeneilanden in hun streven naar zelfvoorzienendheid en kiezen daartoe voor een 'ja, mits'-benadering voor wat betreft experimentele en reguliere toepassing van nieuwe innovatieve vormen van energieopwekking in de Waddenzee en Noordzeekustzone. Hierbij mag er geen sprake zijn van negatieve effecten op de natuurlijke kernwaarden en dienen ook de belangen van ander medegebruik meegewogen te worden. In het Uitvoeringsprogramma van de Agenda voor het Waddengebied werken we een en ander uit met onze partners.
- Vanuit onze inzet om de doelen voor Natura 2000 gebieden te realiseren met een gebiedsgerichte toepassing van de natuurregelgeving (zie H. 6.5), zoeken we in samenwerking met het rijk, eilanders en terreinbeheerders naar ruimte voor ontwikkelingen die goed zijn voor de eilanders en haar gasten en tegelijk de potentie hebben de biodiversiteit te versterken; een voorbeeld kan zijn voedselproductie in natuurgebieden (voedselbossen of kweken van zeewier).
- Met de aan de Agenda voor het Waddengebied verbonden partijen werken we aan de totstandkoming van een duurzame visserij, d.w.z. een economisch rendabele visserij die de natuurlijke processen in de Waddenzee en Noordzeekustzone intact houdt.

Kustpact en Noordzeekustzone

Het rijk, kustprovincies en -gemeenten en maatschappelijke organisaties hebben begin 2017 een Kustpact voor de Noordzeekust afgesloten. Doel: goede balans tussen bescherming en behoud van kernkwaliteiten en collectieve waarden van de kustzone enerzijds, en ontwikkeling van de kustzone anderzijds. In het Kustpact staat dat Fryslân **het bestaande terughoudende beleid ten aanzien van het toestaan van nieuwe recreatieve bebouwing in de Noordzeekustzone van de Waddeneilanden⁴⁰** voortzet. Dit beleid is erop gericht in de kustzone alleen ruimte te bieden aan nieuwe recreatieve bebouwing of aan de uitbreiding van bestaande recreatieve bebouwing, als die qua schaal en maat passen in hun omgeving.

---

⁴⁰ Het gaat om het zandige deel van de kust: het strand en de duingebieden op de Waddeneilanden langs de Noordzeekust.

Hierbij maakt de provincie een zonering, die past binnen de lokale en regionale landschappelijke context.

We hanteren voor deze zonering de bestaande begrenzing van en regels voor het kustfundament en het NNN/ Natura 2000 gebied. In de Omgevingsverordening nemen we hiervoor een kaart en regeling op.

De Noordzeekustzone op de Waddeneilanden is namelijk grotendeels al aangewezen als NNN en Natura 2000 gebied. Ook valt een aanzienlijk deel binnen het kustfundament zoals het rijk dat heeft begrensd, waarvan het zandige deel de kust en het achterland duurzaam moet beschermen tegen overstromingen vanuit zee. De regels voor bescherming van de natuur (in Natuurbeschermingswet en Omgevingsverordening) en het kustfundament (in Besluit kwaliteit leefomgeving en Omgevingsverordening), leveren wezenlijke beperkingen op voor recreatieve ontwikkelingen in de kustzone. Delen ervan zijn daarnaast aangewezen als stiltegebied resp. grondwaterbeschermingsgebied en waterwingebied; ook de regels voor bescherming van stilte resp. van het grondwater t.b.v. drinkwaterwinning, leggen beperkingen op aan recreatieve ontwikkelingen. Verder zal een recreatieve ontwikkeling moeten voldoen aan de uitgangspunten voor recreatieve ontwikkeling in deze visie. Een zorgvuldige landschappelijke afweging is gegarandeerd op grond van de inhoudelijke principes in H. 4, in combinatie met de kernkwaliteiten van landschap en cultuurhistorie in Grutsk op 'Romte.

Met dit beleid en deze regels kunnen ongewenste ontwikkelingen in de Noordzeekustzone van de Waddeneilanden voldoende worden tegengegaan. We sluiten voor de zonering daarom aan bij de huidige regels en bij het afwegingskader in deze visie. Hierbij is in aanmerking genomen dat de druk van recreatie en verstedelijking op de kustzone van de Waddeneilanden veel minder is dan op de kustzone van de Hollandse en Zeeuwse kust.

- Samen met de eilandgemeenten en andere partners geven we uitvoering aan de afspraken in het kustpact. We hanteren hierbij als uitgangspunt dat recreatieve ontwikkelingen plaatsvinden binnen of zoveel mogelijk aansluiten bij de bestaande locaties in de kustzone/ duingebied waar al recreatievoorzieningen en recreatiecomplexen aanwezig zijn. In de Omgevingsverordening nemen we een kaart op met de begrenzing van het kustfundament en van de NNN/ Natura 2000 gebieden, en de bijbehorende regels.

8. Hoe ziet het vervolg eruit?

In deze visie zijn de strategische ambities voor de lange termijn beschreven. Waar willen we naartoe met Fryslân en hoe gaan we werken om de ambities waar te maken?

Daarnaast zijn doelen benoemd om de basis op orde te houden en doelen voor vier urgente opgaven: vitaal, leefbaar & bereikbaar Fryslân, energietransitie, klimaatadaptatie en versterken biodiversiteit. Tenslotte zijn voor drie specifieke gebieden de integrale opgaven beschreven: Waddengebied, IJsselmeer en het Veenweidegebied. De beschreven opgaven

zijn groot, complex en langjarig. Niemand heeft de sleutel voor de oplossing alleen in handen. Samen met inwoners, overheden, ondernemers, maatschappelijke organisaties en andere overheden zetten we onze schouders onder initiatieven die waardevol zijn en bijdragen aan het oplossen van de vraagstukken.

Van visie naar uitvoering

Om tot oplossingen en uitvoering te komen, is herkenning van de opgaven cruciaal.

De keuze van de opgaven in deze Omgevingsvisie is gebaseerd op de dialoog in de afgelopen periode. Samenwerken, partnerschap, aansluiten bij energie van anderen en ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen, staan voor ons voorop. En tegelijkertijd ook: verantwoordelijkheid nemen en knopen doorhakken als de opgave om richting, versnelling of ondersteuning vraagt.

We hebben vertrouwen in de competenties en ontwikkelkracht in de regio en blijven intensief samenwerken in de regio's. Het gebied is uitgangspunt; daarbinnen worden thema's en projecten geagendeerd. Binnen de provinciale ambities en doelen, de algemene principes, en de opgaven, is er veel ruimte om het strategisch beleid gebiedsgewijs in te vullen en optimaal recht te doen aan de regio. Als een bestaande samenwerking werkt, dan benutten we dat. We willen kijken hoe de samenwerking gebruikt kan worden om de opgaven uit te werken. De onderlinge rollen kunnen in dat verband nader bepaald worden. De visie geeft hiervoor de hoofdlijnen. Deze zijn vervolgens per regio/ gebied in te vullen.

Planning

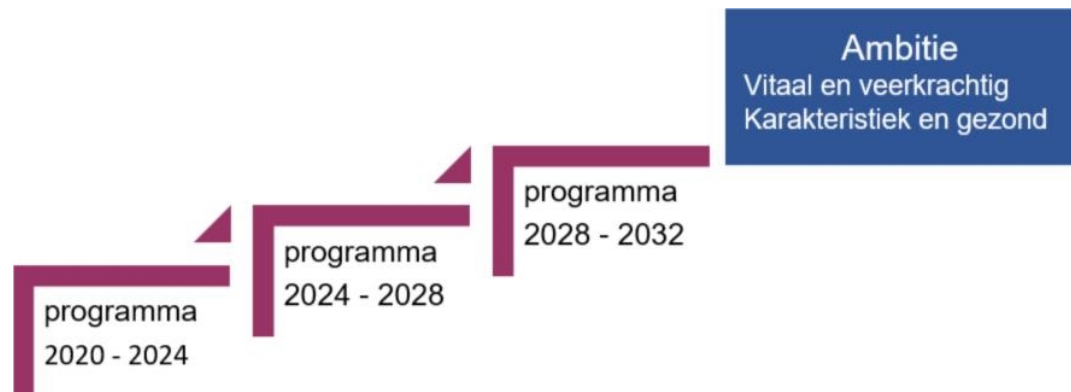
Na de vaststelling van de Ontwerp-Omgevingsvisie door PS komt deze ter inzage voor de formele procedure van inspraak. Iedereen kan dan een zienswijze indienen. Op basis daarvan stellen de nieuwe Provinciale Staten de definitieve Omgevingsvisie vast. De Omgevingsvisie vervangt dan (de strategische) gedeeltes van het Streekplan, het Verkeer- en

Vervoerplan, het Milieuplan en het Waterhuishoudingsplan. De andere delen van deze plannen en de uitvoering van ander provinciaal beleid, lopen door tot de nieuwe programma's klaar zijn.

In de aanloop naar de definitieve besluitvorming in Provinciale Staten willen we graag met onze partners bekijken welke aanpak mogelijk is voor de verschillende opgaven en wat dit betekent voor samenwerking en rollen.

Programma's en plannen

In kortlopende programma's wordt de Omgevingsvisie geoperationaliseerd in concrete maatregelen, inclusief de financiering. Aan de Omgevingsvisie zelf zijn geen financiële middelen gekoppeld. Programma's of plannen worden samen met andere partijen uitgewerkt rond de integrale opgaven, zoals bijvoorbeeld de energietransitie, **klimateadaptatie**, of biodiversiteit. Of rond gebiedsvraagstukken (Waddengebied, IJsselmeer, Veenweidegebied). Themagerichte programma's zijn ook mogelijk, zoals voor mobiliteit, ruimte **en verstedelijking**, of recreatie.

Er is geen harde scheidslijn tussen visie en programma, ook wettelijk niet. De Omgevingsvisie kent een hoog abstractieniveau. Dat betekent dat in programma's, vanuit de kaders van de Omgevingsvisie, in samenwerking met partners nog een beleidsmatige vertaling plaatsvindt. Programma's en plannen zijn daardoor niet uitsluitend 'uitvoering' en worden (gedeeltelijk) door Provinciale Staten vastgesteld, vergelijkbaar met de huidige provinciale 'beleidsbrieven'.

Wanneer vervalt bestaand provinciaal beleid?

Met de Omgevingsvisie zetten we een fundamentele stap: de samenvoeging en integratie van het beleid voor de fysieke leefomgeving. Dit betekent dat in de Omgevingsvisie de hoofdlijnen (de strategische gedeeltes) opgaan van:

- Streekplan
- Verkeer- en Vervoerplan (PVVP)
- Milieuplan
- Waterhuishoudingsplan

Bovendien maakt de provinciale Natuurvisie, die de Wet natuurbescherming 2017 verplicht stelt, deel uit van deze Omgevingsvisie.

De overige, uitvoeringsgerichte delen van deze plannen kunnen een plek krijgen in Omgevingsprogramma's. Tijdens het maken van de Omgevingsvisie loopt de uitvoering van het bestaande provinciale beleid vanuit de bovenstaande plannen of vanuit vastgestelde beleidsbrieven gewoon door, onder meer duurzame energie, landbouw, leefbaarheid en circulaire economie. De uitvoering van die beleidsplannen stopt pas als nieuwe programma's en plannen klaar zijn. Dan kunnen de bestaande plannen ingetrokken worden.

Zo beschouwen we na vaststelling van de Omgevingsvisie bijvoorbeeld het PVVP als een programma verkeer en vervoer, dat gewoon uitgevoerd wordt voor zover het niet strijdig is met de vastgestelde Omgevingsvisie. Het PVVP vervalt zodra het vervangen is door een nieuw programma voor mobiliteit. Na vaststelling door Provinciale Staten van de Ontwerp-Omgevingsvisie kan mogelijk al geanticipeerd worden op het toekomstige beleid.

In de structuurvisie Grutsk op 'e Romte staan de omgevingskwaliteiten van landschap en cultuurhistorie. Deze kwaliteiten zijn de dragers van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving (art. 3.2 Omgevingswet) en maken deel uit van deze Omgevingsvisie.

Omgevingsverordening

De nieuwe Omgevingsverordening vervangt straks een groot aantal bestaande verordeningen (zoals de verordening ruimte, water). Naast wettelijke of provinciaal vastgestelde normen (zie ook hoofdstuk 5: Basis op orde) kunnen ook andere onderdelen van de visie verordend worden. Bij deze ontwerp-Omgevingsvisie is nog geen concept van de Omgevingsverordening toegevoegd. Het streven is dat de besluitvorming over de nieuwe Ontwerp-Omgevingsverordening tegelijk is met de besluitvorming over de definitieve Omgevingsvisie in Provinciale Staten.

Monitoring en actualisering

De provinciale Omgevingsvisie heeft geen vastgelegde looptijd. We houden de visie actueel door deze jaarlijks of tweejaarlijks tegen het licht te houden en zo nodig aan te passen. Hierbij wordt ook gekeken naar de uitvoering via Omgevingsprogramma's.

Aan de (doelen van de) uitvoeringsprogramma's worden indicatoren gekoppeld om de resultaten in beeld te brengen. Soms kan gebruik worden gemaakt van meetgegevens van partners. We zoeken steeds naar de meest doelmatige vormen van monitoring. Doel is om Provinciale Staten en andere betrokken partijen op efficiënte wijze inzicht te geven in de resultaten die samenhangen met de uitvoering van de Omgevingsvisie. Op basis van de monitoringsgegevens kunnen GS en PS voorstellen doen voor Omgevingsprogramma's of voor het aanpassen van de provinciale Omgevingsvisie zelf.

Bij de monitoring wordt ook in beeld gebracht in hoeverre de in het plan-MER genoemde risico's optreden.

Bijlage 1 Begrippenlijst

Begrippenlijst

Agrarisch natuurbeheer: natuurbeheer op landbouwgronden uitgevoerd door boeren gecombineerd met agrarische bedrijfsvoering.

Agrarische collectieven: een gecertificeerd samenwerkingsverband (een (coöperatieve) vereniging) in een (zelfgekozen) begrensde gebied dat bestaat uit agrariërs en andere grondgebruikers (beheerders met gebruiksrecht van de grond) in een gebied, die zich vrijwillig hebben verenigd voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer.

Agrofood: landbouwproduct dat bedoeld is voor menselijke consumptie.

Agrolocatie: een plek waar agrarische dienstverlenende bedrijven (loonbedrijven, agrarische hulpbedrijven) of voorzieningen en installaties t.b.v. meerdere agrarische bedrijven zijn geconcentreerd.

Ashoogte windmolen: de hoogte van de mast van de windmolen, zonder de wieken van de windmolen.

Bebouwd gebied: het gebied dat de bestaande of toegelaten en voorziene woon- of bedrijfsbebouwing van een kern (stad of dorp) bevat, waaronder mede begrepen de daarbij behorende openbare voorzieningen en verkeersinfrastructuur.

Biodiversiteit: de variabiliteit in organismen uit de gehele wereld, waaronder terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische verbanden waar ze deel van uitmaken; de diversiteit betreft de variatie binnen soorten (genen), tussen soorten en tussen ecosystemen. Te operationaliseren als 'de rijkdom aan planten- en diersoorten'.

Biodiversiteitsherstelprogramma: het geheel van maatregelen en acties in een programma gericht op het verbeteren en herstellen van de biodiversiteit.

Blue energy: technologie waarmee met behulp van membranen energie wordt opgewekt uit het verschil in zoutconcentratie tussen zout en zoet water.

Blue zone: een gebied waar mensen bovengemiddeld gezond en vitaal oud worden, onder meer door onderlinge verbondenheid.

Brede welvaart: alles wat de kwaliteit van leven in het hier en nu beïnvloedt en de mate waarin dat ten koste gaat van latere generaties of van mensen elders in de wereld (CBS 2019). Het gaat over het geheel van kwaliteit van leven, leefomgeving en economische welvaart; welvaart en welzijn komen hier bij elkaar. Naast economische aspecten is de brede welvaart dus ook gerelateerd aan ecologische en sociaal-maatschappelijke aspecten.

Building with Nature: een nieuwe manier van ontwerpen (van een gebouw, object(en), stuk grond) die de natuur benut, waardoor tegelijk kansen voor economie, natuur en maatschappij ontstaan.

Circulaire economie: een economisch systeem van gesloten kringlopen waarin grondstoffen, onderdelen en producten hun waarde zo min mogelijk verliezen, hernieuwbare energiebronnen worden gebruikt en systeemdenken centraal staat.

Dagelijkse voorziening: een voorziening waarvan mensen dagelijks of vrijwel dagelijks gebruik maken, zoals een basisschool, supermarkt, dorps huis, huisarts, openbaar vervoer.

Dialogotafel: een ongedwongen manier van communiceren waarbij mensen vanuit diverse disciplines en gelederen in een informele setting met elkaar in gesprek gaan over een bepaald thema of onderwerp met als doel om gezamenlijk tot meer begrip en inzicht te komen.
Diepe delfstofwinning: het met gebruikmaking van een boorgat, tunnel, schacht of ander ondergronds werk onttrekken van delfstoffen aan de ondergrond.

Diepe ondergrond: dat deel van de bodem waarop de Mijnbouwwet van toepassing is.

Doelmatig: met een zo efficiënt mogelijke inzet van middelen en instrumenten het beoogde doel/ resultaat bereiken.

Doeltreffend: met de inzet van beschikbare middelen en instrumenten het beoogde doel/ resultaat bereiken.

Dorpsmolen: een solitaire windmolen nabij een dorp, die is voortgekomen uit een lokaal maatschappelijk initiatief en waarvan de opbrengsten volledig ten goede komen aan de lokale gemeenschap.

Duurzaam bodembeheer: beheren van de bodem met het oog op kwaliteitshandhaving in de toekomst.

Duurzaam bodemgebruik: evenwicht tussen beschermen en versterken van de kwaliteit van de bodem enerzijds en het gebruiken van de bodem voor maatschappelijke doeleinden anderzijds.

Duurzame landbouw: een vorm van landbouw die in hoofdzaak grondgebonden en circulair is (geen verspilling van grond- en hulpstoffen; geen uitputting en verontreiniging van bodem en water; duurzame energie, o.a. nieuwe stallen/ schuren met zonnepanelen), bijdraagt aan herstel van biodiversiteit, maatschappelijk draagvlak heeft, én duurzaam economisch rendend is.

Energietransitie: de overgang van traditionele, fossiele brandstoffen als olie, gas en kolen, naar duurzame energie uit bijvoorbeeld zon, wind en biomassa.

Fietssnelweg: een veelgebruikte hoofdfietsroute, ingericht voor vlot fietsverkeer.

Flexibel peilbeheer: vorm van beheer van waterpeilen waarbij fluctuatie van peilen mogelijk is naar gelang de omstandigheden, in plaats van het hanteren van een vast (zomer of winter) waterpeil.

Fracking: methode om gas vrij te maken door millimetergrote scheurtjes te creëren in het brongesteente waar het gas in opgesloten zit.

Friese Archeologische Monumenten Kaart Extra (FAMKE): de Friese archeologische monumentenkaart extra, zoals deze laatstelijk door Gedeputeerde Staten is vastgesteld.

Friese boezem: een aaneengesloten stelsel van meren, kanalen, vaarten, gemalen en spuisluizen met eenzelfde waterpeil, dat een aanzienlijk deel van Fryslân beslaat.

Friese erfgoed: het Friese erfgoed bestaat uit gebouwd erfgoed, zoals rijksmonumenten, karakteristieke bouwwerken, stads- en dorpsgezichten, archeologisch erfgoed en cultuurlandschappelijk erfgoed (Unesco Werelderfgoed Waddenzee).

Ganzenfoerageergebied: aangewezen gebied waarbinnen ganzen en smienten voldoende voedsel wordt geboden.

Gastvrijheidseconomie: hiermee wordt het belang van recreatie en toerisme voor de economie en werkgelegenheid van een gebied aangeduid.

Gebiedsagenda IJsselmeer 2050: een gezamenlijk gebiedsproces van overheden (rijk, provincies, gemeenten, waterschappen) en partners (belangenorganisaties, burgers, kennisinstellingen en bedrijfsleven) betrokken bij het IJsselmeer, gericht op het opstellen en uitvoeren van een richtinggevend perspectief voor het IJsselmeergebied tot 2050 en een gezamenlijke kennis-, innovatie- en uitvoeringsagenda voor maatregelen en projecten.

Geothermie: aardwarmte, energie die wordt gewonnen door gebruik te maken van het temperatuurverschil tussen aardoppervlakte en diep in de aarde gelegen warmte reservoirs.

Grondbank: een organisatie of administratieve eenheid die zich richt op het ruilen of onderling verhandelen van gronden in een gebied of op het afstemmen van grondstromen.

Grondgebonden agrarisch bedrijf: agrarisch bedrijf waarbij het gebruik van agrarische gronden in de omgeving van het bedrijf noodzakelijk is voor het functioneren van het bedrijf, in de vorm van akkerbouw, vollegronds-tuinbouw, fruitteelt en boomteelt, grondgebonden veehouderij, en naar de aard daarmee vergelijkbare bedrijven.

Grondwaterbeschermingsgebied: een gebied waar milieueisen gelden omdat hierbinnen grondwater wordt gewonnen om tot drinkwater te verwerken.

Healthy ageing: gezond en actief ouder worden.

Herstructurering bebouwd gebied: het proces waarbij verouderde woonwijken, bedrijventerreinen en recreatieterreinen opnieuw worden ingericht en waarbij de bestaande functie van het terrein gehandhaafd blijft.

Hittestress: aandoening bij mensen en dieren veroorzaakt door extreme hitte, die zich uit in diverse lichamelijke klachten omdat ze hun warmte niet kwijt kunnen.

Hoofdfietsroute: belangrijke fietsroute met een bovenlokale functie.

Hoofdlijn Openbaar Vervoer: een treinverbinding of een veelgebruikte of anderszins belangrijke buslijn.

Hoofdstructuur busnet: de belangrijkste en meest gebruikte buslijnen.

Inbreidingslocatie: locatie binnen bestaand bebouwd gebied, die braak ligt of vrij gaat komen en die gebruikt wordt voor woningbouw en/ of andere nieuwe functies.

Instandhoudingsdoel: doel zoals geformuleerd bij de aanwijzing van een Natura 2000 gebied, waarmee het duurzaam voortbestaan van de desbetreffende soorten en/ of leefgebieden aangegeven wordt.

Integrale gebiedsaanpak: het proces om te komen tot een integraal pakket aan acties en maatregelen voor een betere en duurzame inrichting van een gebied, waarbij zoveel mogelijk burgers en belanghebbende partijen en organisaties betrokken worden.

Intensieve veehouderij: vormen van veehouderij die niet direct aan gras- of bouwland zijn gebonden. Het gaat vooral om varkens-, pluimvee-, vleeskalveren-, en pelsdierhouderijen.

Kaderrichtlijn Water (KRW): Europese richtlijn die in 2000 van kracht is geworden en als doel heeft de kwaliteit van oppervlakte- en grondwater in Europa te verbeteren en te waarborgen. De Richtlijn hanteert chemische, ecologische en drinkwater doelen/ normen voor water.

Ketenmobiliteit: verplaatsingen waarbij achtereenvolgens gebruik wordt gemaakt van verschillende vervoerwijzen. Bijvoorbeeld fiets en openbaar vervoer.

Klimaatadaptatie: het minder kwetsbaar maken van de samenleving voor de gevolgen van klimaatverandering (incl. het profiteren van de kansen die een veranderend klimaat biedt).

Klimaatbestendig watersysteem: een watersysteem (samenhangend stelsel van oppervlaktewater, grondwater, waterbodems, oevers en kunstwerken) dat zodanig is ingericht, dat het de gevolgen van klimaatverandering goed kan opvangen zonder veel maatschappelijke schade.

Klimaatstresstest: een hulpmiddel dat inzichtelijk maakt wat de gevolgen zijn van klimaatverandering voor een bepaald gebied. De test geeft inzicht in welke locaties gevoelig zijn voor wateroverlast, overstromingen, droogte en hitte, waarbij ook naar de veiligheid wordt gekeken.

Koude-Warmte Opslag: een methode om energie in de vorm van warmte of koude op te slaan in de bodem. De techniek wordt gebruikt om gebouwen te verwarmen en/ of te koelen.

Kringlooplandbouw: een vorm van duurzame landbouw waarbij de kringloop van stoffen gesloten is. Dit betekent dat alle stoffen die door de landbouw uit een gebied verdwijnen ook weer terug worden gebracht in het gebied.

KRW Waterlichaam: een samenhangend stelsel van oppervlaktewater met een minimale omvang, bestaande uit verschillende watergangen, die tot hetzelfde type behoren, dezelfde status hebben en waarvan de belastingen met stoffen vergelijkbaar zijn en de doelstelling voor waterkwaliteit overeenkomt.

Ladder voor duurzame verstedelijking: de Ladder voor Duurzame Verstedelijking zit in het Besluit Algemene Regels Ruimtelijke Ordening en verplicht gemeenten de behoefte aan een stedelijke ontwikkeling te onderbouwen en vervolgens te kijken of aan die behoefte door herstructurering, transformatie in bestaand bebouwd gebied kan worden voldaan, voordat een uitbreidingslocatie wordt ontwikkeld.

Leefomgevingskwaliteit: leefomgevingskwaliteit heeft betrekking op de kwaliteit van de omgeving waarin mensen wonen, werken en recreëren, dat wil zeggen een leefomgeving die veilig, gezond, en aantrekkelijk is.

Legacy Leeuwarden-Fryslân 2018: de blijvende culturele nalatenschap en economische spin off van het jaar 2018 waarin Leeuwarden-Fryslân, Culturele Hoofdstad van Europa was.

Living Labs: Living Labs zijn test- en ontwikkelomgevingen in een realistische context, vaak in een begrensd gebied als een stad of een wijk, waar verschillende partijen gezamenlijk werken aan innovatieve oplossingen voor een maatschappelijk vraagstuk.

Maatschappelijke Kosten Baten Analyse: een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) probeert de (positieve en negatieve) effecten van een project (of beleidsoptie) op de welvaart van een gebied in te schatten. Het gaat hier niet alleen om financiële kosten en baten, maar ook om maatschappelijke effecten.

Milieu Effect Rapportage: een Milieu Effect Rapportage brengt de milieugevolgen van een plan of project in beeld voordat een overheidsorgaan daarover een besluit neemt.

Milieukwaliteit: kwaliteit van het geheel van de atmosfeer, bodem en water die invloed heeft op levende organismen: planten, dieren en mensen.

Mitigatieprogramma: het geheel van maatregelen en acties in een programma gericht op het verzachten c.q. verminderen van de nadelige gevolgen van een bepaald besluit of ingreep voor functies in een gebied.

Mobiliteitshub: knooppunt waar verschillende vormen van vervoer samenkomen.

Multifunctionele dijk: een dijk die naast de functie als waterkering ook voor andere functies gebruikt kan worden, zoals wandelen en fietsen, natuur, maar ook wonen, parkeren e.d. op of in de dijk waarbij wel aan de eisen van waterkering wordt voldaan.

Nationaal Landschap: een in 2004 door het Rijk aangewezen gebied waarin zich een unieke combinatie van agrarisch gebied, natuur en cultuurhistorie bevindt. Samen vertellen de twintig Nationale Landschappen het verhaal van het Nederlandse landschap. In tegenstelling tot een Nationaal Park, biedt het ook plaats voor wonen, landbouw en bedrijvigheid.

Nationaal Park (NP): een door het Rijk aangewezen gebied met bijzondere natuurwaarden. Nederland heeft 21 Nationale Parken. Samen vertellen ze het verhaal van de Nederlandse natuur. In Fryslân gaat het om NP Schiermonnikoog, NP Lauwersmeer, NP De Alde Feanen, NP Drents-Friese Wold.

Natura 2000 gebied: een Natura 2000 gebied is een gebied met bijzondere natuurwaarden, dat onderdeel is van een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden. In Natura 2000 gebieden worden bepaalde diersoorten en hun natuurlijke leefomgeving beschermd om de biodiversiteit te behouden.

Natuur-inclusief ontwerpen: van het begin af aan in de planvorming of projectontwikkeling voor een initiatief per gebied zoeken naar combinaties van functies en die zodanig vormgeven dat biodiversiteit kan meeliften.

(Natuur)inclusieve landbouw: landbouw die grondgebonden, circulair en energieneutraal is, bijdraagt aan herstel van de biodiversiteit, landschap, dierenwelzijn, gezonde voeding en het milieu niet belast, maatschappelijk draagvlak heeft én, niet in de laatste plaats, duurzaam economisch renderend is.

Natuur Netwerk Nederland (NNN): een samenhangend stelsel van natuurgebieden van internationaal of nationaal belang dat strekt tot de veiligstelling van ecosystemen met de daarbij behorende soorten.

Nije Pleats methode: een werkwijze waarbij relevante deskundigen, in samenspraak met omwonenden, in een vroeg stadium integraal adviseren over alle aspecten die relevant zijn voor een zorgvuldige inpassing van bijvoorbeeld een agrarisch of recreatief bedrijf in de omgeving.

Noordervisie: ruimtelijk-economische visie van de provincies Groningen, Drenthe en Fryslân, voor de toekomst van Noord Nederland tot 2040, inclusief een uitvoeringsagenda voor de periode 2013-2020 (Gedeputeerde Staten van Fryslân stelden deze eind 2013 vast; Provinciale Staten van Fryslân hebben deze voor kennisgeving aangenomen).

Omgevingskwaliteit: Omgevingskwaliteit is geen vastomlijnd begrip. Het omvat aspecten als cultureel erfgoed, beeldkwaliteit van bouwwerken, stedenbouwkundige kwaliteit en kwaliteit van natuur en landschap. Het gaat daarbij zowel om de menselijke beleving van de fysieke leefomgeving als om de intrinsieke waarden die de maatschappij toekent aan de identiteit van gebieden en aan dier- en plantensoorten. Het omvat ook de functies en kwaliteiten van ons watersysteem en verkeers- en vervoerssysteem, en het netwerk van steden en dorpen waardoor voorzieningen en werkgelegenheid voor iedereen binnen redelijke tijd bereikbaar zijn en waarbinnen verschillende woon- en werkmilieus te vinden zijn.

Omgevingsveiligheid: bij omgevingsveiligheid gaat het om de risico's van het gebruik en transport van gevaarlijke stoffen, de veiligheid van inrichtingen en de veiligheid van nieuwe, zich snel ontwikkelende technologieën, **en om brandveiligheid, waterveiligheid, verkeersveiligheid en vergelijkbare veiligheidsaspecten.**

Omgevingsvergunning: vergunning die op grond van de Omgevingswet vereist is voor het uitvoeren van een activiteit in de fysieke leefomgeving.

Omgevingsverordening: provinciale verordening met regels voor de fysieke leefomgeving.

Omgevingswaarden: een omgevingswaarde bepaalt voor (een onderdeel van) de fysieke leefomgeving de gewenste staat of kwaliteit, of de toelaatbare belasting door activiteiten, of de toelaatbare concentratie of depositie van stoffen.

Ontgroning: alle werkzaamheden die iets aan of in de hoogteligging van een terrein veranderen, of waarbij de bodem van een water wordt verlaagd.

Overloopgebied: een laaggelegen gebied dat is aangewezen om bij een hoge waterstand of forse regenval als tijdelijke opslagplaats voor overtollig water te dienen, zodat de druk op dijken afneemt en andere gebieden droog blijven.

Overslagbestendige dijk: een dijk (incl. het achterliggende gebied) die zodanig is ontworpen en ingericht dat een zekere overslag van water kan plaatsvinden zonder dat de stabiliteit en het waterkerende vermogen van de dijk verminderen en zonder dat grote maatschappelijke schade in het achterliggende gebied optreedt.

Passende beoordeling: in een passende beoordeling wordt ingegaan op de gevolgen van een plan of project voor de soorten en habitats van een Natura 2000 gebied.

Primaire waterkering: een primaire waterkering biedt bescherming tegen overstromingen bij hoogwater vanuit de grote wateren zoals Noordzee, Waddenzee, IJsselmeer en Veluwerandmeren, de Zeeuwse wateren, en de grote rivieren.

Regionaal centrum: een dorp dat een regionale verzorgingsfunctie heeft voor het omliggende gebied, zoals aangegeven op het kaartje Stedelijke en regionale centra.

Regionaal fietsnetwerk: netwerk van fietsverbindingen op regionale schaal, met name de hoofd fietsroutes.

Regionaal Openbaar Vervoer (bus): streekvervoer en stadsvervoer.

Regionale Energiestrategie (RES): de RES is een instrument om gezamenlijk te komen tot keuzes voor de opwekking van duurzame elektriciteit, de warmtetransitie in de gebouwde omgeving en de daarvoor benodigde opslag en energie-infrastructuur.

Regionale woningbouwprogrammering: het kwantitatief en zo nodig kwalitatief afstemmen van woningbouwplannen tussen gemeenten in een woningbouwregio.

Reserveringszone dijkversterking: een zone langs dijken die zoveel mogelijk van bebouwing en onomkeerbare ingrijpen vrij gehouden wordt ten behoeve van toekomstige dijkversterking.

Risicocontour: een risicocontour geeft aan hoe groot in de omgeving van een risicobron de overlijdenskans is door een ongeval met deze risicobron.

Risicokaart: een risicokaart geeft een beeld van de risico's in de leefomgeving door overstromingen, kans op ongevallen door het werken met en transport van gevaarlijke stoffen, militaire activiteiten e.d.

Rode Lijst-soorten: een overzicht van soorten organismen (veelal dieren en planten) die uit Nederland zijn verdwenen of dreigen te verdwijnen. Dit wordt bepaald op basis van zeldzaamheid en/ of negatieve trend. De lijst worden door het Rijk periodiek vastgesteld.

Ruimtelijke kwaliteit: een gebied of bouwwerk heeft ruimtelijke kwaliteit wanneer het optimaal gebruikt kan worden voor het beoogde doel, robuust en duurzaam is, en aangenaam

en aantrekkelijk is om te zien. Dan gaat het om gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde.

Sinnetafel: een werkwijze waarbij alle partijen die een belang hebben bij de ontwikkeling van een zonneveld, met elkaar om tafel gaan om het initiatief verder te brengen.

Soorten van Fries belang: beschermde soorten waarvoor Fryslân een speciale betekenis heeft en die bedreigd zijn, te bepalen aan de hand van de volgende criteria:

- staat de soort in de Bijlage van de Vogel- en Habitatrichtlijn waarover de wet spreekt? En:
- staat de soort op de Rode Lijst met de aanduiding bedreigd of extra bedreigd? En:
- is Fryslân van buitenproportioneel belang voor de soort? En:
- is de trend van de populatie negatief?

Het resultaat van deze analyse bestaat uit een lijst met soorten die extra aandacht vragen. De soorten die op deze lijst staan noemen we de soorten van Fries belang.

Spoedlocatie bodemverontreiniging: een locatie met verontreinigingen in de bodem die bij huidig gebruik onaanvaardbare risico's kunnen opleveren voor mensen, het ecosysteem of vanwege verspreiding van verontreinigingen via het grondwater.

Stedelijke functies: functies die gekoppeld zijn aan het functioneren van kernen (dorpen en steden), waaronder worden verstaan woningen, functioneel niet aan het beheer, onderhoud of productievermogen van het landelijk gebied gebonden bedrijven, zakelijke en commerciële dienstverlening, detailhandel, horeca, maatschappelijke, educatieve, culturele en religieuze voorzieningen en sportvoorzieningen, met bijbehorend stedelijk water en groen en bijbehorende infrastructuur en nutsvoorzieningen, daaronder niet begrepen windmolens of opstellingen voor zonne-energie.

Strategische drinkwatervoorraad: voorraad aan drinkwater in de ondergrond die voor de lange termijn beschikbaar is, met name met het oog op de gevolgen van klimaatverandering, die in het geval van schaarste aan drinkwater ingezet kan worden.

Strategische grondwatervoorraad: voorraad aan grondwater die voor de lange termijn beschikbaar is, met name met het oog op de gevolgen van klimaatverandering, die in het geval van schaarste voor drinkwater en eventuele andere doeleinden ingezet kan worden.

Stromingsenergie: energie die wordt opgewekt door het stromen van water in bijvoorbeeld rivieren, vaarten en kanalen en als gevolg van getijdebewegingen.

Structuurvisie Grutsk op 'e Romte: structuurvisie zoals vastgesteld door Provinciale Staten op 26 maart 2014, met bijbehorende kaarten.

Thermische energie uit water: energie die wordt opgewekt uit temperatuurverschillen in oppervlaktewater gedurende de seizoenen.

Tiphoogte windmolen: de hoogte van de windmolen met de mast en de wiek op het hoogste punt.

Transformatie: het proces waarbij verouderde woonwijken, bedrijventerreinen en recreatie-terreinen opnieuw worden ingericht waarbij de bestaande functie wordt omgezet naar een andere functie.

Vaarwegklasse: het type vaarweg, volgens een vastgestelde klasse-indeling. Voor beroeps-vaarwegen wordt de klasse-indeling gebruikt van de CEMT (de commissie van Europese ministers van transport).

Valuta voor veen: een model waarin het waterpeil in agrarische gebieden omhoog wordt gezet waardoor de uitstoot van CO₂ wordt beperkt; deze vermindering van CO₂-uitstoot kan worden verkocht in de vorm van CO₂ credits aan bedrijven, overheden en burgers die op vrijwillige basis hun CO₂-uitstoot willen voorkomen. Hiermee kan het een model worden waarmee de inkomstenderving van agrariërs wordt gecompenseerd.

Verdringingsreeks: de verdringingsreeks geeft een rangorde aan van categorieën van gebruikers voor de verdeling van zoet water tijdens perioden van waterschaarste (droogte).

Vervoersknooppunt: een knooppunt waar veel vervoerstromen en diverse vormen van vervoer (zoals wegverkeer, trein- en buslijnen, fiets- en looproutes) bij elkaar komen, en waar personen kunnen overstappen of goederen kunnen worden overgeladen.

Vogel -en Habitatrichtlijn (VHR): de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn zijn richtlijnen van de Europese Unie waarin aangegeven wordt welke soorten en welke typen natuurgebieden beschermd moeten worden door de lidstaten.

Vooroeverontwikkeling: het ontwikkelen van een buitendijks gelegen oevergebied door het opbrengen van bagger, grond of vergelijkbaar materiaal, vaak in combinatie met natuurontwikkeling.

Vrij afstromend water: water dat zonder veel belemmeringen via watergangen en waterplas- sen uit een gebied kan wegstromen.

Waterkansenkaart: de waterkansenkaart maakt inzichtelijk waar bepaald gebruik van de grond (zoals woon- en bedrijfsbebouwing, akkerbouw of droge natuur) goed, redelijk of slecht past, gelet op kwantiteit en/ of kwaliteit van oppervlaktewater en/ of grondwater. Met name het risico op wateroverlast speelt hierbij een rol.

Water-robuust inrichten: het zodanig vormgeven en inrichten van bebouwd gebied, dat de impact van de klimaatverandering zo klein mogelijk blijft.

Water-robuust bouwen: het voldoende hoog en/of adaptief bouwen, zodat bij calamiteiten de schade van een overstroming beperkt blijft.

Weidevogelgebied: een gebied dat een bijzondere betekenis heeft voor het broeden, rusten of foerageren van weidevogels en als zodanig is aangewezen.

Werelderfgoed: cultureel en natuurlijk erfgoed dat wordt beschouwd als onvervangbaar, uniek en van waarde voor de hele wereld, waarvan het van groot belang wordt geacht om te behouden en dat is ingeschreven op de Werelderfgoedlijst van UNESCO.